

1933- يىلىدىن 1937- يىلىغىچە قەشقەر، خوتەن، ئاقسۇلاردا

بۇلۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر

تورغا يوللىغۇچى : ئورخۇن ئۇيغۇر تارىخى تور بېتىدىن iltebir ئەپەندى

ئابدۇقادىر ھاجى

تەھرىردىن:

قادىر ھاجىنىڭ بۇ ئەسلىمىسىدە 1933- يىلى ئوسمان ئېلى (قىرغىز) نىڭ سوغۇندا ئىسيان كۆتۈرۈپ ئاتۇشقا كەلگەندىن كىيىن، ئۇنىڭ ئىسيانچى قوشۇنىغا قوشۇلۇپ 1933- يىلىدىن 1937- يىلى 9- ئايغا قەدەر قەشقەر، خوتەن، يەكەن، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردا تۆمۈر سىجاڭ، سابىت داموللا، خوجىنىياز ھاجى، مامۇت سىجاڭ، ئابدۇنىياز، شامەنسۇر ۋە باشقىلار بىلەن بىرگە بۇلۇش جەريانىدا كۆرگەن- ئاڭلىغان، بېشىدىن كەچۈرگەن ئەھۋاللار خاتىرىلەنگەن. بۇنى تەھرىرلەش جەريانىدا بىر قىسىم تەھلىللەر ئېلىپ تاشلانغاندىن تاشقىرى قادىر ھاجىنىڭ شۇ جەرياندىكى ۋەقەلەرگە تۇتقان كۆز قارىشى، نۇقتىئىنەزەرلىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن ساقلاپ، يېزىش ئۇسلۇبىغا ھۆرمەت قىلىندى. چۈنكى ھەر بىر كىشىنىڭ تارىخى ۋەقەلىكلەرگە تۇتقان كۆز قارىشى ۋە تارىخىي كەچۈرمىشلىرى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن مەلۇم تارىخىي ۋەقەنى، مەلۇم تارىخىي شەخسلەرنى ئوخشاش بولمىغان نۇقتىدا بايان قىلىدۇ ياكى ئەسلىدۇ، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ بىۋاسىتە سەرگۈزەشتىلىرىنى يېزىش ئارقىلىق تارىخنىڭ ئىچكى ئەھۋالىنى يېشىپ بىرىدۇ.

دېمەك، ھەر بىر شەخسنىڭ ۋەقەلەرنى تەھلىل قىلىشى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن مەلۇم تارىخىي ۋەقەگە قارىتا ئوخشاش بولمىغان چۈشەنچە ۋە كۆز قارىشىنىڭ پەيدا بۇلىشىدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش، قادىر ھاجىنىڭ بۇ ئەسلىمىسىدەمۇ تارىختا ئۆتكەن شەخسلەرگە قارىتا ئوخشاش بولمىغان كۆز- قاراش ۋە نۇقتىئىنەزەرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بۇنىڭغا قارىتا ئوخشىمىغان پىكىرلەرنىڭ بۇلىشى مۇمكىن. لېكىن بۇ تارىخىي ماتېرىيال، بۇ ھەرگىز تارىخىي يەكۈن ئەمەس. شۇڭا ئۇنىڭ شاكىلىنى چىقىرىۋېتىپ، مېغىزىنى ئېلىش، يالغىنىنى چىقىرىۋېتىپ راستىنى قالدۇرۇپ تەھلىل ۋە تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئوبيېكتىپ تارىخىي قانۇنىيەتتىن ئاشكارىلاپ چىقىشىمىز كېرەك.

قىسقىسى، بۇ خىلدىكى ئوخشاش بولمىغان چۈشەنچە ۋە كۆز قاراشلار، ئىجابىي ۋە سەلبىي جەھەتتىكى ماتېرىياللار تارىخ تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭ تارىخىي تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىشى، تەھلىل قىلىشى

ئېلېكترون قىلىپ تۈزگۈچى : ئۇيغۇر ئوغلى ----- ھەۋەسكار

QQ: 492255230

Email: uyxman@126.com

ۋە ئىزدىنىشىگە ياردەم بېرىشى مۇمكىن.

تۆمۈر سىجاڭنىڭ مارالبېشىغا كېلىشى ۋە سۇغۇن قوزغىلىشى

1932- يىلىنىڭ ئاخىرى، 1933- يىلىنىڭ باشلىرىدا تۇرپاندىن باشلانغان قوزغىلاڭ غەلبە قىلىپ كورلىغىچە قانات يايدى. تۆمۈر ئېلى (دەسلەپتە تۆمۈر تۇەنجاڭ دەپ ئاتىلاتتى) كورلىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈزلىنىپ قەشقەرگە قاراپ يۈرۈش قىلدى. بۇ چاغدا قەشقەردە تۇرۇشلۇق ئۆلكە ئارمىيىسىنىڭ دىۋىزىيە باشلىقى جىن شۇجى (جىن شۇرېننىڭ 4- ئىنىسى) قورقۇپ كېتىپ دورا يەپ ئۆلۈۋالدى. ئۇنىڭ ئورنىغا قەشقەر دوتىيى ماشاۋۋۇ (مادوتەي دەپمۇ ئاتىلىدۇ) قۇشۇمچە دىۋىزىيە سىجاڭلىقىغا تەيىنلەندى.

تۆمۈر ئېلى كۇچارنى ئېلىپ ئاقسۇغا قاراپ يولغا چىقتى. ياقا ئېرىقتا بىر مەيدان غەلبىلىك جەڭ قىلىپ ئاقسۇنى ئىشغال قىلدى، بۇ چاغدا مادوتەي خەنزۇ، ئۇيغۇر، خۇيزۇلاردىن بىرەر مىڭچە ئەسكەر تەشكىللەپ ياكى چىڭمىن ئىسىملىك بىر خۇيزۇنى (ئۇنى ياكى دارىنمۇ دېيىشەتتى) تۇەنجاڭ قىلىپ تۆمۈر ئېلىنى توسۇش ئۈچۈن مارالبېشىغا ئەۋەتتى. ياكى تۇەنجاڭ ۋە لى دېڭرۇڭ دېگەن تۇەنجاڭلار ئەسكەرلىرىنى باشلاپ مارالبېشىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى تۇمشۇق دېگەن يەرگە كېلىپ ئورۇنلاشتى. تۆمۈر ئېلى ئاقسۇ تەرەپتىن كېلىپ تۇمشۇقنىڭ شەرق تەرىپىدىكى تەڭتوغراق دېگەن يەرگە ئورۇنلاشتى. تۇمشۇق بىلەن تەڭتوغراقنىڭ ئارىلىقى 20 كىلومېتىردەك كېلىدۇ. بۇ چاغدا قارا شەھەردىكى ماشىمىڭ ئەۋەتكەن مازىخۇي (ماجەنساڭ) مۇ بىر تۈركۈم ئەسكەرلىرى بىلەن كېلىپ ئورۇنلاشتى. شۇنىڭ بىلەن تۇمشۇق ئۇرۇشى باشلاندى. بۇ ئۇرۇش 3- ئاينىڭ ئاخىرىدا باشلىنىپ 47 كۈن داۋام قىلدى. ئۇرۇش ناھايىتى قاتتىق بولدى. نەتىجىدە ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى كۆپ چىقىم تارتىپ ئىلاجسىزلىقتا سۈلھ قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ ۋەكىل ئەۋەتتى. ۋەكىللەردىن ئەۋەتكەن خېتىدە: «بىز ھەر ئىككى تەرەپ مۇسۇلمان، ئۇرۇشنى توختىتىپ تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزەيلى. مادوتەينىڭ پىكرىمۇ شۇنداق!» دېيىلگەن. ئۇنىڭ مەقسىتى ماجەنساڭ بىلەن بىرلىشىۋېلىپ تۆمۈر سىجاڭنى چەتكە قاقماقچى. تۆمۈر ئېلى ئۇنىڭ ئالدام خالىتىسىغا چۈشمەي ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى.

ئەمدى بۇ ئۇرۇشنى مۇشۇ يەردە توختىتىپ، ئوسمان ئېلى (قىرغىز) ۋە قەسىدە بىر ئاز توختىلىمىز: 1933- يىلى 3- ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مادوتەي ئۇچتۇرپان قاقشال يولىنى توسۇش ئۈچۈن سوغۇن چازىسى (قاراۋۇللۇق ئورنى) غا ئەسكەر ئەۋەتمەكچى بولىدۇ. بۇ چاغدا ئوسمان ئېلى (قىرغىز) قەشقەر

دوتەي يامۇلىدا نەزەربەنت ئىدى. مادوتەي خەنزۇ، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، قىرغىزلاردىن تەركىب تاپقان 400 چە ئەسكەر تەشكىللەپ جىڭ تۇڭلىغىنى يىڭجاڭ، ئوسمان ئېلىنى نەزەربەنت بوشتىپ لىەنجاڭلىققا تەيىنلەپ سوغۇنغا ئەۋەتىدۇ. (سوغۇن - ئاتۇشتىن ئۇچتۇرپانغا بارىدىغان تارىخلىقنىڭ ئاغزىغا جايلاشقان بۇلۇپ ئۇزۇندىن بىرى ئەسكەر تۇرۇپ كېلىۋاتقان چازا) ئوسمان ئېلىنىڭ قول ئاستىدا ئورازبەگ، ئابلا بەگ، توختى بەگ قاتارلىق بىر قانچە داڭلىق سەركەردىلەر بار ئىدى. ئۇلارغا ۋە ئۇلارنىڭ قول ئاستىدىكى ئەسكەرلەرگە سوغۇنغا يېتىپ بارغىچە تازا ئىشەنچ قىلالماي قورال تارقىتىپ بەرمەيدۇ. بۇ 400 دەك ئەسكەر 3- ئاينىڭ 10- كۈنى ئاتۇشقا كېلىپ بىر كىچە قۇنۇپ ئەتىسى سوغۇنغا يېتىپ بارىدۇ. ئاندىن قىرغىز ئەسكەرلەرگە قورال تارقىتىپ بېرىدۇ. شۇ چاغدا مارالبېشى تۇمشۇقتا تۆمۈر سىجاڭ مادوتەي ئەۋەتكەن ياكى تۇەنجاڭ بىلەن (ياڭ چىڭمىن) ئۇرۇش قىلىۋاتاتتى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئوسمان ئېلى ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى ئابلا بەگ، ئورازبەگلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىسيان كۆتۈرۈپ تۆمۈر سىجاڭ تەرەپكە ئۆتەدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ خەت ئەۋەتىدۇ.

خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق: «ھۆرمەتلىك تۆمۈر سىجاڭ، سىلى بولسا ئاتا، بىز بولساق بالا، بىز سىلى ئارقىلىق خوجىنىياز ھاجىغا بەيئەت قىلىمىز. ئەگەر سىلى رۇخسەت قىلسىلا بىز سوغۇندا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، مادوتەي ئەسكەرلىرىدىن قورال تارتىۋېلىپ، سىلگە ياردەمدە بولساق»
 ئوسمان ئەۋەتكەن ئىككى كىشى تۆمۈر سىجاڭنىڭ قېشىغا يېتىپ بېرىپ خەتنى تاپشۇرىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ بۇنىڭدىن بەك خوش بۇلۇپ ئۇلارغا بىر پارچە جاۋاب خەت يازىدۇ. خەت بىلەن بىرگە «فى سەبىلىلا» دەپ يېزىلغان بىر بايراق ئەۋەتىدۇ. ئۇلار خەت بىلەن بايراقنى ئېلىپ سوغۇنغا يېتىپ كېلىدۇ. شۇ كېچىسى ئوسمان ئېلى قول ئاستىدىكى ئوراز بەگ، ئابلا بەگ، توختى بەگ قاتارلىقلار بىلەن بىرلىكتە ئىسيان كۆتۈرۈشنىڭ پىلانىنى تۈزۈپ تاڭغا يېقىن چىن تۇڭلىن ئەسكەرلىرى ياتقان گازارمىنى قورشىۋېلىپ، ئۇلارنى قورال تاپشۇرۇشقا مەجبۇر قىلىدۇ. ئۇلار قورشاۋدىن چىقىپ كېتىشنىڭ ئامالىنى قىلالماي تەسلىم بولىدۇ. ھەم قوراللىرىنى تاپشۇرىدۇ. بۇ خەۋەر چاقماق تېزلىكىدە ئاتۇشقا ۋە تاڭغا تارقىلىدۇ. بىز ئاتۇش خەلقى ئوسماننىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ غەلبە قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ چاپسانراق ئاتۇشقا يېتىپ كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتسۇق (ئۇنداق بولۇشتىكى سەۋەب، شۇ چاغدا ھۆكۈمەت تەرەپتىن خەلققە بولغان زۇلۇم ۋە ئالۋاڭ - ياساق بەك كۆپىيىپ كەتكەندى .)

شۇ چاغدا مەن (ئابدۇقادىر ھاجى) ئاتۇشتا ئىدىم، ئوسماننىڭ ئاتۇشقا كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، يۈسۈپ ئاخۇن، ئابدۇشۈكۈر مەخسۇم، سايىت ئاخۇن، ئابلىراخۇن قاتارلىق بەش كىشى يۈسۈپ ئاخۇننىڭ ئۆيىگە يىغىلىپ ئوسماننى قانداق كۈتۈۋېلىشىنى ھەم ئۆزىمىزنىڭمۇ ئوسمانغا ئەسكەر

بولدىغانلىقىمىزنى مەسلەھەتلەشتۈق. 33- يىلى 3- ئاينىڭ 29- كۈنى ئوسماننىڭ ئاتۇشقا يېتىپ كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەر تاپتۇق.

شۇ كۈنى ئۇنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن پۈتۈن ئاتۇش خەلقى دېگۈدەك شور ئېرىقنىڭ بېدىلىك دېگەن يېرىگە چىقىپ، ئوتۇن، سامان، بېدە، نان قاتارلىق تەمىنات بۇيۇملىرىنى تەييارلاپ ئون نەچچە قوي سويۇپ، چۈشكۈن راسلاپ داغدۇغا بىلەن قارشى ئالدۇق.

ئوسمان ئېلىنىڭ بىر بۆلۈك ئەسكەرلىرى ھەممىنىڭ ئالدىدا يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئوسمان ئېلى ئۆزى كېلىپ خەلقنى كۆرۈپ ئاتتىن چۈشتى. بىز ھەممىمىز يۇقىرى ئاۋاز بىلەن «ئامىن» دەپ ئۇنى تەبرىكلىدۇق. ئوسمان ئۇچىسىغا بەقەسەم تون، پۇتغا مەسە - كالاچ كىيگەن بۇلۇپ يېشىغا يېشىل سەللە ئورۇنغانىدى .

ئوسمان بەگنىڭ ئاتۇشقا كەلگەن ئەسكىرى 600- 700 دەك بۇلۇپ، ئۇلارنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى يېڭىدىن قوشۇلغان قىرغىز ياشلىرى ئىدى، ئۇنىڭ ئىچىدە قۇرالى بار ئەسكەرلەر 400 دىن ئاشمايتتى. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئات ئۈستىدە ئۇزۇقلاندى. شۇ كۈنى ئوسمان ئېلى شور ئېرىقتا قونماي، بىخەتەرلەك جاي (تاغنىڭ ئىچى) بوغۇزغا يۈرۈپ كەتتى. بوغۇز ئاتۇشتىن ئارغۇغا بارىدىغان ئىككى تاغنىڭ ئارىسىدىكى جىلغا بۇلۇپ، ھاۋاسى ياخشى، مەنزىرىلىك جاي ئىدى. دادام (ياقۇپ) باشلىق بىر تۈركۈم كىشىلەر ئوسمان تۇەنجاڭ بىلەن كۈرۈشكىلى بوغۇزغا چىقىپ كەتتى. دادام قايتىپ كىرگەندىن كىيىن مەن چىقتىم. مەن، يۈسۈپ ئاخۇن، ئابدۇشۈكۈر مەخسۇم، سايىت ئاخۇن تۆتىمىز بىرلىكتە ئوسمان تۇەنجاڭنىڭ چېدىرىغا باردۇق. ئۇ چېدىرنىڭ ئالدىدا ئىككى ئەسكەر پوستتا تۇرغانىكەن، خەۋەر قىلىنغاندىن كىيىن بىزنى قۇبۇل قىلدى. بىز ئوسمان تۇەنجاڭغا ئۆزىمىزنىڭ ئىنقىلابقا قاتنىشىپ ئەسكەر بولىدىغانلىقىمىزنى ئېيتتۇق. ئوسمان تۇەنجاڭ بىزنىڭ ئىلتىماسىمىزنى قۇبۇل قىلىپ، ئىسمىمىزنى يېزىۋالدى ھەمدە ماڭا بىر دەپتەر، بىر قېرىنداش بېرىپ، يەنە ئەسكەر بولىدىغانلارنى تىزىملاشنى، ئۆزىنىڭمۇ ئەتە ئاتۇشقا بارىدىغانلىقىنى، شۇنداقلا تىزىملانغان ئەسكەرلەرنى ئېلىپ ئۈستۈن ئاتۇش، ئۈچ مەرۋانغا بېرىشىمىزنى تاپشۇردى. بىز ئۇ يەردىن قايتىپ كىلىپ مەھەللىلەردە ئەسكەر بولىدىغانلارنى تىزىملاشقا كىرىشتۇق. شۇ بىر كۈندە 18 ياشتىن 30 ياشقىچە بولغان ياشلاردىن 120 كىشى ئۆزىنى ئەسكەرلىككە تىزىملاقتى. بۇ 3- ئاينىڭ 29- كۈنىدىكى ئىش ئىدى. مەن ئەتسى ئۆيگە بېرىپ بىر پاختىلىق چاپان، بىر كۆرپە، بىر ئاز نان ھەمدە ئۆيىدە ساقلاپ يۈرگەن بىر دانە كونا تاپانچىنى ئېلىپ (3- ئاينىڭ 30- كۈنى) ئەتتىگەندە ئاتلىق ئاچچىقارغا يېتىپ باردىم. مەن بارغاندا بىر ئاز ئادەم بار ئىكەن. بىرەر سائەتتىن كىيىن ئاتلىق، ئېشەكلىك، پىيادە بۇلۇپ 150 دىن ئارتۇق ئادەم توپلاندى. شۇنىڭدىن كىيىن ئىككىدىن

تېزلىپ، ئۈچ مەرۋانغا قاراپ يولغا چىقتۇق. شۇ ئوتتۇرىدا بىزنى تەبرىكلەپ 100 دەك ئوقۇغۇچى ئالدىمىزغا چىقتى. ئۇلارنى كۆرۈپ بىز ئۇلاقتىن چۈشتۇق. ئۇلار ئىنقىلابنى مەدھىيەلەيدىغان ناخشا تەييارلىغان ئىكەن ئۇنى ئوقۇپ بەردى. بىز ئۇلاردىن ئايرىلىپ ئۈچ مەرۋانغا يېتىپ بېرىپ، ئوسمان تۇەنجاڭ بىلەن كۆرۈشتۈق. تۇەنجاڭ بىزنى قانچە كىشى بىلەن كەلدىڭلار، دەپ سورىدى. بىز 150 دىن ئارتۇق ئادەم بىلەن كەلگەنلىكىمىزنى ئېيتتۇق. ئوسمان تۇەنجاڭ قۇلغا قەلەم، قەغەز ئېلىپ مىنى ئۆزىگە تۇەنجاڭ قىلغانلىقى توغرىسىدا بۇيرۇق يېزىپ بەردى. يۈسۈپ ئاخۇن، ئابدۇشۈكۈر مەخسۇم، سايت ئاخۇنلارغا لىەنجاڭلىق خىزمىتىنى بەردى. بۇندىن كىيىن، ئىككى ئاتۇشتىن (ئۈستۈن ئاتۇش، ئاستىن ئاتۇش) ئەسكەرلىككە يېزىلدىغانلارنى سىز تىزىملاپ، ماڭا ئۇمۇمىي سانى مەلۇم قىلىڭ، دەپ تاپشۇردى. شۇنىڭ بىلەن مەن ھەركۈنى ئەسكەرلىككە كەلگەنلەرنى تىزىملاپ ماڭدىم. ئۈستۈن ئاتۇشتىن ئىدرىس 70-80 دەك ئادەمنى، غوپۇر داموللام 50-60 دەك ئادەمنى باشلاپ ئوسمان تۇەنجاڭنىڭ قېشىغا بارغان ئىكەن. ئۇلارنىمۇ مەن تىزىمغا ئالدىم. شۇنداق قىلىپ ئەسكەرلىككە يېزىلغان كىشىلەرنىڭ سانى بىر ھەپتە ئىچىدىلا 350 دىن ئېشىپ كەتتى. ئوسمان تۇەنجاڭ بۇنى ئاڭلاپ، قورال، تەمىنات مەسلىسىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئەسكەر ئېلىشنى توختىتىشنى تاپشۇردى. دېمىسىمۇ ئەسكەر 1000 دىن ئېشىپ كەتكەندى. لېكىن قۇرال 500 گە يەتمەيتتى. بىر ياخشى يىرى بەشكېرەم، ئاتۇش دېھقانلىرى ئاتلىرىمىزنى بېدە، سامان، بىزنى ئاش-نان بىلەن يېتەرلىك تەمىنلەپ تۇردى. بىزمۇ مەخسۇس ئادەم بەلگىلەپ، دېھقانلار ئېلىپ كەلگەن ئوتۇن، سامان، يەم-بوغۇز، ئۇن، نان قاتارلىقلارنى تىزىملاپ ھەرقايسى لېيەنلەرگە ئادەم بېشىغا قاراپ تەقسىم قىلىپ بېرىپ تۇردۇق. بىزنىڭ شۇ چاغدا تۇرغان ئورنىمىز تۇتۇرگە ئىدى.

شۇ چاغدا بىزنىڭ ھەربىي مەشقىمىزنى باۋۇدۇن باينىڭ ئۈستۈن ئاتۇشتا ئاچقان يېڭى مەكتىپىدە ئوقۇپ چىققان ئوقۇغۇچىلار بېرەتتى. بىز تۇتۇرگىدىكى ۋاقتىمىزدا 4-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى مادوتەي 60-70 دەك ئەسكەرگە جەنرال (گېنرال) ساھىب دېگەن بىر ئاۋغاننى باشلىق قىلىپ بىز بىلەن سىناق تەربىقىسىدە ئۇرۇش قىلىشقا چىقاردى. جەنرال ساھىب ئەسكەرلىرىنى باشلاپ توققۇز ھۇجرا بار تاغنىڭ ئاغزىغا كەلگەندە بىزنىڭ ئۇ يەردە رازۋېدىكىغا چىقارغان ئەسكەرلىرىمىز بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇ ھەمدە يېرىم سائەتتەك ئۇرۇشۇدۇ. بىزنىڭ رازۋېدىكىغا ئەسكەرلىرىمىز چەنلەپ ئېتىپ جەنرال ساھىبىنىڭ بەش ئادىمىنى ئاتتىن موللاق ئاتقۇزۇۋېتىدۇ، ئۇنىڭدىن ئىككىسى شۇ مەيداندا جان ئۈزىدۇ، ئۈچى يارىدار بولىدۇ. بىز بۇنى شۇ جايدىكى دېھقانلارغا ئۆلگەنلەرنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ كۆمۈپ قۇيۇشنى، يارىدارلارنى داۋالاپ ساقايتىشنى تاپىلاپ تاپشۇرۇپ بەردۇق ھەم بىر ئەسكەرنى ئەسەر ئالدىق.

ئۇ چاغدا بىزدە كېسەللەرگە بېرىدىغان دورا ياكى تاغدىغانغا بىرەر تال ماتا مۇ يوق ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن دورا، ماتا تەييارلاپ قويىدىغان بولدۇق. شۇ كۈنى قوللىمىزغا چۈشكەن بىر ئەسەر: قەشقەر شەھرى يۇمىلاق شەھەر كۆلىبېشىدىكى سېپىل ئىچىدە مادوتەينىڭ خەنزۇ، خۇيزۇ بۇلۇپ 1000 ئەسكىرى بار. دوتەي يامۇلىدا مادوتەينى ساقلايدىغان 200 دەك ئەسكەر بار. يىغىشەھەردە 1000 دەك ئەسكەر بار. شەھەر دەرۋازىلىرى ئېتىكىلىك، مۇھاپىزەت ناھايىتى كۈچلۈك، ئۇنىڭدىن باشقا مەھەممەتخان بېك باشچىلىقىدا 200 دەك ئۇيغۇر ئەسكەر بار. ئۇلار سېپىلنى ساقلاۋاتىدۇ، دەپ سۆزلەپ بەردى.

تۆمۈر سىجاڭ مارالبېشىنىڭ تۇمشۇقىدا ياكى چىڭمىن بىلەن 40 نەچچە كۈن سوقۇشتى. تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئەسكەرلىرى ناھايىتى پىداركارلىق كۆرسەتتى. نەتىجىدە، ياكى تۈەنجاڭ يېڭىلىپ، پۇتغا ئوق تىگىپ يارىلاندى. ئۇلار ناھايىتى پاراكەندە، چۇۋالچاق ھالدا تۇمشۇقتىن قېچىپ سېرىقبۇيا، تېرىم، خانئېرىق ئارقىلىق يېغىشەھەرگە كېلىپ دەرۋازىنى تاقىۋالدى. تۆمۈر سىجاڭ ياكى چىڭمىننى يېڭىپ، تۇمشۇقتىن بارالبېشىغا كېلىپ بىر قانچە كۈندىن كېيىن، قەشقەرگە قاراپ يول ئالدى .

تۆمۈر سىجاڭ پەيزاۋاتقا كەلگەندە ئوسمان ئېلى ئاتۇشتىن پەيزاۋاتقا كېلىپ تۆمۈر سىجاڭ بىلەن كۈرۈشتى. بۇ چاغدا مەنمۇ بار ئىدىم. شۇ ئاخشىمى بۇلار ئۇزاق پاراڭ سېلىشتى. تۆمۈر سىجاڭ سۇغۇندىكى قوزغىلاڭنى ھەمدە ئوسمان ئېلىنى ئالاھىدە ماختىدى. تۆمۈر سىجاڭ: «مەن مادوتەينگە ۋەكىل ئەۋەتتىم، تىنچلىق بىلەن قورال تاپشۇرۇش ياكى ئۇرۇشۇش توغرىسىدا ئەتە- ئۆگۈن جاۋاب كېلىدۇ. ماجەنساڭ (مازىخۇيمۇ) ئىككى-ئۈچ كۈن ئىچىدە پەيزاۋاتقا يېتىپ كېلىدۇ، شۇ چاغدا مادوتەينىڭ جاۋابىغا قاراپ ماخۇي بىلەن مەسلىھەتلىشىپ قەشقەر مەسلىسىنى بىر تەرەپ قىلىمىز، شۇنىڭغىچە سىلەر يەنىلا قەشقەر ئەتراپىدا، شەھەرگە تەگمەي تۇرۇڭلار، قەشقەر شەھرىدە ئادەم كۆپ، ئۇرۇش بۇلۇپ قالسا، كۆپ ئادەم قىرىلىپ كېتىدۇ، شۇڭا مۇمكىن قەدەر ئۇرۇش قىلماي تىنچلىق بىلەن كىرگىنىمىز تۈزۈك» دېدى. ئوسمان ئېلى بۇ پىكىرگە قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن سۆھبەت ئاياغلىشىپ ئەتىسى (4- ئاينىڭ 30- كۈنى) ئەتىگەندە يولغا چىقىپ ئاخشىمى ئاتۇشقا يېتىپ كەلدۇق.

ئوسماننىڭ ئېلىنىڭ شەھەرگە كىرىشى

ئوسمان ئېلى ئەتىسى قىرغىز لىيەنجاڭلار يىغىنى ئېچىپ تۆمۈر سىجاڭنىڭ كېلىشىنى كۈتمەي شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشنى قارار قىپتۇ. بىزگە شۇ ئاخشىمى ئۇقتۇرۇش قىلدى. 33- يىل 5- ئاينىڭ 2- كۈنى

(1352- يىل مۇھەررەم ئېيىنىڭ 7- كۈنى) سائەت 10 لاردا قەشقەر شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق. كەلسەك، شەھەرنىڭ ھەممە دەرىۋازلىرى تاقاقلىقكەن، سېپىلنىڭ ئۈستىدە خەنزۇ، ئۇيغۇر ئەسكەرلەر بەك كۆپ ئىكەن، بىزنىڭ كېلىشىمىزگە بىزگە قارىتىپ ئوق چىقاردى. بىزمۇ ئوق چىقاردۇق، بىر ئاز ئۇرۇشتۇق، ئاخىرى بولماي، يار باغ، تۆشۈك دەرىۋازلىرىغا كىرىپ چىقىپ ئوت قويدۇق. بۇ چاغدا سېپىل ئۈستىدىكى ئەسكەرلەر سېپىلدىن چۈشۈپ كەتتى. خەنزۇ ئەسكەرلەر يۇمىلاق شەھەرگە كىرىپ دەرىۋازنى ئېتىۋالدى. مەھەممەتخان بېك باشچىلىقىدىكى ئۇيغۇر ئەسكەرلەر ئوردا ئالدىدىكى قازىخانغا كىرىۋاپتۇ. شۇ ئارىلىقتا يار باغ دەرىۋازىسى كۆيۈپ، ئۆرۈلگىچە دەرىۋازغا قارايدىغان بىر ئۇيغۇر ئاقساقال دەرىۋازنى ئېچىۋەتتى. دەرىۋازنىڭ ئېچىلىشى بىلەن تەڭ قىرغىز ئەسكەرلەر سېپىلغا چىقىپ، يۇمىلاق شەھەرنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ مادوتەي ئەسكەرلىرىگە ۋەكىل كىرگۈزۈپ قورال تاپشۇرۇشقا قىستىدى ھەمدە ئۇلارنىڭ جېنىغا ۋە مال - مۈلكىگە دەخلى قىلمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بىز ئاتۇشتىن قوشۇلغان ئەسكەرلەر تۆشۈك دەرىۋازىنىڭ بىر قانچى كۆيۈپ، دەرىۋازا ئۆرۈلگەندىن كىيىن شەھەرگە بېسىپ كىرىپ ئۇدۇللا ئوردا ئالدى قازىخانغا يېتىپ كىلىپ، ئۇيغۇر ئەسكەرلەرنىڭ باشلىقى مۇھەممەتخان بېك بىلەن كۈلۈشۈپ قورال تاپشۇرۇشنى ئېيتتۇق. شۇنىڭ بىلەن مەھەممەتخان بېك بۇيرۇق قىلىۋالدى، 200 تال دەك مىلتىق، بىر قانچە ساندۇق ئوق - دورىنى قازىخاننىڭ ھويلىسىغا دۆۋىلىدى، مەھەممەتخان بېكنىڭ ئېيتىشىچە: ئۇلارنىڭ تەشكىل قىلىنغان تېخى بىر ئايىمۇ بولمىغان. ئۇلارغا تاپشۇرۇلغان ۋەزىپە پەقەت سېپىل ئۈستىدە كۆزەت قىلىشتىن ئىبارەت ئىكەن. بىز ئۇلارنىڭ ئۇقۇشماسلىقتىن ئوق چىقىرىپ تاشلىدۇق دېگەن ئۆزى خاھلىقىنى ئاڭلاپ كەچۈرۈم قىلىپ قويۇۋەتتۇق. ئۇلارمۇ خۇرسەن بۇلۇپ كېتىشتى.

مادوتەينىڭ سېپىلغا ئەسكەر چىقىرىشى بىز بىلەن ئۇرۇشۇش بولماستىن، ماجەنساڭ كەلگىچە ئىككى - ئۈچ كۈن توسۇپ تۇرۇپ ۋاقتىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ماجەنساڭ كەلگەندە قورالنى شۇنىڭغا تاپشۇرۇشتىن ئىبارەت ئىكەن. كىيىنكى ئەمەلىيەتمۇ شۇنى ئىسپاتلىدى. چۈنكى ماجەنساڭ، تۆمۈر سىجاڭنىڭ بىزنى شەھەرگە تەگمەڭلار، دوتەي يامۇلغا كىرمەڭلار. دېگەن بۇيرۇقىدىن مادوتەينى خەۋەردار قىلىپ تۇرغانىكەن. لېكىن كىيىنكى ئەھۋال مادوتەينىڭ كۈتكەن يېرىدىن چىقمىدى. شۇ ئارىلىقتا كىچىك ئاخۇن، سېتىۋالدىجانلار بىر ئاز ئادەم توپلاپ، قىرغىز ئەسكەرلىرىنىڭ ھىمايىسىدە يۇمىلاق شەھەرگە بېسىپ كىرىپ، كىچىك ئاخۇن 200 دەك قورالغا ئىگە بولغان. ئەتىسى ئۇلار ئوسمان ئېلىنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئۆزلىرىنىڭ ئوسمان ئېلىغا بويىسۇنىدىغانلىقىنى ئېيتقاندا، ئوسمان ئېلى قۇبۇل كۆرۈپ، سېتىۋالدىجاننى لىيەنجاڭلىققا، يۇسۇپجاننى مۇئاۋىن لىيەنجاڭلىققا تەيىنلىگەنلىكى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. دېمەك تۆمۈر سىجاڭ بىلەن ماجەنساڭ كەلگىچە قەشقەر شەھەر ئىچىدە

دوتەي يامۇلىدىن باشقا جايلارنىڭ ھەممىسى ئېلىنىپ بولدى. دوتەي يامۇلىدا مادوتەي 200 دەك ئەسكەر بىلەن بېكىنىپ ياتقاندى. چۈنكى تۆمۈر سىجاڭ، مادوتەيگە تەگمەڭلار، ئۇنى ماجەنساڭ (چولاق زىخۇي دەپمۇ ئاتىشىدۇ) بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بىر تەرەپ قىلىمىز، دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن ئىدى.

تۆمۈر سىجاڭنىڭ قەشقەرگە كىرىشى

5- ئاينىڭ 4- كۈنى تۆمۈر سىجاڭ پەيزاۋاتتىن قەشقەرگە يېتىپ كېلىدىكەن دېگەن خەۋەر كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىش ئۈچۈن دۆلەتباغقا چۈشكۈن (چاچاڭ) راسلاندى. شەھەرگە ئوراز لىيەنجاڭ بىلەن يۈسۈپ لىيەنجاڭنى مەسئۇل قىلىپ قالدۇرۇپ، ئوسمان ئېلى باشچىلىقىدا 400 دەك ئەسكەر ئىستىقبالغا چىقتۇق. دۆلەتباغدا چۈشكۈن راسلانغان يەردە شەھەردىن چىققان ئادەم ئىنتايىن كۆپ ئىدى. ئۇ يەردە 200 دەك ئەسكەرنى قالدۇرۇپ دەريادىن ئۆتۈپ ئاراباغ دېگەن يەردە ئالدىغا باردۇق. ئۇ يەردىمۇ چۈشكۈن راسلانغان بۇلۇپ بۇ يەردىمۇ ئالدىغا چىققان ئادەم بەك كۆپ ئىدى. بىز ئۇ يەردە بىردەم كۈتۈپ تۇرىشىمىزغا تۆمۈر سىجاڭ يېتىپ كەلدى. بىز ئاتتىن چۈشۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا باردۇق، بىزنى كۆرۈپ تۆمۈر سىجاڭمۇ ئاتتىن چۈشۈپ بىز بىلەن كۆرۈشتى. ئاندىن چۈشكۈنگە باشلاپ كىردۇق، بىز ئازدىن كىيىن زىياپەت بېرىلدى. ئاندىن ئوسمان ئېلى شەھەردە دوتەي يامۇلىدىن باشقا جايلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تىنجىغانلىقىنى دوكلات قىلدى. سىجاڭ «ياخشى بوپتۇ» دەپ بېشىنى لىغىشتان بولسىمۇ، ئۇنىڭ چىرايىدىن ئۆزىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئىش قىلمىغانلىقىغا رەنجىگەن ئالامەت چىقىپ تۇراتتى.

تۆمۈر سىجاڭ زىياپەتتىن كىيىن شەھەرگە قاراپ ئاتلاندى. ئۇنىڭ 1500 دەك ئەسكىرى بۇلۇپ، ئۇلار ئىككىدىن تىزىلىپ ماڭدى. دۆلەتباغدىكى چۈشكۈنگە كەلگەندە يەنە ئاتتىن چۈشۈپ، ئۇ يەردىكى ئالدىغا چىققان ئامما بىلەن كۆرۈشتى. دۆلەتباغدا زىياپەت بېرىلىپ بولغاندىن كىيىن، سىجاڭ باشلىق ھەممە باشلىقلار ئاتلىنىپ تۆشۈك دەرۋازىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. تۆشۈك دەرۋازىسىغا كەلسەك، شەھەر ئاھالىسى ئىستىقبالغا چىققانىكەن، ئۇلار كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ «ئامىن، ئامىن» دەپ ئۈنلۈك توۋلىشىپ قارشى ئالدى. شەھەر ئاھالىسى (ئۇچاغدا ئامىن دېگەن سۆز چاۋاك ئورنىدا ھەم ياشسۇن دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلەتتى). تۆشۈك دەرۋازىسىدىن تۆمۈر سىجاڭ چۈشۈشكە راسلانغان قۇم دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىكى مامۇتخان بايۇەچچىنىڭ بېغىغىچە بولغان تۆت كىلومېتىر

يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ قارشى ئالدى. سىجاڭ باغقا ئورۇنلاشتى. ئەسكەرلەر شۇ ئەتراپتىكى سارايلارغا ئورۇنلاشتى. ئوسمان ئېلى بىلەن بىز يۇمىلاق شەھەرگە كىرىپ كەتتۇق. مەن يار باغدىكى تېرەكلىك دېگەن جايغا ئورۇنلاشتىم. تۆمۈر سىجاڭ ئورۇنلاشقان باغنىڭ ئالدىدا ھەر كۈنى ئەتىگەندىن كەچكەچە ناغرا-سۇناينىڭ ئاۋازى ئۈزۈلمىدى. بازار ناھايىتى قىزىپ كەتكەن ئىدى. ھەر كۈنى تەرەپ- تەرەپتىن سىجاڭنى تەبرىكلەپ كەلگەن يۇرت ئاقساقاللىرى، ئاخۇنلار، بايلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. 5- ئاينىڭ 6- كۈنى ماجەنساڭنىڭ پەيزاۋاتتىن قەشقەرگە كېلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كەلدى. شۇ كۈنى تۆمۈر سىجاڭ 200 ئەسكەر بىلەن، ئوسمان ئېلىمۇ 200 ئەسكەر بىلەن ئىستىقبالغا چىقتۇق. ئۇنىڭغىمۇ دۆلەتباغقا چۈشكۈن راسلىدۇق. ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى 300 دەك بۇلۇپ، ئات، قوراللىرى خىل، ھەممىسى يىڭى كىيىم كىيگەنىدى. ئۇنىڭغا ئاقسۇدىكى باي ئاخۇننىڭ كىيىمچىلىك كارخانىسىدا تىكتۈرگەن كىيىملەر بېرىلگەنىكەن. ئۇلار مىلىتقىلارنى دولىسىغا ئاسماي ھەممىسى ھازىر ئۇرۇشىدىغاندەكلا قوللىرىغا ئېلىۋالغان. ئۇنىڭ ئالدىدا مادوتەيمۇ ئىككى ۋەكىل چىقارغانىكەن (تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئالدىدا ۋەكىل چىقارمىغانىدى). ئۇلار ماجەنساڭ بىلەن كۆرۈشتى. زىياپەتتىن كىيىن مادوتەي چىقارغان ۋەكىل بىلەن مادوتەينىڭ قېشىغا (دوتەي يامۇلغا) كىرىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا شەھەر ئاھالىسى چىقىمىدى. ئاڭلىشىمىزچە، ماجەنساڭ دوتەي يامۇلغا كىرىپ مادوتەي بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەن. بۇنى ئاڭلىغان شەھەر ئاھالىسىدا ماجەنساڭغا قارىتا بىر خىل گۇمان ۋە غەزەپلىنىش كەيپىياتى كۆرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن ماجەنساڭنىڭ 300 دەك ئەسكەرى مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن قوشۇلۇپ 500 دىن ئېشىپ كەتتى. 200 دەك ئەسكەر دوتەي يامۇلدا مادوتەينى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇردى. 300 دەك ئەسكەر ئۇنىڭ ئەتراپىنى قوغدىدى. شۇ كۈندىن باشلاپ تۆمۈر سىجاڭ بىلەن ئوسمان ئېلى ئوتتۇرىسىدا ئىتتىپاقسىزلىق كۆرۈلۈشكە باشلىدى. بۇنىڭغا دوتەي يامۇلدىكى مادوتەي ئەسكەرلىرىنى يېڭىشەھەرگە چىقىرىۋېتىش- چىقارماسلىق ئۈستىدىكى تالاش- تارتىش سەۋەب بولغانىدى.

تۆمۈر سىجاڭ بىلەن ئوسمان ئېلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت

1933-يىلى 5- ئاينىڭ 10- كۈنى ئاخشىمى ئوسمان ئېلى ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى لىەنجاڭلاردىن ئورازبېك، ئابلاپېك، توختى بېك، يۈسۈپجان ۋە مېنى يىغىپ، ماجەنساڭ مەسلىسىنى مۇھاكىمە قىلدى. ئوسمان ئېلى مۇنداق دىدى: «تۆمۈر سىجاڭ ماجەنساڭنى دوست تۇتۇپ يېنىغا ئېلىۋېلىپ بىزگە يامان كۆز بىلەن قاراۋاتىدۇ، ئاخىرى بېرىپ ماجەنساڭنىڭ ئەسكەرلىرىنى بىزگە سالامدۇ- قانداق؟ ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇنىڭ ئالدىنى ئالماساق بولمايدۇ. بۇ ھەقتە تۆمۈر سىجاڭغا بىر نىمە دىسەك رەنجىپ قالىدۇ. چۈنكى ئۇ ئادەم ئۇزۇن يەردىن ئىنقىلاب قىلىپ كەلدى. ئۇ بىزنى

قانچە يامان كۆرسىمۇ بىز ئۇنى ھۆرمەت قىلىشىمىز لازىم. شۇڭا تۆمۈر سىجاڭغا ئۆقتۈرماي مادوتەي بىلەن ماجەنساڭنى ئايرىۋېتىشىمىز ھەم ئۇنى دەرھال بىر تەرەپ قىلىشىمىز كېرەك. سىلەر قانداق قارايسىلەر؟» دېدى. بىز ئۇنىڭ پىكىرىگە قۇشۇلدىغانلىقىمىزنى، مادوتەي بىلەن ماجەنساڭ مەسلىسىنى بىر تەرەپ قىلماي تۇرۇپ، شەھەرنىڭ ئامانلىقىنى ساقلىغىلى بولمايدىغانلىقىنى ھەم شەھەرنى ئازات قىلدۇق دەپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدىغانلىقىنى بىلدۈردۇق .

5- ئاينىڭ 11- كۈنى تاڭ سەھەردە ھەرىكەتكە كېلىپ ئوراز لىەنجاڭ دوتەي يامۇلىنىڭ ئالدىدىكى سارايغا، ئابلا بېك ئامبال يامۇلىغا، توختى لىەنجاڭ بۇتخانا ئارقىسىدىكى مالىيە ئىدارىسىگە، يۈسۈپ لىەنجاڭ دوتەي يامۇلىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە، ئابدۇقادىر ھاجى مەھكىمىنىڭ ئارقىسىدىكى گۇڭگاڭغا تېگىش قارار قىلىندى. 5-ئاينىڭ 11- كۈنى سەھەردە ھۇجۇم باشلىدۇق. ماجەنساڭنىڭ باشقا ئورۇنلار بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلىدۇق. شۇنىڭ بىلەن ئۈچ- تۆت سائەت ئۇرۇش قىلىپ، دوتەي يامۇلىنىڭ سىرتىدىكى مادوتەي ئەسكەرلىرىدىن قورال تارتىۋالدىق. تېخى يېڭىلا دوتەي يامۇلىنىڭ ئىچىگە ھۇجۇم باشلىۋىدۇق، تۆمۈر سىجاڭدىن ئۇرۇشنى توختىتىش توغرىسىدا ئادەم كەلدى ھەمدە تۆمۈر سىجاڭ ئوسمان ئېلىنى چاقىرتىپ نېپە مەقسەت بىلەن دوتەي يامۇلىغا تېگىسەن، دەپ كايىدى. ئوسمان ئېلى بىزنىڭ مەقسىتىمىز، بىرىنچىدىن، مادوتەي ئەسكەرلىرىدىن قورال تارتىۋېلىپ دوتەي يامۇلىنى ئازات قىلىش. ئىككىنچىدىن، يېڭىشەھەرنى ئازات قىلىپ، ئۇ يەردىكى ئەسكەرلەردىنمۇ قورال تارتىۋېلىش دەپ جاۋاب بەردى. تۆمۈر سىجاڭ، بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ، بۇ ئىش ئۇنچىۋىلا ئاسان ئەمەس، ئۇنى ماجەنساڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بىر تەرەپ قىلىمىز، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ماجەنساڭغا ئادەم كىرگۈزۋېتىدى، ماجەنساڭ تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئۆزى كىرىشىنى ئېيتىپتۇ. تۆمۈر سىجاڭ كىرىدىغان بولدى. بۇ چاغدا ئوسمان ئېلى: ماجەنساڭغا ما دوتەينىڭ ئەسكەرلىرى ھەم دوتەي يامۇلىدىكى قۇراللارنى قالدۇرۇپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ ئەسكەرلىرىنىلا ئېلىپ يېڭىشەھەرگە چىقىپ كەتسۇن، ئىككىنچى يېڭىشەھەردىكى ئامباردا ساقلنىۋاتقان قۇرال- ياراق، ئوق- دورىلارنى ماجەنساڭ بىلەن بىز تەڭ بۆلىشىۋالىمىز. ئۇنىڭدىن باشقا ھۆكۈمەتكە قاراشلىق مەنقۇلاتلارنىمۇ تەڭ تەقسىم قىلىۋالىمىز دېگەن تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئوق چىقىرىشىنى توختاتقان بولسىمۇ، لېكىن مادوتەي ئەسكەرلىرى ئېتىشىنى توختاتمىدى. شۇ كۈنى ئۇرۇشتا ئۇيغۇر ئەسكەرلەردىن ئۈچ كىشى ئۆلدى. يەتتە كىشى يارىدار بولدى.

تۆمۈر سىجاڭ شۇ كۈنى دوتەي يامۇلىغا كىرىپ، ماجەنساڭ بىلەن سۆھبەت باشلىدى.

سۆھبەت ناھايىتى ئۇزۇن تالاش- تارتىشلاردىن كىيىن تۆۋەندىكى كېلىشىمگە كەلگەن:

(1) ماجەنساڭ ئۆزىنىڭ ئەسكەرلىرىنى ۋە مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرىنى قوراللىرى بىلەن قوشۇپ

يېڭىشەھەرگە ئېلىپ چىقىپ كېتىش؛

(2) دوتەي يامۇلىنىڭ ئامبىرىدىكى قورال ۋە باشقا مەنقۇلاتلارنى قالدۇرۇپ كېتىش؛

(3) يېڭىشەھەردىكى قورال ۋە باشقا مەنقۇلاتلارنى تۆمۈر سىجاڭ بىلەن تەڭ بۆلۈش؛

(4) مادوتەينى يېڭىشەھەرگە بىرگە ئېلىپ چىقىپ كېتىش؛

(5) مادوتەي بىلەن بولغان ئۇرۇشتا ئوسمان ئېلى قولغا چۈشۈرگەن قوراللارنى قايتۇرۇپ بېرىش.

بۇ توختامنى ئوسمان ئېلى كۆرگەندىن كىيىن قوشۇلمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. لېكىن تۆمۈر سىجاڭ ئىمزا قۇيۇپ بولغانلىقتىن توختامنى بۇزالمىدى. مادوتەينىڭ ماجەنساڭ بىلەن يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىشكە يول قويماي، ئۇنى بالا- چاقىلىرى بىلەن ئۆزىنىڭ لەنگەردىكى يېغدا تۇرۇشقا؛ ئۇنىڭ مال- مۈلۈكى، ھاياتىغا كاپالەتلىك قىلىشقا ۋەدە قىلدى.

مادوتەي بىلەن بولغان ئۇرۇشتا قولغا چۈشۈرگەن قورالنىڭ ھەممىسىنى ئەمەس، بىر قىسمى (200 دەك ئات، 50-60 مىلتىق تال) قايتۇرۇپ بېرىلدى.

شۇنىڭدىن كىيىن 5-ئاينىڭ 14-، 15- كۈنلىرى ماجەنساڭ يېڭىشەھەرگە كۆچۈشكە باشلىدى. 15- كۈنى مادوتەي ئەسكەرلىرى يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىۋاتقاندا، ئوسمان تۈەنجاڭ ئۆيى سايمانلىرى بېسىلغان بىر ھارۋىنى تاسادىپىي تەكشۈرۈۋىدى، ئۇنىڭدىن قورال چىقتى. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ھارۋىلارنى تەكشۈرۈپ 200 دەك يېڭى مىلتىق، ئون نەچچە ساندۇق ئوق تېپىۋالدى. دېمەك توختام بويىچە دوتەي يامۇلىدىكى قوراللارنى قالدۇرۇپ كېتىش كېرەك ئىدى. لېكىن توختامغا خىلاپلىق قىلىنغانلىقتىن قورال توغرىلۇق ماجەنساڭ گەپ قىلالماي قالدى. بىراق يېڭىشەھەردىكى تەڭ نەقىس قىلىۋالسىمۇ دېگەن قۇرالىنى بەرمىدى. بۇنىڭغا تۆمۈر سىجاڭمۇ گەپ قىلمىدى.

ماجەنساڭ يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىپ ئەسكىرىنى 1500 گە يەتكۈزۈپ، ئۇلارنى تۇلۇق قوراللاندىرۇپ، ھەربىي مەشقىنى كۈچەيتىۋەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن يېڭىشەھەر ئامبىلىنى ئىشقا سېلىپ، زاپاس ئاشلىق توپلاشقا كىرىشتى. ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى يېڭىشەھەرگە چىقىپ كەتكەندىن كىيىن تۆمۈر سىجاڭ دوتەي يامۇلىغا كۆچۈپ كىردى.

زىددىيەتنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشى

ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى ھەربىي مەشقىنى كۈچەيتتى. تۆمۈر سىجاڭ بولسا، ناغرا- سۇناي چالدۇرۇپ قۇيۇپ، باغدا مېھماندارچىلىق بىلەن بەخىرامان يۈردى. ماجەنساڭ يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىش ئالدىدا ئۆزلۈكىدىنلا تۆمۈر ئېلىگە سىجاڭلىق ئۇنۋانىنى بېرىپ مادوتەينىڭ تامغىسىنى تۇتقۇزۇپ قويدى. ئوسمان ئېلى، ھاپىز بېك، ئەخمەتجان، ھامۇتخان، ھەمدەم بەگ ھاجى قاتارلىق بەش

كشىگە لۇيچاڭلىق ئۇنۋانىنى بېرىپ تامغا ئويدۇرۇپ كىرگۈزۈپ بېرىپ ئۇلارنى ئۆزىنىڭ ئۆستۈرگەنلىكىنى نامايىش قىلدى. بۇنىڭغا ئوسمان ئېلى قاتتىق نارازى بولدى، نېمە ئۈچۈن بىزگە تۆمۈر سىجاڭ بەرمەي ماجەنساڭ بىرىدۇ؟ تۆمۈر سىجاڭغا سىجاڭلىقنى بىز ھەربىيلەر بەرمەي نېمە ئۈچۈن ماجەنساڭ بىرىدۇ؟ بىز يەنە ماجەنساڭغا قارامدۇق؟ بۇنىڭغا يول قويۇشقا بولمايدۇ، دەپ نارازىلىق بۆلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن تۆمۈر سىجاڭ، ئوسمان لۇيچاڭلار ئوتتۇرىسىدا سۈركىلىش بولۇۋەردى. مۇشۇنداق بىر شارائىتتا تۆمۈر سىجاڭ ئېلى ھاجىمنى قارا شەھەرگە خوجىنىياز ھاجىمغا ياردەمگە ئەۋەتتى، ھاپىز لۇيچاڭنى يەكەنگە، ئەخمەتجان لۇيچاڭنى يىغىسارغا ئەۋەتتى. تۆمۈر سىجاڭنىڭ قېشىدا پەقەت ھامۇتخان لۇيچاڭ، ھەمدەم بەگ ھاجى لۇيچاڭ، سېتىۋالدىجان، يۈسۈپجان، كىچىك ئاخۇنلار قالدى. بۇلارنىڭ ئۇمۇمى ئەسكەر سانى 1200 دىن ئاشمايتتى، ئىنتىزاممۇ ئانچە ياخشى ئەمەس ئىدى. ئوسمان لۇيچاڭنىڭ قارىمىقىدىكى ئوراز تۈەنجاڭ، ئابلا تۈەنجاڭ، توختى تۈەنجاڭ، ئابدۇقادىر ھاجىملارنىڭ قولىدا 1100 دەك ئەسكەر بار ئىدى. دېمەك شۇ چاغدىمۇ تۆمۈر سىجاڭنىڭ قەشقەردىكى ئەسكەرى 2300 دەك كېلەتتى، يەنىلا ماجەنساڭغا قارىغاندا تۆمۈر سىجاڭ ئۈستۈنلۈكتە ئىدى ھەم ماجەنساڭنى ئاسانلا بىر تەرەپ قىلىپ كېتەلەيتتى. چۈنكى ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى شەھەردە زەربە يەپ بەك قورقۇپ كەتكەنىدى، بۇ چاغدا بۇنىڭغا تۆمۈر سىجاڭ پەقەت كۆڭۈل بۆلمىدى، بۇ پۇرسەتتىن ماجەنساڭ پايدىلىنىپ كەتتى. ئوتتۇرىغا پىتتە - پاسات تېرىدى، شۇنىڭ بىلەن تۆمۈر سىجاڭ ئۇلارنىڭ پايدىسى ئۈچۈن ئىش قىلدى.

بىر قاتار ئىشلار ئوسمان لۇيچاڭ بىلەن تۆمۈر سىجاڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى كەسكىنلەشتۈرۈۋەتتى. ئۇنىڭ سىرتىدا تۆمۈر سىجاڭ كۇچادىن ئالغىچ كەلگەن نىزامدىن ئەپەندى دېگەن كىشى بەك ھاكاۋۇر، سوغۇق چىراي ئادەم بۇلۇپ تۆمۈر سىجاڭنىڭ مەسلىھەتچىسى ئىدى. ئۇ ئادەم ھە دېسىلا ئوسمان لۇيچاڭ ۋە باشقا تۈەنجاڭلارنى تۆمۈر سىجاڭغا چېقىپ، ئىشەنمەسلىك ئۇرۇقىنى تېرىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئەتراپىنى پۈتۈنلەي باي ئاخۇنلار قاپلاپ كەتكەنىدى. تۆمۈر سىجاڭ باي ئەۋلادلىرىدىن ئابدۇرىم بايۋەچچە، ئابدۇللا بايۋەچچىلەرگە تۈەنجاڭلىق ئۇنۋانىنى بېرىپ، ئۇلارنى ئەسكەر ئېلىشقا رۇخسەت قىلدى. ئىبراھىم لوزۇڭغىمۇ ئەسكەر ئېلىشقا قەغەز قىلىپ بەردى. ئەسكەرلەرنىڭ تەمىناتىنى ھۆكۈمەت بېرىدىغان، كىيىم - كىچەك ۋە باشقا چىقىمىنى بايلار ئۆزى كۆتۈرىدىغان بۇلۇپ توختام قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھەدەپ ئۆز ئالدىغا ئەسكەر ئېلىشقا كىرىشىپ كەتتى.

تۆمۈر سىجاڭ بىلەن ئوسمان لۇيچاڭنىڭ ئارىسىنىڭ ئاشكارە بۇزۇلۇشى

بىر كۈنى ئوسمان لۇيجاڭ تۆمۈر سىجاڭنىڭ قېشىغا بارغاندا، تۆمۈر سىجاڭ ئۇنىڭغا مۇنداق دەيدۇ: خوجىنىياز ھاجىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن قارا شەھەرگە ئەسكەر ئەۋەتىش لازىم ئىدى، كېچىكىپ قېلىۋاتىدۇ، بالدۇرراق ئەۋەتسەك بۇلاتتى، بۇنىڭغا سىز قانداق قارايسىز؟ ئوسمان لۇيجاڭ ئۇنىڭغا مۇنداق جاۋاب بېرىدۇ: سىلى دىگەندەك قارا شەھەرگە ياردەمگە جەزمەن ئەسكەر ئەۋەتىش لازىم. لېكىن قەشقەر يېڭى شەھەر مەسلىسىنى بىر تەرەپ قىلماي تۇرۇپ، قەشقەردىن ئەسكەر يۆتكەش خەۋپلىك، چۈنكى ماجەنساڭ دوتەي يامۇلىدىكى كېلىشىمگە ئەمەل قىلماي مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرىنى قۇراللىرى بىلەن قوشۇپ ئەپچىقپ كەتتى. دوتەي يامۇلىدا قالدۇرىدىغان قوراللىرىنىمۇ ئوغۇرلۇقچە ھارۋىغا بېسىپ ماڭغاندا تۇتۇۋالدى. بۇنىڭدىن ئۆزلىرىنىڭ خەۋىرى بار، بىزگە يىغىشەھەردىن بېرىمىز دېگەن قورالنىڭ بىرسىنىمۇ بەرمىدى، مۇشۇ بىر قاتار ئەھۋاللار ماجەنساڭنىڭ بىزگە دوست بولماستىن بەلكى يامان نىيەتلىك ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. شۇڭا بىز ئاۋۋال يېغىشەھەر مەسلىسىنى بىر تەرەپ قىلىپ (يېغىشەھەرنى ئۇرۇش بىلەن ئېلىپ دېمەكچى - ت) خاتىرجەم بولغاندىن كىيىن ئاندىن خوجىنىياز ھاجىغا ئەسكەر ئەۋەتسەك ياخشى بۇلارمىكەن.

تۆمۈر سىجاڭ ئوسمان لۇيجاڭنىڭ پىكىرىگە قارىتا مۇنداق دەيدۇ: ماجەنساڭ بولسا قارا شەھەردىن قەشقەرگە كەلگۈچە بىزگە ياردەملىشىپ كەلدى. ھازىر ئۇنىڭ 2000 چە مۇنتىزىم قۇراللىق ئەسكىرى بار (ئوسمانغا تەھدىت سېلىش ئۈچۈن كۆپتۈرۈپ ئېيتتىمىز). ئىككىنچى ماجۇڭخېيىڭ بىلەن خوجىنىياز ھاجىم بىرلىكتە ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتىگە قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ، بىز بۇ يەردە ئۇلارغا تېگىپ قويساق ماجۇڭخېيىڭ بىلەن ھاجىمنىڭ ئارىسى بۇزۇلۇپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن ماجەنساڭ مەسلىسىدە خوجىنىياز ھاجىمدىن بۇيرۇق كۈتىشىمىز كېرەك.

بۇ ئىككى يىلەن ئوتتۇرىسىدا يۇقۇرىدىكى مەسلىلەر ئۈستىدە ئۇزۇن تالاش-تارتىش بولىدۇ، بىر پىكىرگە كېلەلمەي ئوسمان لۇيجاڭ تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئالدىدىن قايتىپ چىقىدۇ. شۇنىڭدىن بىر قانچە كۈن ئۆتكۈزۈپلا ئوسمان لۇيجاڭ مىنىڭ بىلەن (قادىر ھاجى) سېتىۋالدىجاننى چاقىرىپ تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئالدىغا يەنە ئەۋەتتى. ئۇ مۇنداق دېدى: سىجاڭغا ئېيتىڭلار. سىجاڭ، مەجەنساڭ بىزگە ياردەملىشىپ كەلدى دەپ يۈز خاتىرە قىلىدىغان بولسا، ئۇقماستىققا سالىسۇن، ماجەنساڭنىڭ ئەسكەرلىرىنى ئۆزۈم بىر تەرەپ قىلاي.

بىز بۇ گەپنى سىجاڭغا ئېيتتۇق، تۆمۈر سىجاڭ بىزگە: مەن ئۆتكەندە ئوسمان لۇيجاڭغا ئېيتقان، ماجەنساڭ مەسلىسى كىچىك مەسلى ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈچۈن سەۋر قىلسۇن. ماجەنساڭغا تېگىپ قويۇپ، ئۇنى بىر تەرەپ قىلالماي، ئۆزىمىزگە يۇغان بىر بالا تېپىۋاللىمىز. شۇنداقلا خوجىنىياز ھاجىم

بىلەن ماجۇڭنىڭ ئوتتۇرىسىدا ماجرا تۇغدۇرۇپ قويىمىز، شۇڭا سىلەر ئوسمان لۇيچاڭغا ئېيتىڭلار، يېڭىشەھەر مەسلىسىنى ھازىر ھەل قىلغىلى بولمايدۇ، دەپ گېپىنى ئۆزىدە تىتى.

بىز ئوسمان لۇيچاڭغا تۆمۈر سىجاڭنىڭ پىكىرىنى يەتكۈزۈشۈدۇق، ئوسمان لۇيچاڭ خاپا بۇلۇپ: «سىجاڭ دوست-دۈشمەنى ئايرىيالمايۋاتىدۇ، ماجەنساڭنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ بىزگە ئىشەنچسىز قاراۋاتىدۇ. ماجەنساڭنى دوست تۇتۇۋاتىدۇ. يامان غەرەزلىك ئادەملەر (ۋالىي يۇنۇس بېك بىلەن نىزامىدىن ئەپەندىنى دېمەكچى.ت) سىجاڭ بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزنى بۇزىۋاتىدۇ. مەن ئەسلىدە خاتا قىلغان. باشتىلا سىجاڭدىن سورىمايلا، شەھەرنى ئېلىش بىلەن تەڭلا دوتەي يامۇلىنىمۇ ئېلىپ مادوتەي ئەسكەرلىرىنى قورالسىزلايدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئارقىدىنلا يېڭىشەھەرگە تېگىپ، يېڭىشەھەرنى ئېلىۋەتكەن بولسا بوپتىكەن، شۇ چاغدا مادوتەيىمۇ قورقۇپ، قۇرال تاپشۇرۇشقا تەييار تۇرغانىدى. يېڭىشەھەردىمۇ ھېچقانچە كۈچ يوق ئىدى. (500-600 دەك) ئەمدىلىكتە بولسا ماجەنساڭ بىلەن مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرى قوشۇلۇپ 1500 گە يەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تەلىم-تەربىيىنى كۈچەيتىپ، خېلى مۇنتىزىملىشىۋالدى. شۇنداقتىمۇ ماڭا ھازىر رۇخسەت قىلسا، يەنە بىر تەرەپ قىلىپ كەتكىلى بۇلاتتى» دېدى.

بۇ يەردە تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋېلىشىدىكى سەۋەب مۇنداق: ئوسمان مىنىڭ گېپىمگە كىرمىدى. پەيزاۋاتتا، شەھەرگە كىرمەڭلار دېسەم، شەھەرگە بېسىپ كىردى، دوتەي يامۇلىغا ئۆزى بىلگەنچە ھۇجۇم قىلدى، يەنە يىڭى شەھەر مەسلىسىنى داۋاملىق تەكىتلەيدۇ. ئۇ، يېڭىشەھەرنى ئېلىپ ھەممە قۇرال-ياراققا ئىگە بولماقچى، ئۇ چاغدا بويسۇنماسلىقى، بەلكى قارشىلىق كۆرسىتىش مۇمكىن، دېگەن قاراشتىن ئىبارەت. شۇڭا سىجاڭنىڭ ئوسمانغا ئىشەنگۈسى كەلمىدى.

خوتەن قوزغىلىڭى

1932-يىلى 1- ئايدا (ھىجرىيە 1352- يىلى شەھىبان ئېيى) مەتىمىن داموللام (1946- يىلى بېتىدە تەمىرات نازارنىڭ نازىر بولغان مەتىمىن ھەزرەت) ۋە ئۇنىڭ ئىنىلىرى ئابدۇللا ئاخۇن (خوتەن ئىنقىلابىدا شا مەنسۇر دەپ ئاتالغان)، نۇر مەھەممەت ئاخۇن (خوتەن ئىنقىلابىدا ئەمىر ساھىب دەپ ئاتالغان) ھەم مەھەممەت نىياز ئەلەم باشلىق تۆت كىشى ۋە باشقا خوتەنلىك مۆتىۋەرلەردىن ئون نەچچە ئادەم بىلەن باش قوشۇپ قۇمۇل ئىنقىلابىنى قوللاش يۈزىسىدىن خوتەندە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى مەسلىھەتلىشىدۇ ھەمدە مەتىمىن ھەزرەتنىڭ ئىنىسى شا مەنسۇر (ئابدۇللا) نى 1932- يىلى 2- ئايدا قۇمۇل ئىنقىلابىنىڭ مەقسىتى، ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتىنىڭ كۈچ-قۇدرىتىنى بىلىپ كېلىشكە ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىدۇ. شامەنسۇر ئۈرۈمچىگە بېرىپ ھۆكۈمەتنىڭ كۈچ-قۇدرىتىنى ۋە قۇمۇل

ئىنقىلابنىڭ مەقسىتىنى ئىگىلەپ قەشقەرگە كەلگەندە ئۇنىڭ بىلەن مەن (ئابدۇقادىر ھاجى) قەشقەر شەھىرى ئەلچىخانىدىكى چوڭ بىر ئاشخانىدا ئۇچرىشىپ قالدىم (بۇ ئۇچرىشىش تاسادىپى بولۇپ قالدى، چۈنكى ئۇ ئادەمنىڭ مەجەز- خۇلقى سىلىق- سىپايە، گەپ سۆزلىرى مەنىلىك، خۇش پېئىل بولغانلىقى، مېنىڭمۇ ساقال بۇرۇتۇمنى چۈشۈرۈۋەتكەن، كىيىم- كىچەكلىرىم يىڭى پاسوندا يەنى شىم- كەمزۇل، پۇتۇمدا روسچە ئۆتۈك بولغانلىقى ئۈچۈن شامەنسۇرمۇ ماڭا قىزىققان بولسا كېرەك) ئۇ ھېچقانداق تارتىنمايلا مېنىڭ ئىسمى- زاتىمنى، يۇرتۇمنى، ئوقۇغان مەكتىپىمنى ۋە قەشقەرنىڭ جەمئىيەت ئەھۋالىنى تەپسىلىي سوراقتا باشلىدى. مەنمۇ تارتىنمايلا ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سورىدىم. شامەنسۇر خوتەنلىك بولۇپ مەدرىستە ئوقۇغانلىقىنى بۇ قېتىم ئۈرۈمچىنى كۆرۈپ كېلىش ئۈچۈن بارغانلىقىنى ئېيتتى. مەن ئۇنىڭدىن ئۈرۈمچىنىڭ ئەھۋالىنى قۇمۇل ئىنقىلابىنى سورىدىم. ئۇ: «مەن قۇمۇل ئىنقىلابىنىڭ غەلبە قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن، ئەگەر بۇ ئىنقىلاب جەنۇبقا كېڭەيسە بەك ياخشى بولاتتى، ھەممە ئادەم قوزغىلىپ ئىنقىلابقا قاتناشقان بولاتتى، مېنىڭ تىبابەتچىلىكتىن خەۋىرىم بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ قېتىم ئۈرۈمچىدە تېۋىپلىق قىلىپ يۈرۈپ نۇرغۇن كىشىلەر بىلەن ئۇچراشتىم، نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلىۋالدىم. ئەمدى خوتەنگە قايتماقچىمەن» دېدى. لېكىن ئۇ ئادەم ئۆزىنىڭ كىملىكىنى، ئۈرۈمچىگە بېرىشتىكى مەقسىتىنى ۋە ئۆزىنىڭ تەشكىل تەرەپتىن ئەۋەتىلگەنلىكىنى ئېيتىمىدى .

شامەنسۇر (ئابدۇللا)، (تۆۋەندە شامەنسۇر دەپ ئاتايمىز) 1932- يىلى 9- ئايدا قاراقاشقا يېتىپ بېرىپ ئاكىسى مەمتىمىن ھەزرەت بىلەن كۆرۈشۈپ ئۈرۈمچىنىڭ ۋەزىيىتىنى سۆزلەپ بەرگەندىن كىيىن مەمتىمىن ھەزرەت باشچىلىقىدا 20 نەچچە كىشىدىن تەركىب تاپقان قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش تەشكىلاتى قۇرۇلدى. ئۇلار شۇ كۈندىن ئېتىبارەن مەخپى تەييارلىققا كىرىشىدۇ، لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا بۇ تەشكىلات پاش بولۇپ قالىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان قاراقاش ھاكىمى خوتەن ۋالىيىسىغا خەۋەر قىلىدۇ، خوتەن ۋالىيىسى دەرھال چېگرا ساقلاۋاتقان ئەسكەردىن 60 دەك كىشىنى تاغدىن قايتۇرۇپ كىلىپ قاراقاش ھاكىمى ئىدارىسىگە ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ئاندىن ۋالى بۇ تەشكىلاتنىڭ باشلىقلىرىنى يىغىنغا چاقىرىپ يىغىن ئۈستىدىلا قولغا ئېلىپ ئۆلتۈرۈشنى قارار قىلىدۇ. بۇ قاراردىن خەۋەر تاپقان تەرجىمان بۇنى يىغىنغا كىلىشتىن بىر كۈن بۇرۇن تەشكىلاتقا يەتكۈزۈپ قويدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىردىنلا قوزغىلىپ شۇ كۈنى كېچىسىلا 200 دىن ئوشۇق تالىپنى ئورغاق، قېلىچ، توقماقلار بىلەن قوراللاندىرۇپ قاراقاش ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە تېگىدۇ ھەمدە شەنجاڭ باشلىق بىر نەچچە كىشىنى تۇتۇۋېلىپ شۇ مەيداندىلا ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. تاغدىن قايتۇرۇپ كېلىنگەن ئەسكەرلەر قوزغىلاڭچىلار تەرەپكە ئۆتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن قاراقاش ناھىيىسى قوزغىلاڭچىلارنىڭ قولىغا ئۆتكەن بولىدۇ. شۇ كۈندىلا

ئىشان قادىرخان غوجىنى 500 دەك پىدائىي بىلەن گۇمىغا ماغدۇرىدۇ. ئۇلاردا پەقەت 20 نەچچە تاللا مىللىتى بۇلۇپ قالغانلىرىدا چوماق - كالتەكلار بار ئىدى.

مەتسىن ھەزرەت قارا قاشقا ھاكىم تەيىنلەپ قۇيۇپ ئۆزى 1000 دەك پىدائىيىنى باشلاپ خوتەنگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. بۇ 1933 - يىلى 3 - ئاي (رامزان) ئىدى. ئۇلار قارىقاشتىن 200 دەك مىللىتى غەنىمەت ئالغان بولسىمۇ قالغانلىرىدا قېلىچ، چوماق قاتارلىق قوراللار بار ئىدى. ئۇلار شۇ كېچىسى ئاتلىق، ئېشەكلىك ھەم پىيادە خوتەن كونا شەھىرىنى ئىگىلەيدۇ. ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى يېڭىشەھەرگە كىرىپ دەرۋازىنى تاقاپ سېپىلغا چىقىرىۋالىدۇ. قوزغىلاڭچىلار سېپىلنى قورشۇپ ئوق چىقىرىشقا باشلايدۇ. ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىدا خېلى قاتتىق ئۇرۇش بولىدۇ. تۆۋەندە پىدائىيلار ئىنتايىن كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى ۋەھىمىگە چۈشىدۇ. قوزغىلاڭچىلار پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ دەرھال شەھەر ئىچىگە ۋەكىل كىرگۈزۈپ ئۇلارنى قۇرال تاپشۇرۇشقا، خوجىنىياز ھاجىم ئەسكەرلىرىنىڭ خوتەنگە كىلىپ بولغانلىقىنى، قۇرال تاپشۇرغانلارنىڭ مال - مۈلۈكى ۋە ھاياتىغا دەخلى يەتكۈزمەيدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ۋەھىمە ئىچىدە قالغان ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى قوزغىلاڭچىلارنىڭ شەرتلىرىنى قۇبۇل قىلىپ تەسلىم بۇلۇپ قۇرال تاپشۇرىدۇ. خوتەن شەھىرى قوزغىلاڭچىلارنىڭ قولىغا ئۆتدۇ. بۇ خەۋەر چاقماق تېزلىكىدە لوپ، چىرىيە، كىرىيە ناھىيىلىرىگە يېتىپ بارىدۇ. ئۇ جايلاردىكى خەلقلەرمۇ بىردەك قوزغىلىپ ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەرگە ھۇجۇم قىلىپ (ئۇچاغدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە 20 - 30 دەك ئەسكەر بۇلاتتى) ئەسكەرلەردىن قۇرال تارتىۋېلىپ ناھىيىنى ئازاد قىلىدۇ ھەمدە دەرھال خوتەنگە خەۋەر يەتكۈزۈپ ئۆزلىرىنىڭ خوتەنگە بويسۇنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن خوتەن ۋىلايىتى قوزغىلاڭچىلارنىڭ قولىغا ئۆتدۇ. مەتسىن ھەزرەت ئەمىر كېبىرى بۇلۇپ ھەربىي ئىشلارغا، مەھەممەت نىياز ئەلەم ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا مەسئۇل بولىدۇ.

خوتەن قوزغىلىغىدىن خەۋەر تاپقان قەشقەردىكى ماشاۋۇۋ دوتەي قاغىلىقتا تۇرۇشلۇق ئىككى لىيەن ئەسكەردىن بىر لىيەننى خوتەندىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىگە ياردەمگە ئەۋەتىدۇ. ئارقىدىنلا قەشقەردىن خۇيزۇ، قىرغىزدىن تەركىب تاپقان ئىككى لىيەن ئەسكەر تەشكىللەپ ئۇلارنى قاغىلىقتا ئەۋەتىدۇ. خوتەنگە قاراپ يولغا چىققان ئەسكەرلەر قاغىلىقتىن چىقىپ گۇمىغا كىرمەيلا ئۇدۇل خوتەنگە مېڭىپ زاۋىغا كەلگەندە خوتەننىڭ قوزغىلاڭچىلار قولىغا ئۆتۈپ بولغانلىقىنى ئاڭلاپ خوتەنگە كىرمەي قايتىپ كېلىدۇ.

قاغىلىقتىكى قوزغىلاڭ

قاغىلىقتا سابىرخان خوجا ئىسىملىك بىر ئىشان بۇلۇپ، شۇ ۋاقتلاردا قاغىلىق بويىچە نوپۇزلۇق ئىدى. بۇ كىشى خوتەن، قۇمۇل تەرەپتە كۆتۈرۈلگەن قوزغىلاڭلاردىن خەۋەر تېپىپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇ خوتەن قوزغىلىغىنى قوللاپ ئۆزى بىلەن بىر پىكىردىكى كىشىلەرنى توپلاپ قەشقەردىن كەلگەن قىرغىز ئەسكەرلەرنىڭ باشلىقى بىلەن كۈرۈشۈپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قوللاشنى تەلەپ قىلىدۇ. قىرغىزلىيەننىڭ باشلىقى ئۇنى قۇبۇل قىلىپ قوزغىلاڭچىلارنىڭ شەھەرگە بۆسۈپ كىرىشىنى، ئۇلار بېسىپ كىرگەندە ئۆزلىرىنىڭ مىلتىقىنى ئاسمانغا قارىتىپ ئېتىپ ئەمەلىي قارشىلىق كۆرسەتمەي شەھەرگە كىرىشكە ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن قوزغىلاڭچىلار شەھەرگە بىخەتەر بېسىپ كىرىپ قىرغىز ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ، قاغىلىقتىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىدىن قورال تارتىۋالىدۇ. شۇنداق قىلىپ قاغىلىق قوزغىلاڭچىلارنىڭ قولىغا ئۆتدۇ. قوزغىلاڭچىلار 300 دىن ئارتۇق قوراللىق قىسىم تەشكىللەپ 100 ئادەمنى گۇمىغا، 100 ئادەمنى پوسكامغا ئەۋەتىدۇ. مادوتەينىڭ خوتەن قوزغىلاڭچىلارنى باستۇرۇشقا قاغىلىقتىن ئەۋەتكەن بىر لىيەن ئەسكىرى خوتەنگە كىرەلمەي قايتىپ گۇمىنى ۋەيران قىلىپ يەنە قاغىلىققا قاراپ كېلىۋاتقانىدى. ئۇلار يول ئۈستىدە قاغىلىقنىڭ قوزغىلاڭچىلار قولىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئوسمان، ھىسامدىن دېگەن ئىككى كىشىگە يول باشلىتىپ قاغىلىققا كىرمەي ئۇششاق باش، كۆكيار ئارقىلىق كاچۇڭغا ئۆتۈپ، ئۇ يەردىن يەكەنگە كىرىۋالىدۇ. گۇمىغا ماڭغان 100 ئادەم مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرىنى توسىيالىماي قاغىلىققا قايتىپ كىلىپ ئۇ يەردىن پوسكامغا كىلىپ دەريا بويىغا ئورۇنلىشىدۇ. دېمەك، شۇنىڭ بىلەن مەمتىمىن ھەزرەت باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلار پوسكامدىن تارتىپ چەرچەنگىچە بولغان جايلارنى ئىگىلەيدۇ. ھەممە ناھىيىلەرگە ھاكىملار بەلگىلىنىپ بىر قەدەر تىنچلىق ئورنىتىلىدۇ.

شامەنسۇرنىڭ يەكەنگە كېلىشى

مەمتىمىن ھەزرەت ئىنىسى شامەنسۇرنى 500 دەك ئەسكەر بىلەن يەكەننى ئىگىلەشكە ئىۋەرتىدۇ. شامەنسۇر گۇمىغا كەلگەندە گۇمىدىكى مەھەممەتتىياز ئەلەم 200 دەك پىدائىي بىلەن قوشۇلىدۇ. ئىشان قادىرخانى گۇمىغا ھاكىم قىلىدۇ.

شامەنسۇر گۇمىغا كەلگەندە شەھەر ھاكىمى سابىرخان خوجا باشلىق خەلق ۋە پىدائىيلار ئالدىغا چىقىپ دەبدەبە بىلەن قارشى ئالىدۇ. شامەنسۇر قاغىلىقتا ئىككى - ئۈچ كۈن تۇرۇپ ئەسكەرلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ قۇراللىق ۋە قورالسىز بۇلۇپ 800 دەك پىدائىينى باشلاپ پوسكامغا كىلىدۇ. ئۇ

يەردىكى 200 دەك ئەسكەر بىلەن قوشۇلدى. بۇ چاغدا شامەنسۇرنىڭ قۇراللىق ۋە قورالسز ئەسكەرلىرى 1000 دىن ئېشىپ كېتىدۇ، 33- يىلى 4- ئاينىڭ ئاياغلىرىدا يەكەنگە يېتىپ كېلىپ مادوتەي ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشىدۇ. جەڭ ناھايىتى قاتتىق بولىدۇ. بىر نەچچە كۈنلۈك جەڭدىن كىيىن مادوتەي ئەسكەرلىرى بەرداشلىق بېرەلمەي كۈنشەھەرنى تاشلاپ يېڭىشەھەرگە كىرىۋالىدۇ. ئابدۇللاغا شامەنسۇر دېگەن ئۇنۋان شۇ قېتىمقى يەكەننى ئېلىش جېڭىدە بېرىلگەن (بۇ ئۇنۋاننى ئەمىر كېيىن بەردىمۇ ياكى ئۆزى قۇيىۋالغانمۇ ئېنىق ئەمەس). يەكەن كۈنشەھەر ئېلىنغان كۈنى 1933- يىلى 5- ئاينىڭ 8- كۈنى ئىدى.

يەكەن ۋەقەسى

شامەنسۇر يەكەن كونا شەھەرنى ئىگىلەپ، يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىپ مادوتەي ئەسكەرلىرىنى ھالسىزلىتىۋاتقان بىر پەيتتە يەنى 33- يىلى 5- ئاينىڭ 20- كۈنلىرى قەشقەردىن تۆمۈر سىجاڭ ئەۋەتكەن ھاپىز لۇيجاڭ 300 چە ئەسكەر بىلەن يەكەنگە يېتىپ كېلىدۇ. بۇ ئىككى ئەسكەر باشلىقى چىرايلىق كۆرۈشكەن بولسىمۇ، بىر قانچە كۈن ئۆتمەيلا ئوتتۇرىدا زىددىيەت تۇغۇلىدۇ. سەۋەبى: شامەنسۇر خەلققە بەك زۇلۇم سالغان مىشا بىگىنى قولغا ئېلىپ خەلقنىڭ تەلىپى بويىچە ئۇنىڭغا ئۈلۈم جازاسى بەرگەن ئىدى. ھاپىز لۇيجاڭ بۇنى تۆمۈر سىجاڭنىڭ رۇخسىتىنى ئالماي قىپسىلەر، دەپ ئاشكارە نارازىلىق بىلدۈرگەندىن تاشقىرى خەت ئارقىلىق تۆمۈر سىجاڭغا مەلۇم قىلىدۇ. بۇ چاغدا شامەنسۇر، بىزمۇ خوتەندىن ئىنقىلاب قىلىپ كەلدۇق، بىزنىڭ رەھبىرىمىز خۇجىنىياز ھاجىم، خوجىنىياز ھاجىمدىن بىزگە تۆمۈر سىجاڭغا بويسۇنۇڭلار دېگەن يوليۇرۇق يوق، دەپ ھاپىز لۇيجاڭنىڭ نارازىلىقىنى ئىتبارغا ئالمايدۇ. ئىككىنچى بىر سەۋەب، ھاپىز لۇيجاڭ كىلىپ يېڭىشەھەر مۇھاسىرىسىنى بوشاشتۇرۇپ قويدۇ. ئۈچىنچى بىر سەۋەب، قەشقەر يېڭىشەھەردىكى ماجەنساڭمۇ ھاپىز لۇيجاڭنىڭ ئارقىسىدىن 200 دەك ئەسكەرنى يەكەنگە ئەۋەتىدۇ. ئۇلار يەكەنگە كىلىپ كۈنشەھەرگە ئورۇنلىشىپ، بىر قانچە كۈندىن كىيىن غىپپىدە يېڭىشەھەردىكى مادوتەي ئەسكەرلىرىگە قۇشۇلىۋالىدۇ. بۇ ئەھۋالنى ھاپىز لۇيجاڭ بىلىشىمۇ، ئۇلارنى توسماي بەلكى ئۇ بىزنىڭ ئىتتىپاقچىمىز دەيدۇ. شۇنداق قىلىپ يەكەن يېڭىشەھەردىكى مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرى 600 گە يېتىدۇ.

بۇ چاغدا شامەنسۇر بۇ ئىشلارغا ھەيران بۇلۇپ، ئۇلار بىزنىڭ قانداقچە ئىتتىپاقچىمىز بولسۇن، بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىز بىلەن بىرگە بۇلۇۋالغانلار قانداقمۇ بىزنىڭ ئىتتىپاقچىمىز بۇلالايدۇ، دەپ ھاپىز لۇيجاڭ

بىلەن تىرىكشىپ قالدۇ ھەم بۇ ھەقتە بىر قارارغا كېلىش ئۈچۈن شامەنسۇر تۆمۈر سىجاڭغا ئادەم ئەۋەتتى.

ساۋۇت داموللامنىڭ يەكەنگە كېلىشى

ساۋۇت داموللام خوتەندە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشتىن بۇرۇن يەنى 32- يىلى 12- ئايلاردا ھەرەمدىن قايتىپ قاغىلىققا كېلىپ ئاندىن خوتەنگە بارغان. داموللام قاراقاشتا قۇرۇلغان قوزغىلاڭچىلار تەشكىلاتىدىن 33- يىلى 1- ئايدا خەۋەر تاپىدۇ. خوتەن ئازات قىلىنغاندىن كىيىن، خوتەندە قۇرۇلغان قوزغىلاڭچىلار ھۆكۈمىتى ساۋۇت داموللامنى شەيخۇل ئىسلام قىلىپ ئەڭ يۇقىرى دىنىي مەرتىۋە بىرىدۇ، شۇ ئوتتۇرىدا داموللامنىڭ نېپە ئىش قىلغانلىقى مەلۇم ئەمەس. لېكىن بۇ ئادەم شەيخۇل ئىسلام بولغاندىن كىيىن يەكەندىكى شامەنسۇر بىلەن ھاپىز لۇيچاڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپتىن خەۋەر تېپىپ، ئۇلارنى ياراشتۇرۇش ئۈچۈن يەكەنگە كېلىدۇ. بۇ چاغدا يەكەندىكى شامەنسۇر باشلىق ھەربىي ۋە خەلقىتىن بىر قانچە مىڭ كىشى يەكەن دەرياسىنىڭ بويىغا چىقىپ داموللامنى كۈتۈۋالىدۇ (ھاپىز لۇيچاڭ ئالدىغا چىقمايدۇ) داموللام شامەنسۇر بىلەن سۆھبەتلىشىش ئارقىلىق بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ تۈگىنى مادوتەي ئەسكەرلىرى مەسلىسى ئىكەن دەپ تونۇيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ساۋۇت داموللام، شامەنسۇر، ھاپىز لۇيچاڭ قاتارلىقلارنى بىر يەرگە جەم قىلىپ كېڭەش ئاچىدۇ. كېڭەشتە ساۋۇت داموللام سۆزلەپ «يەكەندىكى مادوتەي ئەسكەرلىرىنى ئۇرۇش بىلەن ياكى سۆھبەت ئارقىلىق قورالسىزلاندۇرۇپ يەكەننى تىنچىتىپ، خوجىنىياز ھاجىمغا ياردەمگە ئەسكەر ئەۋەتىشىمىز كېرەك. يەكەندىكى مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرىنى بىر تەرەپ قىلماي تۇرۇپ ئۈرۈمچىگە ئەسكەر ئەۋەتكىلى بولمايدۇ. بۇنىڭغا قانداق قارايسىلەر» دەيدۇ. بۇ چاغدا ھاپىز لۇيچاڭ: «بۇنىڭغا مىنىڭ پىكىرىم يوق، تۆمۈر سىجاڭ قانداق بۇيرۇق قىلسا شۇنى ئىجرا قىلىمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىرى تۆمۈر سىجاڭغا خەت يېزىشمايلا، ياكى ئۆزلىرى (ساۋۇت داموللامنى دېمەكچى) باراملا، شۇ كىشىدىن سوراپ بىر تەرەپ قىلىشىسالا» دەيدۇ.

شۇ ئارىلىقتا قەشقەردىن تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئابدۇغۇپۇر ھاجىم شاپتۇل باشچىلىقىدىكى تۆت ۋەكىلى يەكەنگە يېتىپ كېلىدۇ. ئۇلار تۆمۈر سىجاڭنىڭ: «ماجەنساڭ بىزنىڭ ئىتتىپاقچىمىز ۋە ياردەمچىمىز، ھازىر ئۈرۈمچىدە خوجىنىياز ھاجىم بىلەن ماجۇڭيىڭ بىرلىكتە ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتىگە قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ، بىز بۇ يەردە ماجەنساڭنى قورالسىزلاندۇرۇپ قويساق، ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقىغا تەسر يىتىدۇ. شۇڭا خوجىنىياز ھاجىمدىن خەۋەر بولسىغىچە ئۇلارغا تەگمەسلىكىمىز كېرەك» دېگەن پىكىرنى يەتكۈزىدۇ. بۇ چاغدا ساۋۇت داموللام باشچىلىقىدىكى خوتەن قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ رەھبەرلىرى:

«يەكەن، قەشقەردىكى مادوتەي، ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىنى قورالسىزىلاندۇرماي تۇرۇپ، خوجىنىياز ھاجىغا ئەسكەر ئەۋەتكىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە جەنۇب ئازات بۇلۇپ بولدى، شۇڭا بىز قەشقەردە ھۆكۈمەت تەشكىل قىلىپ (شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنى دېمەكچى) خەلقنىڭ يۈكىنى يېنىكلىتىشىمىز كېرەك، كونا تۈزۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشىمىز كېرەك، بۇ پۇل - مال مەسلىسى ئەمەس، چوڭ ھەق چوڭ ناھەق مەسلىسى. ئۇنداق قىلمىساق، ئىنقىلاب قىلىپ نېمە قىلىمىز» دەيدۇ ھەمدە ۋەكىللەرگە مۇشۇ كېڭەشتە بولۇنغان سۆزلەرنى تۆمۈر سىجاڭغا يەتكۈزۈشنى تاپشۇرىدۇ. ۋەكىللەردىن ئابدۇغۇپۇر ھاجىم شاپتۇل يەنىلا تۆمۈر سىجاڭنىڭ ماجەنساڭنى قورالسىزىلاندۇرۇشقا قارشى ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن كېڭەش ئاياغلىشىدۇ. لېكىن كېڭەشتىن قايتقاندىن كىيىن ئابدۇغۇپۇر ھاجىم شاپتۇل: ئۇلارنىڭ جۇمھۇرىيەت قۇرىمىز دېگىنى نېمىسى، ماجەنساڭلارغا كۈچى يېتەمدىكىن؟ دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنى قىلىپ، ساۋۇت داموللامنىڭ كەينىدىن غەيۋەت قىلىدۇ. ۋەكىللەرنى كۈتۈشكە مەسئۇل بولغان بىرسى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ قېلىپ شامەنسۇرغا ئېيتىپ قۇيدۇ. قەشقەردىن كەلگەن ۋەكىللەر ئەتىسى قايتماقچى بولغاندا شامەنسۇر، ئابدۇغۇپۇر ھاجىمنى ئېلىپ قېلىپ نەزەربەند قىلىپ قۇيدۇ. ۋەكىللەر قەشقەرگە كېلىپ يەكەندىكى كېڭەشتە بولۇنغان سۆزلەرنى، ئابدۇغۇپۇر ھاجىمنى ئېلىپ قالغانلىقىنى، تۆمۈر سىجاڭغا يەتكۈزىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ بۇنىڭغا خاپا بۇلۇپ ئابدۇغۇپۇر ھاجىمنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن قەشقەر ئۆلىمالىرىدىن تەشكىللەپ يەنە ۋەكىل ئەۋەتىدۇ. شامەنسۇر ۋەكىللەرگە: ئابدۇغۇپۇر ھاجىمنى ھازىر قوشۇپ بىرىمىز، مۇندىن كىيىن مۇنداق يېتتە - پاسات تارقاپ كەتمىسۇن! دەپ جېكىلەيدۇ.

يەكەندىكى مادوتەي ئەسكەرلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش مەسلىسى

خوتەن، قاغىلىق قوزغىلاڭلىرى مۇۋەپپەقىيەت قازانغاندىن كىيىن خوتەن، قاغىلىق تەرەپلەردىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى يەكەنگە توپلىنىپ يەكەن يېڭىشەھەرگە ئۇرۇنلىشىۋالدى. خوتەن قوزغىلاڭچىلىرى ئىمىر ئابدۇللا بەگنى يەكەننى پاتىمە قىلىشقا ئەۋەتىدۇ. قەشقەر تەرەپتىن تۆمۈر سىجاڭ ھاپىز لۇيچاڭنى ئۈچ - تۆت يۈز ئەسكەر بىلەن يەكەنگە ئەۋەتىدۇ. بۇ ئىككى كۈچ بىرلىشىپ يەكەن يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلغان بولسىمۇ لېكىن بىر تەرەپ قىلالمايدۇ. بۇ چاغدا قەشقەردىكى ماجەنساڭ، يەكەندىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى ئەپلەپ ئۆزىگە ئەل قىلىۋېلىش ئۈچۈن مارۇلۇڭ ئىسىملىك تۈەنجاڭنى 100 ئاتلىق ئادەم بىلەن يەكەنگە ئەۋەتىدۇ. مارۇلۇڭ يەكەنگە كۆرۈنۈشتە شامەنسۇر ۋە ھاپىز لۇيچاڭلارغا ياردەم كۆرسەتكىلى كەلگەندەك قىلىپ كېلىدۇ. لېكىن ئۇ پۇرسەت تېپىپ يېڭىشەھەرگە كىرىپ ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى بىلەن

بىرلىشىۋالدى. ئۇنىڭ مەقسىتى شەھەردىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى ۋە قورال - ياراقلارنى بىلەن قەشقەرگە ئېلىپ كېتىپ ماجەنساڭ قىسىملىرىنى تۇلۇقلاش ئىدى. ئەمما خوتەن قوزغىلاڭچىلىرى ۋە تۆمۈر سىجاڭ ئەسكەرلىرىمۇ يەكەندىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى بىر تەرەپ قىلىپ قوراللىرىنى تارتىۋېلىشنى مەقسەت قىلاتتى. دېمەك، يەكەندىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنىڭ قورال - ياراقلارغا ئۈچ تەرەپنىڭ كۆزى تەڭ چۈشكەنلىكتىن يەكەن ۋە زىيىتى مۇرەككەپ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى.

بۇ چاغدا ماشياۋۇ بىلەن ماجەنساڭ ئىككىسى يەكەندىكى ھۆكۈمەت كۈچلىرىنى قەشقەرگە ئېلىپ كېلىۋېلىشنىڭ ئامالنى مەسلىھەتلىشىپ تۆمۈر سىجاڭغا: «يەكەندىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى قايتۇرۇپ كېلىپ ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى تۆمۈر سىجاڭغا تاپشۇرۇش» دەيدىغان بىر يولنى تەكلىپ قىلىدۇ.

تۆمۈر سىجاڭ بۇ تەكلىپكە بىنائەن ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى يۈسۈپجان (قۇر بېشى)، كىچىك ئاخۇنلارنى 100 دىن 200 ئەسكەر بىلەن، يىڭىساردىكى ئەخمەتخان لۇيجاڭنى 200 ئەسكەر جەمئىي 400 ئەسكەر بىلەن يەكەندىكى مادوتەي ئەسكەرلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىپ ئەپكىلىشكە بەلگىلەيدۇ. بۇنى ئوسمان لۇيجاڭ ئاڭلاپ بىزدىن ئادەم بارمامدۇ؟ دەپ سورىغاندا ئۇنىڭغىمۇ ئىككى لىيەن بېرىشقا قۇشۇلدى. ئوسمان ئوراز تۈەنجاڭ بىلەن مېنى (قادىرى ھاجى) 300 ئەسكەر بىلەن يەكەنگە بېرىشقا بۇيرۇق قىلدى. بىز تۆمۈر سىجاڭنىڭ، ئوسماننىڭ بۇلۇپ 500 دەك ئەسكەر يەكەنگە قاراپ يولغا چىقتۇق. ئەخمەتجان لۇيجاڭ 200 دەك ئەسكەر بىلەن يىڭىساردا قالدى. بۇ ھەقتە تۆمۈر سىجاڭ ھاپىز لۇيجاڭ بىلەن شامەنسۇرغا يەكەن يېڭىشەھەردە قامىلىپ قالغان ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىگە دەرۋازىنى ئېچىپ بېرىش، ئۇلارغا چىقىلماسلىق توغرىسىدا خەت ئەۋەتكەن ئىدى. خەت يېتىپ بارغان كۈنى ئۇلار قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقىپ شۇ كۈنى كۆك راۋاتقا كېلىپ قوندى. ئەتىسى يىڭىسارغا قاراپ يولغا چىقىپ ھېمىتنىڭ سېيىغا كەلگەندە ئەمىر ساھىب باشچىلىقىدا 1000 دەك خوتەن پىدائىيلىرى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىپ كېلىدۇ. بىز شۇ چاغدا ئۇلارنى مۇھاپىزەت قىلىپ ئەپكىتىش ئۈچۈن قىزىلدا كۈتۈپ تۇراتتۇق. مادوتەي ئەسكەرلىرى ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان ئەسكەرلەرنى كۆرۈپ توختاپ قالدى. بىز ئۇلارنىڭ قورقماي كېلىۋېرىشىنى ئېيتىپ ۋەكىل ئەۋەتتۇق. شۇ ئەسنادا ئارقا تەرەپتىن ئوق چىقىپ قالدى. ئۇلار قورشاۋدا قالغان ئوخشايىمىز دەپ چۈشەنسە كېرەك، بىز تەرەپكە قاراپ ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋېتىپ بىزگە قارىتىپ ئوق چىقاردى. بىزمۇ ئوق چىقاردۇق. ئوتتۇرىدا بىر قەپەس ئېلىشتۇق. ئۇلار يىقىلغانلىرىنى تاشلاپ يىڭىسارغا قاراپ قاچتى. ئەمىر ساھىب ئەسكەرلىرى ئارقىسىدىن قوغلاپ

كەتتى. مادوتەي ئەسكەرلىرى 600 دەك ئادەم بۇلۇپ، ئۇلاردىن 500 دەك ئادەم قوراللىق، قالغىنى ئائىلە - تاۋابىئاتلار ئىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان 400 دەك قېرى - چۇرى، ئۇششاق بالىلارمۇ بار ئىكەن. بىز قاچقانلارنى قوغلىماي ئارقىسىدا قالغان يارىدار ۋە قېرى - چۇرى، ئۇششاق بالىلارنى مۇھاپىزەت قىلىپ ئېلىپ كەلدۇق.

قىزىلدا بىزگە ئوق چىقىرىپ يېڭىسارغا ئۆتۈپ كەتكەن مادوتەي ئەسكەرلىرى 200 چە بۇلۇپ، ئۇلار يېڭىسارنىڭ قايراق دېگەن يېرىگە كەلگەندە ئەخمەتجان لۇيجاڭ ئەسكەرلىرىگە بۇيرۇق بېرىپ ئۇلارنى قىرىپ تاشلىغان. بىز قىزىلدىن يولغا چىقىپ 3 - كۈنى توققۇزاققا يېتىپ كەلسەك، ئوسمان لۇيجاڭ 200 چە ئەسكەر بىلەن ئالدىمىزغا چىقىپ تۇرغانىكەن. ئەتسى بىز تۆمۈر سىجاڭ بىلەن كۆرۈشۈپ يولدا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بەردۇق. تۆمۈر سىجاڭ، بىزنىڭ قىزىلدا قولغا چۈشۈرگەن مادوتەي ئەسكەرلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى ساق - سالامەت ئەپكەلگەنلىكىمىزگە خوش بولدى. ئەخمەتجان لۇيجاڭنىڭ مادوتەي ئەسكەرلىرىنى قىرىپ تاشلىغىنىغا رەنجىدى. يەكەندىن كەلگەن ئەمىر ساھىب 100 دەك قورالنى غەنىيەت ئېلىپ يەكەنگە قايتىپ كەتتى. بىزمۇ قولغا چۈشۈرگەن قوراللارنى ئۆزىمىز ئىگىلىدۇق. بىز قەشقەرگە كېلىپ بەش - ئالتە كۈندىن كېيىن تۆمۈر سىجاڭ سېتىۋالدىجان، كىچىك ئاخۇنغا ۋە ماڭا (قادىر ھاجى) تۈەنجاڭلىق ئۇنۋان بەردى ھەم تامغا ئويدۇرۇپ بەردى (خەنزۇچە). بىز قىزىلدىن مۇھاپىزەت قىلىپ ئېلىپ كەلگەن 400 دەك ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ بالا - چاقىلىرىنى قەشقەر يېڭىشەھەرگە (ماجەنساڭغا) ئۆتكۈزۈپ بەردۇق. بۇ، 33 - يىل 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى ئىدى. ماجەنساڭ يېڭىشەھەردە، تۆمۈر سىجاڭ كۈنئىشەھەردە ئىدى. ماجەنساڭنىڭ 1700 دەك ئەسكىرى بۇلۇپ، كېچە - كۈندۈز مەشىق قىلاتتى. تۆمۈر سىجاڭنىڭ قولىدىكى ئىككى لۇيدە 1600 دەك، ئوسماننىڭ قولىدىكى تۆت تۈەندە 1200 دەك ئەسكەر بار ئىدى. ئەگەر ئىككى تەرەپ بىرلىشىدىغان بولسا، ناھايىتى زور كۈچ ئىدى. يېڭىشەھەر مەسلىسىنىمۇ بىر تەرەپ قىلغىلى بولاتتى.

ساۋۇت داموللام بىلەن شامەنسۇرنىڭ قەشقەرگە كېلىشى

ساۋۇت داموللام بىلەن شامەنسۇر قەشقەر يېڭىشەھەر مەسلىسىنى يەكەندە تۇرۇپ ھەل قىلغىلى بولمايدىكەن دەپ 33 - يىل 7 - ئاينىڭ 13 - كۈنى قوراللىق، قورالسىز بۇلۇپ 1000 دەك پىدائىيىنى باشلاپ قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. 17 - كۈنى تۆمۈر سىجاڭ يېنىك ماشىنا بىلەن كۆرۈنۈشتە ئالدىغا چىققان بۇلۇپ، ئەمەلىيەتتە ئۇلارنى يەنە يەكەنگە قايتۇرۇشنى كۆزلەپ يېڭىسارغا كېلىدۇ.

يېڭىسارغا كېلىشتىن بۇرۇن تۆمۈر سىجاڭ قەشقەر يېڭىشەھەردە ماجەنساڭ بىلەن كۆرۈشۈپ ماڭدۇ. يېڭىساردا تۆمۈر سىجاڭ ساۋۇت داموللام، شامەنسۇرلار بىلەن چىرايلىق كۆرۈشۈپ سۆھبەت ئۆتكۈزۈدۇ. سۆھبەتتە تۆمۈر سىجاڭ خوجىنىياز ھاجىغا ياردەمگە ئەسكەر ئەۋەتىشىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ساۋۇت داموللام تەرەپ: قەشقەرگە يېڭىشەھەردىكى ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىنى بىر تەرەپ قىلىپ، ئاندىن خوجىنىياز ھاجىغا ياردەمگە ئەسكەر ئەۋەتەيلى دەپ كەلگەن تەكلىپنى بېرىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ بولسا بۇ پىكىرگە قوشۇلمايدۇ. ئۇ يەنە ھازىر خوجىنىياز ھاجىم ماجۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىپ ئۈرۈمچىگە قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ، ئەگەر بىز بۇ يەردە ئۇلارنى بىر تەرەپ قىلىپ قويساق (قورالسىزلاندۇرۇپ قويساق) خوجىنىياز ھاجىم بىلەن ماجۇڭيىڭنىڭ ئىتتىپاقى بۇزۇلۇپ كېتىدۇ دېگەن كونا پىكىرنى تەكرارلايدۇ. ئەمەلىيەتتە بولسا شۇ كۈنلەردە خوجىنىياز ھاجىم بىلەن ماجۇڭيىڭنىڭ ئىتتىپاقى بۇزۇلۇپ، بىر-بىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتقان؛ ئاقسۇدا باي سىجاڭ ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىنى قورالسىزلاندۇرۇپ بولغان؛ ھەتتا خوجىنىياز ھاجىمدىن تۆمۈر سىجاڭغا توخسۇنلۇق شېرىپ ئاخۇن ئارقىلىق قەشقەردىكى ماجەنساڭ قىسىملىرىنى بىر تەرەپ قىلىۋېتىش توغرىسىدا بۇيرۇق كېلىپ بولغان چاغ ئىدى. شۇنىڭدەك ساۋۇت داموللامنىڭ شەرقىي تۈركىستان ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇش، يېڭىچە غەللە - پاراق ئېلىش، بايلارنىڭ يەرلىرىنى قايتا ئۆلچەش، كەمبەغەللەرگە غەمخورلۇق قىلىش، كونا ھۆكۈمەت تۈزۈملىرىنى ئىسلاھ قىلىش توغرىسىدىكى پىكىرلىرىگە قوشۇلمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ساۋۇت داموللام تەرەپ تۆۋەندىكى تۆت تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ:

1. ماجەنساڭ مەسلىسىنى تېزلىكتە بىر تەرەپ قىلىش؛
 2. ھەربىي - مەمۇرىي ئىسىملارنى مۇسۇلمانچە ئاتاش؛
 3. تامغىنى ئۇيغۇرچە ئويدۇرۇش؛
 4. دېھقانلاردىن ئالدىغان غەللە - پاراقنىڭ يېرىمىنى ۋەخپە كىرىمىدىن تولدۇرۇش؛
- بۇ تەكلىپلىرىگە تۆمۈر سىجاڭ ئويلىشىپ كۆرىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ماجەنساڭ مەسلىسىگە كەلگەندە: ئۇنىڭ 2000 چە مۇنتىزىم ئەسكىرى بار، ئۇنى ئاسانلا بىر تەرەپ قىلغىلى بولىمايدۇ. ئەگەر ھەربىرلىرى قەشقەرگە بېرىش ئارزۇلىرى بولسا، ئازراق ئادەم بىلەن بېرىپ زىيارەت قىلىپ قايتىشىلا بولىدۇ، ئەسكەرلەرنىڭ تەمىنات مەسلىسىنى ھەل قىلماق قىيىن، دەيدۇ.
- ساۋۇت داموللام، شامەنسۇرلار ئۆز پىكىرىدە قېلىپ قەشقەرگە بارىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. شۇنداق قىلىپ تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئارقىسىدىن ساۋۇت داموللام شامەنسۇرلار قەشقەرگە كېلىدۇ. بۇ 33 - يىل 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىغا سەككىز تاشقا چۈشكۈن راسلاپ ھامىتخان لۇيىجاڭ، ھەمدەم بەگ ھاجىم لۇيىجاڭ، سېتىۋالدىجان، كىچىك ئاخۇنلار 600 دەك ئەسكەر بىلەن ئىستىقبالغا

چىقىدۇ. ئوسمان لۇيجاڭ، ئوراز تۈەنجاڭلارمۇ 400 دەك ئەسكەر بىلەن ئالدىغا چىقىدۇ. شۇ كۈنى شەھەردىن چىققان ئادەم بەك كۆپ ئىدى، ئۇلارنىڭ ئالدى قالماق كۆۋرۈكىگە يېتىپ بارىدۇ. چۈشكۈن ئىككى جايغا راسلانغانىدى. بىرى سەككىز تاشتا، بىرى قالماق كۆۋرۈكتە، ساۋۇت داموللاملار چۈشكۈن راسلىغان جايغا پېشىن بىلەن يېتىپ كەلدى. يەكەندىن كەلگەن ئەسكەرلەرنىڭ 600 ى ئاتلىق بۇلۇپ، ھەممىسى قوراللىق ئىدى، 400 ى پىيادە بۇلۇپ قوللىرىدا كەكە، پالتا، توقماق قاتارلىقلار بار ئىدى. ئۇلار ئىككىدىن تىزىلىپ كېلىشتى. بىزنى كۆرگەندىن كىيىن ساۋۇت داموللام باشلىق ئەمەلدارلار ئاتتىن چۈشۈشتى، ئەڭ ئاۋۋال ئوسمان بېرىپ داموللام، شامەنسۇرلار بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ۋالىي مەھكىمىسىدىن بىر پوچتا چىقارغان ئىكەن. ئۇنىڭغا ساۋۇت داموللام بىلەن زىرىپ قارى ھاجىم چۈشتى. شۇنىڭ بىلەن ئالدىدا پوچتا ماڭدى، ئارقىسىدىن بىز ماڭدۇق. يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى ئىستىقبالغا چىققان شەھەر ئاھالىسى «ئامىن» دەپ ئۈنلۈك توۋلاشتى. ساۋۇت داموللام جاۋابەن ئۇلارغا بارىكالا ئېيتتى.

سەككىز تاشتىن يولغا چىقىۋاتقاندا ۋالىي يۇنۇس بېكىنىڭ بىر ئادىمى يۇنۇس بېكىنىڭ سالامەتلىكى ياخشى بولمىغانلىقى تۈپەيلىدىن ئىستىقبالغا چىقالمىغانلىقى توغرىسىدىكى خەنزۇچە يېزىلغان بىر پەنزەنى (بۇ شۇ چاغدىكى خەنزۇ ئەمەلدارلارنىڭ چاقىرىغان يەرگە بارالماي قالسا ئەۋەتىدىغان قارتىسى ئىكەن) كۆتۈرۈپ كېلىپ ساۋۇت داموللامغا بەردى. قىزىلنىڭ كۆۋرۈكىگە كەلسەك، شەھەردىن ۋە يېزىدىن بۇلۇپ ناھايىتى نۇرغۇن ئادەم توپلانغانىكەن، ئۇلارمۇ ئامىن! ئامىن دەپ ئۈنلۈك توۋلاشتى. مېھمانلار جاۋابەن سالام بەردى. ساۋۇت داموللام، شامەنسۇر، زىرىپ قارى ھاجىملارغا ئۇلۇغ بازىرىدىكى مۆيدىنجان باينىڭ بېغى راسلانغانىكەن، ئۇلار شۇ باغقا ئورۇنلاشتى. ئەسكەرلەر شۇ ئەتراپتىكى بوش ساراي ۋە باغلارغا ئورۇنلاشتى.

ئەتىسى ئوسمان لۇيجاڭ ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى قىرغىز تۈەنجاڭلارنى باشلاپ داموللام بىلەن كۈرۈشكىلى چىقتى. ئۇنىڭدىن كىيىن مەن (قادىر ھاجى) كىچىك ئاخۇن ئىككىمىز كۆرۈشكىلى چىقتۇق. ئەھۋال ئۇقساق، تۆمۈر سىجاڭ ھەم ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى لۇيجاڭلارمۇ، ۋالىي يۇنۇس بەگمۇ ھاردۇق سوراپ چىقىمىغانىكەن. لېكىن ساۋۇت داموللام شەھەرگە كېلىپ ئۈچىنچى كۈنى زىرىپ قارى ھاجىمنى ئېلىپ ئازغىنا ئەسكەر بىلەن سىجاڭ بىلەن كۆرۈشكىلى ۋالىي مەھكىمىسىگە كىرىدۇ. شۇ چاغدا سىجاڭ بىلەن بىرگە يۇنۇس بېك، نىزامىدىن ئەپەندى قاتارلىقلار ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ قورۇسىدا ئۇلارنى كۈتۈۋالدى ھەم مېھمانخانىغا باشلاپ ھال سورىدى. ئۇلار تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئالدىدىن خوشلىشىپ چىقىپ يۇمىلاق شەھەر كۆلىپىشىدىكى ئوسماننىڭگە پاتىھەگە باردى. ئوسمان ئۇلارنىڭ شەرىپى ئۈچۈن بىر قانچە يۈز ئەسكەرنى تىزىپ مىزگان، داقا- دۇمباقلارنى چالدۇرۇپ قارشى ئېلىش مۇراسىمى

ئۆتكۈزۈلۈپ، ئۇنىڭدىن كېيىن داستىخان سېلىنىپ تاماق تارتىلىدۇ. زىياپەتتىن كېيىن ئۇلار ئۆز ئورنىغا قايتىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ شۇ كۈنلا ھامتىخان لۇيچاڭ بىلەن ھەمدەم بەگ ھاجىنى داموللام، شامەنسۇرلارنىڭ قېشىغا ۋەكىل قىلىپ چىقىرىدۇ. ۋەكىللەر سىجاڭنىڭ: ھەر ئىككى تەرەپ 500 دىن ئەسكەر تەشكىللەپ خوجىنىياز ھاجىغا ياردەمگە ئەۋەتسەك، خوجىنىياز ھاجىمۇ ئەسكەر تەلەپ قىپتۇ، دېگەن پىكىرنى يەتكۈزۈدۇ. بۇ يەردە تۆمۈر سىجاڭنىڭ شۇ چاغدا ساۋۇت داموللام، شامەنسۇرلار بىلەن دەرھال سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ ئۇلارنى ئەسكەر ئاجرىتىشقا قىستىشى، ئۇلارنىڭ ئوسمان بىلەن بىرلىشىپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئىدى. ماجەنساڭنىڭ مەقسىتىمۇ شۇ ئىدى. لېكىن ساۋۇت داموللام، شامەنسۇرلار يەنىلا ماجەنساڭ، مادوتەيلەرنىڭ يېڭىشەھەردىكى ئەسكەرلىرىنى قورالسىزلىنىدۇرۇپ بۇلۇپ، ئاندىن خوجىنىياز ھاجىغا ئەسكەر ئەۋەتىشىنى، بولمىسا ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىدىن خاتىرجەم بۇلۇش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئېيتىپ ئۆز پىكىرىدە چىڭ تۇرىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ مەن (قادىر ھاجى) بىلەن كىچىك ئاخۇننى چاقىرىپ، سىلەر ئاتۇشلۇق، داموللاممۇ ئاتۇشلۇق، سىلەر داموللامغا ئېيتىڭلار، يېڭىشەھەردىكى ماجەنساڭ مەسلىسىنى ئاسان ھەل قىلغىلى بولمايدۇ. ئۇنى بىر مەزگىل كۈتۈش كېرەك، سىلەر گەپكە كۆندۈرۈڭلار، دەپ چىقاردى. بىز سىجاڭنىڭ سۆزىنى يەتكۈزۈشۈدۇق، ئۇلار يەنە ئۆز پىكىرىدە چىڭ تۇردى. بىز قايتىپ كىرىپ ئەھۋالنى يەتكۈزۈدۇق. بۇ ئوتتۇرىدىكى زىددىيەتلەردىن سائەتلەپ خەۋەر تېپىپ تۇرغان ماجەنساڭ، ۋالىي يۇنۇس بېك ئارقىلىق تۆمۈر سىجاڭغا: «ئوسماننىڭ پەيلى بۇزۇق، ئۇ، شامەنسۇر بىلەن بىرلىشىۋېلىپ سىلگە قول سالىدىغاندەك تۇرىدۇ» دەپ چاقىرىدۇ. ئوسمانغا بولسا: «سەن ھۇشيار بول، بولمىسا سىجاڭ سېنى قولغا ئالىدىغاندەك تۇرىدۇ» دەپ، بىر- بىرىدىن ئۈرۈكۈتۈپ ئىشەنمەسلىك ئۇرۇقىنى تېرىدۇ.

تۆمۈر سىجاڭ تەرىپىدىن ساۋۇت داموللا ۋە شامەنسۇرنىڭ نەزەرىدە قىلىنىشى

ساۋۇت داموللا ۋە شامەنسۇرلار قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن ئوتتۇرىدا گەپ توشۇپ سۇخەنچىلىك قىلىدىغانلارنىڭ كۆپلىكىدىن تۆمۈر سىجاڭ بىلەن خوتەن قىسىملىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت كۈندىن- كۈنگە كەسكىنلىشىدۇ. ئاخىرى تۆمۈر سىجاڭ 33- يىل 7- ئاينىڭ 26- كۈنى ھامتىخان لۇيچاڭ، ھەمدەم بەگ ھاجى، سېتىۋالدىجان، كىچىك ئاخۇنلارغا بۇيرۇق بېرىپ، ساۋۇت داموللا ۋە شامەنسۇر تۇرغان ئورۇنلارنى قورشىۋېلىپ ئۇلارنىڭ ئەسكەرلىرىنى پۈتۈنلەي قورالسىزلىنىدۇ.

ساۋۇت داموللام بىلەن شامەنسۇرنى ئەسكەرلىرىدىن ئايرىپ يار باغدىكى بىر ھويلىغا نەزەربەند قىلىپ قويدى. بۇ ۋەقەدىن كېيىن تۆمۈر سىجاڭغا ماجەنساڭدىن تارتىپ ھەممىسى قاتتىق بويسۇنۇپ «سىلىڭ» لىق تامغا تاپشۇردى. تۆمۈر سىجاڭ بۇ تامغىنى بىر كۈن شەھەر ئايلاندۇرۇپ داغدۇغا قىلدى. ئارىدىن بىر قانچە كۈن ئۆتكەندە تۆمۈر سىجاڭ مېنى چاقىرتىپ، «سىزنى پەيزاۋاتقا يۆتكىدىم، ئوسماندىن ئايرىلىپ كېتىڭ» دېدى. بۇ ئەھۋالدىن قارىغاندا تۆمۈر سىجاڭ بىلەن ئوسمان ئېلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتمۇ كۈندىن-كۈنگە كەسكىنلەشكەنلىكىنى چۈشەنگىلى بولاتتى. نەتىجىدە 8- ئاينىڭ 2- كۈنىگە كەلگەندە ئوسمان ئېلى ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئۆز يۇرتى قىزىلبويىغا چىقىپ كېتىدۇ.

تۆمۈر سىجاڭنىڭ خوتەنگە ئەسكەر چىقىرىشى

تۆمۈر سىجاڭ شامەنسۇرلارنى قورالسىزلاندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئەتىسلا يېڭىساردىكى ئەخمەتخان لۇيىجاڭغا بۇيرۇق ئەۋەتىپ ئۇنىڭ يەكەندىكى ھاپىز لۇيىجاڭغا ھەمكارلىشىپ يەكەندىكى شامەنسۇرنىڭ قويغان ئادىمى ئەمىر ساھىب (نۇر مەھەممەت) نى قورالسىزلاندۇرۇپ بۇلۇپ، ئاندىن خوتەنگە يۈرۈش قىلىپ خوتەننى ئازاد قىلىڭلار، دەيدۇ ھەم شامەنسۇرنى قولغا ئالغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ. ئارقىدىنلا سېتىۋالدىجان بىلەن كىچىك ئاخۇننىمۇ ئىككى تۈەن ئەسكەر بىلەن ياردەمگە ئەۋەتىدۇ. ھاپىز لۇيىجاڭ بۇيرۇق بويىچە خوتەنگە قاراپ يولغا چىقىپ قاغىلىققا يېتىپ بېرىپ خوتەن ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشىدۇ (قاغىلىقتىكى ئەسكەرلەر مەمتىمىن ھەزرىتتە بويسۇناتتى). قاغىلىقتىكى ئەسكەرلەر بۇ ۋەقەنى پەقەت چۈشەنەلمەي گۇمغا چىكىنىدۇ. ئۇلارنىڭ سانىمۇ 100 دىن ئاشمايتتى. ئۇلار گۇمغا بېرىپ مۇداپىئەلىنىدۇ. ھاپىز لۇيىجاڭ كېلىپ ئۇرۇشۇپ گۇمىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇلار زاۋىغا چىكىنىدۇ. شۇ چاغدا قەشقەردىن كەلگەن سېتىۋالدىجان، كىچىك ئاخۇنلارنىڭ قۇشۇلۇپ ھاپىز لۇيىجاڭنىڭ ئەسكىرى 800 دىن ئاشاتتى. ئۇلار زاۋىدىمۇ قاتتىق ئۇرۇشۇپ ئاخىرى بولماي خوتەنگە چىكىنىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان مەمتىمىن ھەزرىت ئەسكەرلىرىنى باشلاپ چىقىپ ھاپىز لۇيىجاڭ بىلەن سوقۇشىدۇ. ئىككى كۈنلۈك قاتتىق جەڭدىن كېيىن ھاپىز لۇيىجاڭ يېڭىلىپ چىكىنىدۇ. ئۇلار چىكىنىپ زاۋىغا كەلگەندە پۇقرالار كالتەك- توقماق كۈتۈرۈپ چىقىپ ھاپىز لۇيىجاڭنىڭ ئەسكەرلىرىگە ھۇجۇم قىلىدۇ. بۇ چاغدا ھاپىز لۇيىجاڭ ئەسكەرلەرگە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ پۇقرالارنى ئوققا تۇتىدۇ ھەمدە ئۇلارنى بۇلاپ- تالاپ، ئۆلتۈرۈپ گۇمغا كېلىدۇ. مانا شۇنداق بىر پەيتتە، ئوسماندىن ھاپىز لۇيىجاڭغا تۆمۈر سىجاڭنىڭ ماجەنساڭ تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ سىجاڭ بولغانلىقىنى، شۇڭا ھاپىز لۇيىجاڭنىڭ تېزىدىن قەشقەرگە قايتىپ كېلىشى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش

كېلىدۇ.

تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى

ماجەنساڭنىڭ قورقۇتۇشى تۈپەيلىدىن ئوسمان 2- ئاۋغۇست كۈنى ئەسكەرلىرىنى باشلاپ قىزىلبويغا كەتكەنىدى. تۆمۈر سىجاڭ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ھامىتخان لۇيچاڭنى 600 گە يېقىن ئەسكەرلىرى بىلەن ئوسماننى قوغلاشقا لەڭگەرگە چىقىرىدۇ. بۇ چاغدا ئوسمان لەنگەردە مادوتەينى ساقلاۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ قوراللىرىنى ئېلىپ مىڭ يول تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ھامىتخان ئوسماننىڭ مىڭ يولغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى خەۋەر قىلىپ تۆمۈر سىجاڭغا خەت يازىدۇ. سىجاڭ ئۇنى قوغلاشقا 600 ئەسكەرنىڭ يېتىشمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، تېلېفون بىلەن ماجەنساڭدىن بىر تۈەن ئەسكەر ياردەم بېرىشنى سورايدۇ. ئۇ بۇنىڭغا ماقۇل بولىدۇ. 3- ئاۋغۇست سىجاڭ ماشىنا بىلەن لەڭگەرگە بېرىپ، ئەسكەرلەرنى كۆزدىن كۆچۈرۈپ، ماجەنساڭنىڭ بىر تۈەن ئەسكىرى ياردەمگە كېلىدىغانلىقىنى ھامىتخانغا ئۇقتۇرۇپ: ئوسماننى تۇتۇش توغرىسىدىكى ئىشلارنى ئۇرۇنلاشتۇرۇپ قۇيۇپ ماشىنا بىلەن قايتىدۇ. سىجاڭ سەمەن توغراقلىق مازارغا كەلگەندە، ماجەنساڭنىڭ ياردەمگە چىقارغان تۈەنجاڭ كاڭ مازا باشچىلىقىدىكى بىر تۈەن ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇچرىشىدۇ. كاڭ مازا تۆمۈر سىجاڭنى كۆرۈپ ھۆرمەت بىلدۈرگەن قىياپەتتە ئەسكەرلىرىنى ئاتتىن چۈشۈشكە بۇيرۇپ تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئالدىغا دوكلات بېرىشكە بارىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ ماشىنىدىن چۈشۈپ ئۇلارنىڭ كېچىكىپ قالغانلىقىنى، ئۇلارغا ئورۇن راسلاپ قويغانلىقىنى، دەرھال لەڭگەرگە يېتىپ بېرىشنى تاپشۇرۇپ، ماشىنىغا چىقاي دەۋاتقاندا كاڭ مازانىڭ يېنىدىكى ئەسكەر تۆمۈر سىجاڭنى ئاتىدۇ ھەمدە ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى ئادەملەردىن تۆتنى ئېتىپ تاشلايدۇ. ئىككىسى قېچىپ كېتىدۇ. تۆمۈر سىجاڭنىڭ كاللىسىنى كېسىۋېلىپ قەشقەر شەھرىدە سازايى قىلىدۇ. شۇ چاغدا شەھەر مۇھاپىزىتىدە يۈسۈپجان تۈەنجاڭ، توختى لىيەنجاڭ، ئىدرىس لىيەنجاڭلار قالغانىدى. ئۇلار يار باغ دەۋرۋازىسىدا بۇلۇپ، ھەممە ئەسكىرى ئادەملىرى 400 دىن ئاشمايتتى.

ئۇلار ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىنىڭ تۆمۈر سىجاڭنىڭ كاللىسىنى سازايە قىلىپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلاپ دەرھال ھەرىكەتكە كىلىپ، ئۇلارغا قارشى ئوت ئاچىدۇ. شۇ ئوتتۇرىدا ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى بىلەن قاتتىق ئۇرۇش بۇلۇپ، يۈسۈپجانلار يۇڭ تايلىرىدىن بارىگاھ ياساپ، ھېيتگاھنى ئىگىلىۋالىدۇ. شۇ چاغدا ئۆستەڭ بويى، قۇم دەۋرۋازىسى، يىڭى دەۋرۋازا ماجەنساڭنىڭ قولىدا بۇلۇپ، ئىككى تەرەپ شەھەر تالىشىپ قاتتىق ئۇرۇشلارنى قىلىدۇ.

ئوسماننىڭ قايتىپ كېلىشى

تۆمۈر سىجاڭنىڭ مەجەنساڭ تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئوسمان ئېلى دەرهال قەشقەرگە كېلىپ يۇمىلاق شەھەر كۆلىبېشىغا ئۇرۇنلىشىدۇ. شۇ ھامان ماجەنساڭ 100 دەك ئەسكەر بىلەن ئوسمانغا سىجاڭلىق ئۇنۋان بىلەن تامغا كىرگۈزۈپ بىرىدۇ. لېكىن ئۇ ماجەنساڭنىڭ ئەسكەرلىرىنى ئۆز يېنىغا كىرگۈزمەيدۇ، ھەتتا ماجەنساڭغا خەت يېزىپ قەشقەر كۈنئەھەردىكى ئەسكەرلىرىنى دەرھال يېڭىشەھەرگە ئېلىپ چىقىپ كىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ. لېكىن ماجەنساڭ ئېغىزىدا ماقۇل دەپ قۇيۇپ، ھە دەپ ئارقىغا سۈرىدۇ. ئوسمان ماجەنساڭنىڭ يەنە بىر سۇيىقەست پىلانلاۋاتقانلىقىنى سىزىپ قەشقەردىكى ئۇيغۇر، ئۆزبېك ئەسكەرلىرىنى تەشكىللەپ ماجەنساڭغا قارشى ئۇرۇش ئاچىدۇ، شۇنداقلا تۆمۈر سىجاڭنىڭ خوتەنگە كەتكەن، يېڭىساردىكى، لەڭگەردىكى ئەسكەر باشلىقلىرىغا خەت يېزىپ ئۇلارنى چاقىرتىدۇ. ئۇلار يېتىپ كەلگۈچە ئوسمان يۈسۈپجان قۇربېشى، توختى لىەنجاڭ، ئىدرىس لىەنجاڭلارنىمۇ ھەركەتلەندۈرۈپ ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرۇپ ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىنى يېڭىشەھەرگە چېكىنگەندە، ئوسمان 100 دەك ئەسكەرنى سۈگەل مازارغا مۆكتۈرۈپ قۇيۇپ، چېكىنگەن ئەسكەرلەرنى نۇرغۇن چىقىمغا ئۇچرىتىدۇ. بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتكەن ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى ھېچ يەردە توختىيالماي ئۇدۇل يېڭىشەھەرگە قېچىپ دەرۋازىنى تاقىۋالىدۇ. شۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا ئوسماننىڭ ئىنىسى ئۆمەر ئۆلىدۇ.

تۆمۈر سىجاڭنىڭ كاللىسى ئېلىنغاندا لۇيچاڭ ھەمدەم بەگ ھاجى تۆمۈر سىجاڭنىڭ كۇچادىن كېلىۋاتقان بالا- چاقىلىرىنىڭ ئالدىغا پەيزاۋاتقا كەتكەندى. ھامىتخان لۇيچاڭ بولسا، ئوسماننى قوغلاپ چىقىپ لەڭگەردە تۇرۇپ قالغانىدى. ھاپىز لۇيچاڭ بولسا گۇمىدا ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە خەت يېزىپ: «بۇ سەۋەنلىكلەرنىڭ ھەممىسى تۆمۈر سىجاڭدىن ئۆتتى. مەن ھېچقانداق ئاداۋەت ساقلىمايمەن، سىلەر دەرھال قايتىپ كېلىڭلار. ھەممىز بىرلىكتە ئىتتىپاقلىشىپ، ماجەنساڭغا قارشى ئۇرۇش قىلايلى، تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئىنتىقامىنى ئالايلى» دەپ ۋەدە بەردى. ئۇلار ئارقا- ئارقىدىن قەشقەرگە قايتىپ كېلىپ يېڭىشەھەر مۇھاسىرىسىگە قاتناشتى. شۇنداق قىلىپ ھامىتخان لۇيچاڭ، ھەمدەم بەگ ھاجى لۇيچاڭ، ئوسماننىڭ بۇلۇپ، يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىشقا 1400 دەك ئەسكەر قاتنىشىدۇ (شۇ چاغدا يېڭىشەھەردە 1700 دەك ئەسكەر بار ئىدى). ئۇنىڭ كەينىدىن يېڭىساردىن ئەخمەتخان لۇيچاڭ 200 دەك ئەسكەر بىلەن كېلىپ ئۇمۇ يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىشقا قاتنىشىدۇ. ھاپىز لۇيچاڭ قورالسىز لاندۇرۇپ نەزەربەند قىلىپ قۇيۇلغان ئەمىر ساھىب نۇرمۇھەمبەدمۇ بوشاپ ئۆزىنىڭ 500-600 دەك ئەسكىرىنى توپلاپ يەكەنگە قايتىپ كېتىدۇ.

ھاپىز لۇيچاڭ، سېتىۋالدىجان، كىچىك ئاخۇنلار 800 دەك ئەسكەر بىلەن گۇمىدىن قايتىپ يەكەنگە

چۈشكەندە شامەنسۇر ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇلارنىڭ ئۆزىنى قۇبۇل قىلىپ، ئۇلارغا: ئۆتكەنگە سالماقتا، سەۋەنلىك تۆمۈر سىجاڭدىن ئۆتتى. شۇڭا بىر- بىرىمىز بىلەن ئۇرۇشۇپ كۆپ قان تۆكۈلۈپ كەتتى. ئەمدى ئالدىمىزغا قاراپ، قەشقەرگە بارغاندىن كېيىن قەشقەر يېڭىشەھەر ئۇرۇشىنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇڭلار، مەنمۇ خوتەنگە بېرىپ ئەسكەر ئېلىپ كېلىمەن. دەپ ئۇلارنى قەشقەرگە يولغا سېلىپ قويدۇ. (بۇ سۆزنى قادىر ھاجىغا شامەنسۇر يېڭىساردا سۆزلەپ بەرگەن.)

ئابدۇقادىر ھاجىنى ئوسماندىن ئايرىۋېتىش

تۆمۈر سىجاڭ ئوسماننىڭ قولىدىكى ئەسكەرلىرىنى پارچىلاپ تاشلاش ئۈچۈن مېنى (ئابدۇقادىر ھاجىنى) ئەسكەرلىرىم بىلەن ئۆزىگە قاراشلىق 7- تۈەن قىلىپ پەيزاۋاتقا يۆتكىدى. مەن 1933- يىلى 7- ئاينىڭ 28- كۈنى پەيزاۋاتقا يېتىپ بېرىپ تۇرۇشۇمغا تۆمۈر سىجاڭدىن: ئەسكەرلىرىمنى ئېلىپ ئاقسۇغا بېرىپ خوجىنىياز ھاجىغا ياردەم بېرىشكە بۇيرۇق كەلدى. مەن بۇيرۇققا بىنائەن ئەسكەرلىرىمنى ئېلىپ 7- ئاينىڭ 30- كۈنى پەيزاۋاتتىن ئاتلىق، ھارۋىلىق، پىيادە بۇلۇپ 300 دەك ئەسكەر بىلەن يولغا چىقىپ 8- ئاينىڭ 7- كۈنى ئاقسۇغا يېتىپ باردىم. شەھەرگە يېقىن قالغاندا باي سىجاڭ، ۋالىي ئايۇپ بەگلەر بىرقانچە يۈز ئەسكەر بىلەن ئالدىمىزغا چىقتى.

بىزگە راسلىغان تائاملاردىن غزالىنى، ئۇلارنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە بىزگە تەييارلىغان ئاقسۇدىكى ساراينغا ئورۇنلاشتۇق. مېنىڭ بىلەن ئاقسۇغا بارغانلار ئىچىدە فۇ تۈەنجاڭ يۈسۈپ ئاخۇن، لىەنجاڭلاردىن سايىت ئاخۇن، ئابدۇشۈكۈر ئاخۇن مەخسۇملار بار ئىدى. بىز پەيزاۋاتقا ماڭدىغان چاغدا ئوسمان بىزنىڭ تۆۋەندىن ئىدرىس لىەنجاڭنى ئېلىپ قالغان ئىدى.

خوجىنىياز ھاجىم شۇ چاغدا بۈگۈردە ئىكەن. بىز بېرىپ ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن باي سىجاڭ بىلەن ۋالىي ئايۇپ بېك بىزنىڭ ساراينغا كېرىپ كەلدى. قارىسام قولدا بىر پارچە ئالاقە تۇرىدۇ. ئۇ، ئوسمان سىجاڭنىڭ باي سىجاڭغا يازغان ئالاقىسى ھەم مېنىڭ قەشقەرگە قايتىپ كېلىشىم توغرىسىدىكى بۇيرۇق ئىكەن. (ئۇچاغ تۆمۈر سىجاڭ ئۆلتۈرۈلۈپ ئورنىغا ئوسمان ئېلى دەسسەگەن چاغ بۇلۇپ، ئالاقىگە تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىك ۋە قەسى قىستۇرۇلغانىكەن.) بىز بۇيرۇق بويىچە قايتايلىق دېدىم. باي سىجاڭ بىلەن ۋالىي ئايۇپ بېكىمۇ قوشۇلدى. شۇنداقلا، قەشقەر مەسلىسى ھازىر قارا شەھەر مەسلىسىدىنمۇ مۇھىم. خوجىنىياز ھاجىغا ياردەمگە بىز ئەسكەر ئەۋەتتىمىز، سىز ھايال بولماي قەشقەرگە قايتىڭ، دېدى ھەم بىرقانچىمىزنى ۋالىي مەھكىمىسىگە چۈشلۈك تاماققا تەكلىپ قىلدى بىز بېرىپ ئىككى سائەتتەك پاراخلاشتۇق. پاراخنىڭ مەزمۇنى، قارا

شەھەر ۋە قەسى، قەشقەر ۋە قەسى، تۆمۈر سىجاڭ، شامەنسۇر ۋە قەسى ۋە ئوسمان سىجاڭ ئۈستىدە بولدى. بايسىجاڭ: «بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىتتىپاقسىزلىقتىن بولغان. تۆمۈر سىجاڭ دوست-دۈشمەنى پەرق ئىتەلمىگەن، ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىگە سەل قارىغان، ئەگەر قەشقەر يېڭىشەھەر مەسلىسى بۇرۇنلا ھەل بولغان بولسا، خوجىنىياز ھاجىمۇ بۇگۈرگە چېكىنىمىگەن بولاتتى. ماجۇڭخىمۇ قەشقەردە ھەربى كۈچى بولمىغان بولسا، ئۇ بۇياققا ئۆتۈشكە جۈرئەت قىلالمىغان بولاتتى. ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىن ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىپ بىرلىكتە ھەرىكەت قىلايلى» دېدى.

بىز ئاقسۇدىن 8- ئاينىڭ 10- كۈنى يولغا چىقتۇق. 18- كۈنى قەشقەرگە يېتىپ كېلىپ، قەشقەر يېڭىشەھەرنىڭ ئارىباغ دېگەن يېرىگە ئۇرۇنلۇشۇپ يېڭىشەھەر ئۇرۇشىغا قاتناشتۇق. 8- ئاينىڭ 20- كۈنى ئوسمان سىجاڭ بىلەن كۆرۈشكىلى كىردىم. ئوسمان مەن بىلەن قىزغىن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى ھەمدە مەندىن ئايرىلغاندىن بۇيان بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى، ئىنىسى ئۆمەرنىڭ ئۇرۇشتا ئوق تىگىپ ئۆلگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. يېڭىشەھەر ئۇرۇشى تۇرۇپ جىددى، تۇرۇپ بوشاپ قالاتتى. قىسقىسى، قالايىمقان ئىدى. ھەر بىر تۈەن لۇپلەرنىڭ باشلىقلىرى ئۆز ئالدىغا ئۇرۇش قىلاتتى. ئۆزى بىلگەنچە ئىش كۆرەتتى، ماجەنساڭنىڭ ئەسكەرلىرى دەرۋازىدىن چىقىپ ھۇجۇم قىلسا قاچاتتى، چېكىنسە قوغلىمايتتى. ئىشقىلىپ ئۇرۇش توغرىسىدا تۈزۈكرەك پىلانمۇ يوق ئىدى، يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىمۇ يوق ئىدى. پەقەت مۇھاسىرە قىلىش ئۈچۈنلا قىلىۋاتقاندا كۆرۈنەتتى، شۇ ئەھۋالدىن قاراپ يېڭىشەھەرنى ئېلىشتىن ئۈمىد يوق دەپ قارىدىم.

بىر كۈنى ئوسمان سىجاڭنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئۈزۈمنىڭ سالامەتلىكىمنىڭ ناچارلىشىپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ مەمۇرىي خىزمەتكە يۆتكەپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلدىم. جىق تالاش-تارتىشتىن كېيىن ئىلتىماسىمنى قۇبۇل قىلدى ھەم ئورنۇمغا كىمنى قويۇشنى سورىدى. مەن فۇ تۈەنجاڭ يۈسۈپ ئاخۇننى كۆرسىتىۋىدىم قۇبۇل كۆردى.

8- ئاينىڭ 28- كۈنى ئوسمان سىجاڭدىن مېنىڭ يېڭىسارغا ھاكىم بولغانلىقىمنى، تۈەنجاڭلىقنى يۈسۈپ ئاخۇنغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشىم توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشتى. مەن خىزمەتنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، يېڭىسار ناھىيىسىگە ماڭدىم.

ساۋۇت داموللامنىڭ ئاتۇشتىن قەشقەرگە قايتىپ كىرىشى، خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ قەشقەر ئىش باشقۇرۇش ئورنىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە زىددىيەت تۆمۈر سىجاڭ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن ساۋۇت داموللام نەزەربەننىتىن قۇتۇلۇپ ئاتۇشقا چىقىپ كەتكەن ئىدى. ئوسمان ئېلى سىجاڭ بولغاندىن كېيىن داموللام ئاتۇشتىن قايتىپ كىلىپ، ئوسمان بىلەن

كۆرىشىدۇ. ئوسمان قىزغىن كۈتۈۋالدى ھەم بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىپ، ئىتتىپاقلىشىشنىڭ لازىملىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئاندىن ساۋۇت داموللام ئوسمانغا قەشقەردە خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ بىر ئىش باشقۇرۇش ئورنىنى قۇرۇشنى، شۇ چاغدىلا خوتەنمۇ قەشقەر يېڭىشەھەر ئۇرۇشىغا ئۈنۈملۈك ياردەم بېرەلەيدۇ، دەيدۇ. بۇنىڭغا ئوسمان قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن 8- ئاينىڭ 15- كۈنى قەشقەر شەھرىدە خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ قەشقەر ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى. ئىدارىنىڭ باشلىقىغا ساۋۇت داموللام، مۇئاۋىنلىقىغا زىرپ قارى ھاجىم، باش كاتىپلىقىغا مۇساجان، مالىيە ئىشىغا سۇلتان بېك تەيىنلىنىدۇ. ئۇبۇلەسەن ھاجىم ئوراز بېك، يۈسۈپجان، مۇختەر قاتارلىق تۆت كىشى ھەيئەت ئەزالىقىغا بەلگىلىنىدۇ. بۇ ئىدارىنىڭ دەسلەپكى ۋەزىپىسى خوتەندىن كەلگەن پۇل، ماددى نەرسىلەرنى ھەربىي قىسىملارغا تەقسىم قىلىپ بېرىشتىن ئىبارەت بولىدۇ.

خوتەندىن كەلگەن پۇل- پىچەكلەر ئوسماننىڭ سەمگە سېلىنمايلا بىراقلا خوتەن ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسىدىن قىسىملارغا بىۋاسىتە تارتىلغاچقا بۇنىڭغا ئوسماننىڭ بىر ئاز قورسقى كۆپىدۇ. لېكىن بۇ ئىدارە ئۇنىڭغا پىسەنت قىلماي ئۆز ئىشىنى ئاۋۋالقىدەكلا داۋاملاشتۇرۇپ بېرىدۇ. شۇنداقلا كىيىنكى چاغلاردا ئوسماننىڭ مەجەزى چۇسراق بۇلۇپ قالغانلىقتىن، ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى لۇيچاڭ، تۈەنجاڭلارمۇ ئۇنىڭدىن يىراقلىشىپ قالىدۇ. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئۇششاق- چۈششەك ئىشلار ئوسمان بىلەن ساۋۇت داموللام، ئوسمان بىلەن ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلەر ئوتتۇرىسىدا مەلۇم دەز پەيدا قىلىدۇ.

ئوسمان بىلەن خوتەن ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسى ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت تۇغۇلغانلىقىنى سەزگەن ھاپىز لۇيچاڭ بىلەن كىچىك ئاخۇنلار ھە دەپ ھەربىي باشلىقلار ئوتتۇرىسىدا، خوتەن ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسىگە ئىشەنمەسلىك ئۇرۇقى تېرىيدۇ ھەمدە بىر قىسىم پىتتە- پاساتلارنى تارقىتىپ بۇ ئىدارىنى تارقىتىۋېتىشكە ھەرىكەت قىلىدۇ، لېكىن بۇ ئىدارە بارغانسېرى راۋاجلىنىپ، شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى قۇرۇشنىڭ تەييارلىق كۆرۈش ئورگىنى بۇلۇپ قالىدۇ.

شۇنداق قىلىپ نۇرغۇن تەييارلىقلار ئارقىلىق 1933- يىل 9- ئاينىڭ 10- كۈنى خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ قەشقەر ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسى ئەمەلدىن قېلىپ ئۇنىڭ ئورنىغا شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى قۇرۇلدى. جەمئىيەتنىڭ رەئىسلىكىگە ساۋۇت داموللام، ھەيئەت ئەزالىقىغا زىرپ قارى ھاجىم، شەمشىدىن داموللام، ئوراز بېك لۇيچاڭ، ئابلاخان، سۇلتان بېك، يۈسۈپجان قۇر بېشى، مۇساجان، ئۇبۇلەسەن ھاجىم، قاسىمجان ھاجىم، ئابدۇقادىر ھاجى قاتارلىق 11 كىشى سايلاندى. جەمئىيەت قۇرۇلۇپ ئىككى كۈندىن كىيىن جەمئىيەتنىڭ يىغىنى چاقىرىلدى. يىغىندا ساۋۇت داموللام سۆز قىلىپ، بۇ جەمئىيەتنىڭ نىشانىسى شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشتىن

ئىبارەت دەپ كۆرسەتتى.

يىغىنغا قاتناشقان ھەربىي، مەمۇرى باشلىقلار بىردەك بۇ جەمئىيەتنى قوللايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭغا يېقىندىن ياردەمدە بولىدىغانلىقىنى، يىڭى شەھەر ئۇرۇشىنى بالدۇرراق ئاخىرلاشتۇرۇپ، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشقا يول ئاچىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

بۇ قېتىمقى يىغىنغا ئوسمان سىجاڭ، ھاپىز لۇيخاڭ، كىچىك ئاخۇن تۈەنجاڭلار كەلمىدى. (ئەمما تەكلىپ قىلىنغان) شۇنىڭدىن بىر قانچە كۈن ئۆتكۈزۈپ ئۇزار بېك لۇيچاڭنى ئوسماننىڭ ئالدىغا ئەۋەتىپ ئۇنىڭغا ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى، بۇنىڭدىن كىيىن شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلدىغانلىقىنى، بۇنىڭغا قارىتا ئوسمان سىجاڭنىڭ قانداق پىكىرى بارلىقىنى سورايدۇ.

ئوسمان: بۇ توغرىدا مىنىڭ پىكىرىم يوق. بىزنىڭ ئىنقىلاب قىلىشتىن مەقسىتىمىز ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇشتىن ئىبارەت. لېكىن بۇ ھەرىكەتكە مىنى باشتىن ئاخىر قاتناشتۇرمىدى. خوتەن ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ مەقسىتى، مىنى ئارىدىن سىقىپ چىقىرىش دېدى. ئۇزار بېك بۇ جەمئىيەتنىڭ مەقسىتىنى، ئوسماننى چەتكە قاقمىغانلىقىنى چۈشەندۈردى.

بۇ چاغدا ئوسمان مەن بۇنىڭغا قوشۇلمىمەن، ھۆكۈمەت باشلىقى كىم بولىدىكەن، دەپ سورايدۇ. ئۇزار بەگ ھازىرچە تېخى ئېنىق ئەمەس، بەلكى خوجىنىياز ھاجىم بىرىنچى باشلىق، ساۋۇت داموللام ئىككىنچى باشلىق بۇلۇشى مۇمكىن دەيدۇ. ئوسمان بۇنى ئاڭلاپ ئويلىنىپ جاۋاب بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئۇزار بەگ ئوسماننىڭ ئالدىدىن قايتىپ كېلىپ، سابىت داموللامغا ئوسمان بىلەن بولغان سۆھبەتنىڭ مەزمۇنىنى يەتكۈزۈپتۇ. سابىت داموللام: ئوسمان سىجاڭ بىلەن يەنە سۆزلىشىمىز دەپ قويدۇ. شۇ كۈنلەردە، ئوسمان بىلەن ئۇزار بەگنىڭ مۇناسىۋىتى ئانچە ياخشى ئەمەس ئىدى. سۆھبەتتىن كىيىن ئۇزار بېك لۇيچاڭ، ئابدۇللا لۇيچاڭ، قوشمەت تۈەنجاڭلار 600 دەك ئەسكەر بىلەن ئوسماندىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، ئىستىقلال جەمئىيىتىنى ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشۈپتۇ. ئوسمان 300 دەك ئەسكەر بىلەن ئۇنىڭغا قوشۇلماي چەتتە قېپ قالدى. ھاپىز لۇيچاڭ، كىچىك ئاخۇن تۈەنجاڭلار ئاغزىدا ھە دەپ قۇيۇپ ئەمەلىيەتتە ھېچقايسى تەرەپكە قوشۇلماي يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىشتا تۇرىۋېرىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن خوجىنىياز ھاجىمغا خەت يېزىپ ساۋۇت داموللام، خوتەن قوزغىلاڭچىلىرى بىلەن بىر بۆلۈشۈپ ئۆزلىرىنى خاپا قىلارمىكەن دەپ ئوتتۇرىدا گۇمان پەيدا قىلىدۇ. (مۇنداق خەتتىن بىر پارچىسى تۇتۇلۇپ قالغان) لېكىن ساۋۇت داموللام مۇنداق خەت يازغانلارنى جازالىمىدى، ئىنقىلاب مەزگىلدە مۇنداق ئەھۋاللار بۇلۇپ تۇرىدۇ دەپ قارىدى.

مەسلەن: خوجىنىياز ھاجىم مافۇيەندىن يېڭىلىپ ئاقسۇغا چېكىنىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئۇنى يەنىلا ئىنقىلابنىڭ داھىيىسى دەپ تونۇپ شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسلىكىگە، خوجىنىياز ھاجىمنىڭ يېقىن ئادەملىرىدىن ئېلى ھاجىمنى مالىيە نازىرلىقىغا، ئابدۇكېرىم خانى جۇمھۇرىيەتنىڭ باش كاتىپلىقىغا، ماخمۇت مۇھىتىنى ئەركان ھەربىي رەئىسلىكىگە، يۇنۇسبېكىنى ئىچكى ئىشلار نازىرلىقىغا سايلىدى. ساۋۇت داموللامنىڭ شۇ چاغدىكى مەقسىتى ئىلاج قىلىپ ھەربىي، ھۆكۈمەت ۋە پۈتۈن خەلق ئاممىسىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ھۆكۈمەت ئەتراپىغا ئۇيۇشتۇرۇپ دۈشمەنگە بىرلىكتە قارشى تۇرۇش ئىدى.

كۈتۈلمىگەن مېھمان

33- يىلى 9- ئاينىڭ باشلىرىدا قەشقەردە ھىندىستان تەرەپتىن كەلگەن ئەخمەت تەۋپىق دېگەن بىر كىشى پەيدا بولۇپ قالدى. ئۆزىنىڭ ئېيتىشىچە، تۈركىيە سۇلتانلىقىدا بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىغا قاتناشقان بولۇپ، سۇلتان مەغلۇپ بولۇپ، تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندا، ئۇ، ئىراققا قېچىپ كەتكەن. ئۇ قەشقەردە كۆتۈرۈلگەن قوزغىلاڭنى ئاڭلاپ كەلگەنىدىن. ئۇنى ھۆكۈمەت مامۇتخان بايۇەچچىنىڭ يېغىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇ. ئۇ باغدەكى چاغدا، قەشقەردىكى نۇرغۇن ھەربىي، مەمۇرىي باشلىقلار ۋە بايلار كۆرۈشكۈلى چىقىدۇ. كۆرۈشكۈلى چىققان ئادەملەرگە: يېڭىشەھەر ئۇرۇشى بۇنداق ئۇرۇش بىلەن بىر تەرەپ قىلالمايسىلەر، ئەگەر ئەسكەرلەرنى ماڭا ئۆتكۈزۈپ بەرسە، قەشقەر يېڭىشەھەرنى بىرنەچچە كۈندىلا ئالاتىم دەيدۇ ھەمدە قەشقەر يېڭىشەھەرگە چىقىپ ئۇرۇشۇۋاتقان ئەسكەرلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈپ كېلىپ، ئوسمان سىجاڭنىڭ قېشىغا كىرىدۇ ھەمدە ئوسمانغا: «ماڭا رۇخسەت بەرسىڭىز، ئەسكەرلەرنى باشقىدىن تەشكىللەپ، ھەربىي مەشىقنى كۈچەيتىپ، كوماندىرلارغا قۇماندانلىق قىلىش دەرسى ئۆتىمەن، شۇنداق قىلىپ قەشقەر يېڭىشەھەرنى بىر ھۇجۇم بىلەنلا بىر تەرەپ قىلىمەن» دەيدۇ. ئوسمان بۇنى ئاڭلاپ، ئويلىنىپ جاۋاب بېرىپ، دەپ قايتۇرۇۋېتىدۇ. ساۋۇت داموللام تەۋپىق ئەپەندىنىڭ بۇ سۆز ھەرىكىتىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا خەت يېزىپ ئۇنىڭ ھەربىي ۋە ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا ئارىلاشماي، مېھمان سۈپىتىنى ساقلاشنى تەۋسىيە قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەخمەت تەۋپىق بىر ئاز جىمىققان بولىدۇ. لېكىن ئىستىقلال جەمئىيىتى قۇرۇلغاندا ئۇ يەنە ئۇنىڭغا قاتنىشىشنى تەلەپ قىلىدۇ، بۇ چاغدا ساۋۇت داموللام قەتئىي رەت قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن تەۋپىق ئەپەندىمۇ يوقاپ كېتىدۇ.

ئوسمان سىجاڭنىڭ ئىككىنچى قېتىم تاغقا چىقىپ كېتىشى

ئىستىقلال جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ نۇرغۇن ھۆكۈمەت ئىشلىرى شۇ جەمئىيەت ئارقىلىق يۈرۈشۈپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى بىر قىسىم ئەسكەر باشلىقلىرى، ئەسكەرلىرى بىلەنلا ئىستىقلال جەمئىيىتىگە ئۆتۈپ كەتكەنلىكتىن، ئوسمان ئېلى ئۆزىنى چەتكە قېقىلىپ قالغاندەك ھېس قىلىپ بىر قىسىم گۇمان - ئەندىشلەرگە بېرىلىپ، 33- يىلى 10- ئاينىڭ باشلىرىغا كەلگەندە قول ئاستىدىكى 300 دەك ئەسكەرلىرىنى باشلاپ قىزىلبويىغا چىقىپ كېتىدۇ.

ئىستىقلال جەمئىيىتى يۈسۈپجان قۇر بېشى ۋە قوشمەتلەرنى 400 دەك ئەسكەر بىلەن ئوسماننى چاقىرىپ كېلىشكە چىقىرىدۇ ھەم ئۇنىڭغا بىر پارچە خەت يازىدۇ. خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق: «ئوسمان سىزغا سالام، ۋاقىپ بولساق، سىز ئۆزىڭىزچە ھېچگە پىتىن - ھېچگە يوق، قېيىداپ تاغقا چىقىپ كېتىپسىز، بەلكى بىر قىسىم يامان نىيەتلىك ئادەملەرنىڭ پىتىن - پاسات گەپ - سۆزلىرىگە ئىشىنىپ كەتكەن بولۇشىڭىز مۇمكىن، جەمئىيىتىمىز مۇزاكىرە قىلىپ يۈسۈپجان بىلەن قوشمەتنى چىقاردى. شۇلار بىلەن بىرگە قايتىپ كىرىپ، ئۆز ئورنىڭىزدا ئولتۇرۇڭ، سىز ئىنقىلابقا كۆپ تۆھپە قوشتىڭىز، ئۇنى ئۇنتۇپ قالغىنىمىز يوق. سىزگە ھېچقانداق دەخلى - تەرۇز قىلىنمايدۇ، بەلكى ھۆكۈمەتكە قاتناشتۇرۇلسىز، مەن (ساۋۇت داموللا) سىزنىڭ ھاياتىڭىزغا جەمئىيەت نامىدىن كاپالەتلىك قىلىمەن.»

يۈسۈپجان، قوشمەتلەر ئەسكەرلىرىنى قىزىلبويىغا باشلاپ بېرىپ ساۋۇت داموللامنىڭ ئوسمانغا يازغان خېتىنى كۆرۈپ ئىككى كىشىدىن ئەۋەتىپ بىرىدۇ. ئوسمان خەتنى كۆرۈپ ئىككى كۈندىن كىيىن جاۋاپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ۋەكىللەرنى قايتۇرىدۇ ھەمدە مۇداپىئەنى كۈچەيتىدۇ. ئىككى كۈنمۇ توشىدۇ، ئوسماندىن جاۋاپ بولمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن يۈسۈپجان، قوشمەتلەر ئوسماننى قىستاپ مۇھاسىرە قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ. ئوسمان بۇنى كۆرۈپ ئۇلارغا قارىتا ئوق چىقىرىدۇ، ئوتتۇرىدا بىر ئاز ئۇرۇشمۇ بولىدۇ. ئاخىرىدا يەنە ئىككى تەرەپ ۋەكىل چىقىرىپ سۆھبەتلىشىدۇ. ئوسمان ئۇلارغا: ئۆزىڭىزنىڭ قۇرال تاپشۇرمايدىغانلىقىنى، يولنى ئېچىپ بەرسە ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ، قەشقەرگە ئۆز ئىختىيارى بىلەن كىرىدىغانلىقىنى، ئەگەر ساۋۇت داموللام قۇرالى تاپشۇر دىسە، شۇ چاغدا قۇرال تاپشۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن يولنى ئېچىپ بىرىدۇ. ئوسمان شۇ ماڭغانچە ئەسكەرلىرى بىلەن قەشقەرگە كىلىپ يۇمىلاق شەھەر كۆلىبېشىدىكى ئۆز ئورنىغا ئورۇنلىشىدۇ ھەمدە ساۋۇت داموللام بىلەن ۋەكىل ئارقىلىق سۆزلىشىدۇ. ساۋۇت داموللام ئوسمانغا بىر قىسىم ئەسكەرلىرىنى يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىش ئۇرۇشىغا قاتناشتۇرۇشنى، بىر قىسىمنى ئۆز يېنىدا ساقلاشنى تاپشۇرىدۇ. ئۇمۇ داموللام ئېيتقاندا كىلىدۇ. لېكىن ئارىلىقتا ئوسمان بىلەن ئوزارېك، قوشمەت، يۈسۈپجانلار ئوتتۇرىسىدىكى كونا زىددىيەت كۈچىيىپ قالىدۇ، بۇ چاغدا ئوسمان ئۆزىنىڭ يېڭىشەھەر

مۇھاسىرىسىگە قاتنىشىۋاتقان ئەسكەرلىرىنى قايتۇرۇۋالدى. بۇنى كۆرگەن ئۇرازبېك، قوشمەت، يۈسۈپجانلار ئىستىقلال جەمئىيىتىگە ئوسماننىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلدۇ ھەمدە ئوسماننى مۇھاسىرىسىگە ئېلىشنى تەلەپ قىلدۇ، شۇنىڭ بىلەن جەمئىيەتنىڭ ماقۇللىقىنى ئالغان يۈسۈپجان 400 دەك ئەسكەر بىلەن يۇمىلاق شەھەر سېپىلىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئوسماننى مۇھاسىرىگە ئالدى. بۇ چاغدا زىددىيەت ئۆتكۈزۈلۈپ ئۆز-ئارا ئۇرۇشۇپ قالىدىغاندەكلا ۋەزىيەت يۈز بىردۇ. ساۋۇت دامولام ئوسمان بىلەن ئۇرازبېك، يۈسۈپجانلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ چوڭقۇرلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئوسمانغا خەت يېزىپ، ئۇنى قۇرال، ئەسكەرلەرنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، دەم ئېلىشنى ئۇنىڭ ھاياتى، مال-مۈلكىگە كاپالەتلىك قىلىدىغانلىقىنى، بولمىسا، بۇ ئوتتۇرىدىكى سۈركىلىشنىڭ چوڭىيىپ كېتىدىغانلىقىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىدۇ. ئوسمان بۇ خەتنى كۆرۈپ، جەمئىيەتنىڭ بىر ھەيئەت تەشكىل قىلىپ ئەسكەر ۋە قوراللارنى ئۆتكۈزۈۋېلىشنى تەلەپ قىلدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىستىقلال جەمئىيىتى بىر ھەيئەت تەشكىل قىلىپ ئۇنىڭ ئەسكەر ۋە قوراللىرىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئۇنى ئىبراھىم لوزۇڭنىڭ بېغىدا دەم ئېلىشقا ئورۇنلاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئوسماننىڭ ھەربىي خىزمىتى ئاياغلىشىدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ھەربىيلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بىر ئاز پەسلەپ يېڭىشە ھەر مۇھاسىرىسى كۈچەيتىلىدۇ. شۇ مەزگىلدە ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ ئىختىيارىدا ئالتە لۇي، 12 تۈەن بۇلۇپ، ئومۇمىي ئەسكەر سانى 3000 دەك ئىدى، ئۇنىڭدىن 2400 دەكى يېڭىشە ھەر مۇھاسىرىسىگە قاتنىشاتتى، يۈسۈپجاننىڭ قول ئاستىدىكى 400 دەك ئەسكەر قەشقەر كۈنىشە ھەرنى مۇھاپىزەت قىلاتتى، قەشقەر يېڭىشە ھەردە ماجەنساڭنىڭ 2000 دەك ئەسكىرى بار ئىدى.

شۇ مەزگىلدە يەكەندىن چەرچەنگىچە بولغان 12 ناھىيىنى خوتەن ئەمرى مەمتىمىن ھەزرەت ئىدارە قىلاتتى. قەشقەر ۋىلايىتىگە قاراشلىق توققۇز ناھىيىنى شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى ئىدارە قىلاتتى؛ ئاقسۇ ۋىلايىتىگە قاراشلىق توققۇز ناھىيىنى باي سىجاڭ ئىدارە قىلاتتى. (كېيىنرەك ئاقسۇغا خوجىنىياز ھاجىم كەلدى). مۇشۇ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ھەممىسى خوجىنىياز ھاجىمنى ئىنقىلابنىڭ يېتەكچى دەپ تونۇيتتى ھەم ھاجىمغا بەيئەت قىلاتتى.

8- ئايدىن 10- ئايغىچە بولغان يېڭىشە ھەرنى مۇھاسىرە قىلىش ئۇرۇشىدا ھېچقانداق نەتىجە كۆرۈلمىدى، ھەتتا ماجەنساڭنىڭ ئەسكەرلىرى كۈپكۈندۈزدە يېزىلارغا چىقىپ دېھقانلارنى بۇلاپ-تالاپ كىرىپ كېتىدىغان بولدى. بۇنى ئىستىقلال جەمئىيىتى بىر تەرەپ قىلالىدى.

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشى

يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتۈلگەن ئاۋۋال قۇرۇلغان خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ قەشقەردىكى ئىش باشقۇرۇش

ئىدارىسى؛ ئۇنىڭدىن كىيىن قورۇلغان شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى دېگەن تەشكىلاتلار شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشنىڭ دەسلەپكى تەييارلىق ئورگانلىرى ئىدى، بۇ ئورگانلار قەشقەر شەھرىدە بىر مەزگىل ھەربىي ۋە خەلق ئارىسىدا خىزمەت ئىشلەپ يۈرۈپ ھەربىيلەرنى ۋە بىر قىسىم كىشىلەرنى ئۆزىگە قارىتىۋالدى، شۇنداقلا بۇ ئورگان ھۆكۈمەت ئورنىدا ھوقۇق يۈرگۈزۈپ، خىزمەتكە بەلگىلەش، خىزمەتتىن قالدۇرۇش، ھەربىيلەرنى يۆتكەش، جازالاش قاتارلىق ئىشلارنىمۇ ئاستا-ئاستا ئىلگىگە ئېلىپ، خەلق ئارىسىدا مەلۇم نوپۇز پەيدا قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ تەشكىلات جۇمھۇرىيەت قۇرۇشقا شەرت- شارائىت پىشپى يېتىلدى، دەپ ھېسابلىسا كېرەك، 1933- يىلى 11- ئاينىڭ باشلىرىدا شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ چوڭ يىغىنى چاقىرىلدى. يىغىنغا شۇ جەمئىيەتنىڭ ھەيئەت ئەزالىرى قاتناشقاندىن تاشقىرى خوتەندىن قاسىمجان ھاجىم، يېڭىساردىن مەن (قادىر ھاجى) قاتارلىق 20 نەچچە كىشى قاتناشتۇق. بىر قانچە كۈنلۈك تالاش- تارتىشلاردىن كىيىن 11- ئاينىڭ 7- كۈنى شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتىنىڭ دەسلەپكى جازىسى شەكىللەندى ھەم ئۇنىڭ باشلىقلىرى سايلاپ چىقىلدى (بىر قىسىملىرى ئۆزى بولمىغانلىقى ئۈچۈن سىرتىدىن كۆرسىتىلدى).

جۇمھۇرىيەتنىڭ تەشكىلى قۇرۇلمىسى تۆۋەندىكىچە:

ھۆكۈمەت ئىسمى - شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى؛

دۆلەت بايرىقى - ئاي - يۇلتۇزلۇق كۆك بايراق؛

دۆلەت قانۇنى قۇرئان كېرىم ئاساس قىلىندۇ؛

دۆلەت بەلگىسى - ئىككى باش بۇغداينىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېلىنغان ئاي يۇلتۇز.

ھۆكۈمەتكە سايلىنىدىغانلارغا ھەربىر ئادەم 16 ئادەم كۆرسىتىش. شۇنداق قىلىپ جۇمھۇرىيەتنىڭ رەھبەرلىكىگە سايلىنغانلار:

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسلىكىگە: خوجىنىياز ھاجىم (قۇمۇل).

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش ۋەكىللىكىگە (زۇڭلى) ساۋۇت داموللا (ئاتۇش).

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەدلىيە ۋەكىللىكىگە زېرپ قارى ھاجىم (قەشقەر ئۆزبېك).

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ خارىجى ئىشلار ۋەكىللىكىگە قاسىمجان ھاجىم (خوتەندىن).

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىچكى ئىشلار ۋەكىللىكىگە يۇنۇس بېك (تۇرپاندىن).

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ مالىيە ۋەكىللىكىگە ئېلى ھاجىم (ئاتۇشتىن).

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ مائارىپ ۋەكىللىكىگە ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم

(قەشقەردىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ سەھىيە ۋە كىلىكىگە ئابلاخان (ئۆزبېك).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەۋقاپ ۋە كىلىكىگە شەمشىدىن داموللا (ئاتۇشتىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى سودا ۋە يېزا ئىگىلىك ۋە كىلىكىگە ئۇبۇلەسەن ھاجىم (ئاتۇشتىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى دۆلەت مۇداپىئە ۋە كىلىكىگە ئوراز بېك (قىرغىز).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ھەربىي ئىشلار باش رەئىسلىكىگە ماخمۇت مۇھىتى (تۇرپاندىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى باش ۋاكالەت، باش كاتىپلىقىغا مەھەممىدىن ھاجىم (قەشقەردىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ھەربىي تەمىنات (ئارقا سەپ) سۇلتان بېك (ئۆزبېك).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى مەركىزى قوماندانلىق شىتابىغا يۈسۈپجان (ئۆزبېك) قاتارلىق 16 ئادەم سايلاندى.

33- يىلى 11- ئاينىڭ 10- كۈنى ماھى رەجەبىنىڭ 21- كۈنى شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى ھەم ئۇنىڭ تەركىبى چوڭ يىغىن ئېچىپ ئېلان قىلىندى. قەشقەر تۈمەن دەرياسىنىڭ شىمال تەرىپىدە ناھايىتى كەڭ كەتكەن بىر تۈزلەڭلىك بۇلۇپ، شۇ ئورۇنغا سەھنە راسلاندى. پەيشەنبە قەشقەر شەھىرىنىڭ بازار كۈنى بۇلۇپ شۇ كۈنى يېزىلاردىن ناھايىتى كۆپ ئادەم كىرگەندى. پۈتۈن مەيدان ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغانىدى. يىغىن مەيدانىنىڭ تۆت ئەتراپى، مەكتەپ، دۇكان، كۇچا دوقمۇشلىرىغا شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاي يۇلتۇزلۇق كۆك بايرىقى ئېسىلغانىدى. پۈتۈن مەيدان ھەربىي، خەلق ۋە ئوقۇغۇچىلار بىلەن تولغانىدى.

سائەت 11لەردە ساۋۇت داموللام باشلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرى يىغىن مەيدانىغا كىرىپ كەلگەندە، خەلق كۆتۈرۈڭگۈ ئاۋاز بىلەن: ئامىن، ئامىن، دەپ توۋلاپ ئۇلارغا تەنتەنە قىلىشتى. يىغىن باشلىنىشتىن بۇرۇن 41 پاي ھۆرمەت توپى ئېتىلدى. شەمشىدىن داموللا يىغىننىڭ ئېچىلغانلىقىنى ئېلان قىلدى ھەمدە شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى، ئۇنىڭ ھۆكۈمەت تەركىبىنى ئېلان قىلدى. بۇ چاغدا پۈتۈن مەيدان «ئامىن» دېگەن ئاۋاز بىلەن تولدى. ئاندىن باش ۋەكىل (باش ۋەزىر) ساۋۇت داموللام شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ يۈرگۈزۈلۈشىنى ئىچكى- تاشقى سىياسىتى، ئۇنىڭ كەلگۈسى نىشانىسى ئۈستىدە ئۇزۇن نۇتۇق سۆزلىدى.

يىغىن سائەت بىرلەردە ئاخىرلىشىپ ساۋۇت داموللام باشچىلىقىدا پۈتۈن ھەربىي ۋە خەلق ھېيتگاھقا

قاراپ (نامايىش قىلىپ) ماڭدى.

ساۋۇت داموللام ھېيتكاھدا توپلانغان جامائەتكە يەنە سۆز قىلدى. سۆزىنىڭ ئاخىرىدا شەھەر ياشلىرىنى پىدائىي بولۇشقا، يېڭى شەھەرنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىغا قاتنىشىشقا چاقىردى.

شۇ كۈنى يىغىندىن كېيىنلا ئاقسۇدىكى خوجىنىياز ھاجىغا خوتەندىكى مەمتىمىن ھەزرەتكە، قەشقەردە شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى، ھۆكۈمەتنىڭ شەكلى، بايرىقى، قانۇنى، دۆلەت بەلگىسى، ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلى ئاپپاراتى، سايلام نەتىجىسىنى مەلۇم قىلىپ خەت يېزىلدى. ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشتىن بۇرۇنمۇ ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلى ۋە ئىسمىلىكلەر توغرىسىدا خوجىنىياز ھاجىدىن پىكىر ئېلىنغان، ھاجىمۇ قوشۇلدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.

خوجىنىياز ھاجىم، مەمتىمىن ھەزرەتلىرىدىن ھۆكۈمەتكە قوشۇلدىغانلىقى توغرىسىدا جاۋابمۇ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن خوتەن، قەشقەر، يەكەن، ئاقسۇ تۆت ۋىلايەت شەرقى تۈركىستان ھۆكۈمىتىنى ئېتىراپ قىلدى ھەمدە شەرقى تۈركىستاننىڭ دۆلەت بايرىقىنى چىقاردى (ئاقسۇ قانداق قىلدى، ئۇنى بىلەلمىدىم).

يىغىننىڭ ئىككىنچى كۈنى يەنى 33- يىل 11- ئاينىڭ 11- كۈنى پۈتۈن ھۆكۈمەت تەركىبىدىكىلەر يىغىلىپ ھەر بىر مەھكىمىنىڭ ئورنىنى ۋە قىلىدىغان خىزمەتلەرنى مۇزاكىرە قىلدى.

باش ۋەكىلنىڭ ئورنى - ۋالىي مەھكىمىسى.

ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ ئورنى - ۋالىي مەھكىمىسىدىكى باغ.

خارجى ئىشلار مەھكىمىسى - ۋالىي مەھكىمىسىدىكى باغ.

ئەدلىيە مەھكىمىسى - گۇڭگا (قۇم دەۋراۋازا).

مالىيە نازارىتى - كونا مالىيە ئىدارىسى.

مائارىپ نازارىتى - ئۆستەڭ بويىدىكى ئىككى قەۋەتلىك بىنا.

ئەۋقاپ مەھكىمىسى - قۇم دەۋراۋازىسىدىكى كونا فۇلخانا.

سەھىيە نازارىتى - يار باغرىدىكى دوختۇرخانا.

ھەربىي نازارەت - يۇمىلاق شەھەر كۆلپېشىدىكى سېبۇ.

سودا - يېزا ئىگىلىك مەھكىمىسى - يارباغدىكى ساپسېنتتورگ ئورنى.

ھەربىي تەمىنات ئىدارىسى - يارباغدىكى ساپسېنتتورگ ئورنى.

ھۆكۈمەت تەركىبىدىكى ھەر بىر ئىدارە شۇ كۈندىن تارتىپ يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن ئورۇنلارغا كۆچۈپ ئىش باشلىدى. ئەۋقاپ نازارىتى - مازار، يول، كۆۋرۈك ۋە خېلىرىنىڭ ئىجارە ئاشلىقلىرىنى يىغىپ دارىلئاجىز قۇرۇپ، ئاجىز، يىتىم، ئىگە - چاقىسىزىلار، تۇل خوتۇن، قېرىلارنى ۋە بالىلارنى يىغىپ

ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش، تەربىيەلەش ئىشنى باشلىۋەتتى.

سودا نازارتى - چەتئەل بىلەن سودا قىلىدىغان سودىگەرلەردىن %3 باج ئېلىشنى، چەتكە چىقىرىدىغان ماللارنى تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈشنى، سىرتتىن كەلتۈرىدىغان ماللارنى ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈشنى بەلگىلىدى. بۇ ئىشلارغا باۋۇدۇن باينىڭ بوغالتىرى مۇختەر دېگەن كىشى قۇيۇلدى.

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كىيىن نەشرىيات ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭغا قۇتلۇق ھاجى (قۇتلۇق شەۋقى) مەسئۇل قىلىندى. نەشرىياتقا لازىملىق باسما ماشىنىلىرى سوۋېت كونسۇلخانىسىدىن ئارىيەت ئېلىندى، ھەرپ تىزىدىغان ئادەملەر تەربىيەلەندى. شۇنداق قىلىپ 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنى (33 - يىلى) دىن باشلاپ ھەپتە بىر قېتىم گېزىت چىقىرىش يولغا قۇيۇلدى. گېزىتنىڭ ئىسمى «شەرقى تۈركىستان ھەپتەلىك گېزىتى» بولدى. 12 - ئايدا «ئىستىقلال» دېگەن ئايلىق ژورنال چىقىرىلدى. بۇ ژورنالغا: (بىرىنچى سانغا) شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ تەشكىلى ئاپپاراتى، ئىسىملىكى، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى ۋە مەقسىتى، نىزامنامىسى بېسىلدى (شۇ كۈنگە قەدەر قەشقەر ۋىلايىتىدە ژورنال يوق ئىدى).

جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغاندىن كىيىن تۈركىيە ھۆكۈمىتى، مۇستاپا كامال، مەخمۇت نادىم ئىسىملىك ئىككى دوختۇرنى ھۆكۈمەتنىڭ ساقلىقنى ساقلاش خىزمىتىگە ياردەم بېرىشكە ئەۋەتتى. 33 - يىلى 11 - ئاينىڭ ئاياغلىرىدا شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ئۈستۈن ئاتۇشلۇق ئابدۇقادىر ھاجىم ئالتۇن چىش دېگەننى دوختۇر مۇستاپاغا قوشۇپ ھىندىستانغا شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنى ھىندىستان رادىئوسىدا دۇنياغا ئېلان قىلىشقا ئەۋەتتى. (شۇ چاغدا ھىندىستان رادىئوسىدا ھەم بىر قانچە گېزىتتە شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر ھەم ماقالىلار ئېلان قىلىندى.)

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا، يەنى 1933 - يىلى 12 - ئايلاردا قەغەز پۇل ۋە مىس پۇل چىقىرىشنى يولغا قويدى. كونا ھۆكۈمەت پۇلى تەڭ قىممەتتە يىڭى پۇلغا ئالماشتۇرۇپ بېرىلدى. يىڭى قەغەز پۇلنىڭ رەڭگى ئاق بولغانلىقى ئۈچۈن كىشىلەر ئۇنى «ئاق تىزا» دەپ ئاتاشتى. خەلق ئارىسىدا بۇ پۇل تەڭگە پۇل بىلەن تەڭ قىممەتتە خەلپەندى (بىر سەر قەغەز پۇلغا بىر سەر كۈمۈش تەڭگە تېگىشىپ بېرىلەتتى).

شامەنسۇرنىڭ يەكەندىن يېڭىسارغا 2 - قېتىم كېلىشى

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا شامەنسۇر بەش - ئالتە يۈزدەك ئەسكەر بىلەن يېڭىسارغا كەلدى. مەن شۇ چاغدا يېڭىساردا ھاكىم ئىدىم.

مەن يېڭىسارنىڭ قايراق دېگەن يېرىگە چۈشكۈن راسلاپ شۇ يەرگە ئىستىقبالغا چىقتىم. ئۇ، شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاي يۇلتۇزلۇق كۆك بايرىقىنى كۈتۈرۈپ كەلگەن ئىكەن. لېكىن ئۆزى ئولتۇرغان ئۆينىڭ ئالدىغا ئىنناپە تەھنا سۈرىسى يېزىلغان يېشىل بايراقنى ئېسىپ قۇيۇپتۇ. مەن ئۇنىڭدىن بۇ نېمە قىلغانلىرى دەپ سورىسام، جانابى رەسۇلۇللاھ يېشىل بايراق ئىشلەتكەن دېدى.

شامەنسۇر بىلەن مەن بىر كېچە پاراڭلاشتىم. ئۇ، مۇشۇ ئىككى يىل ئىچىدە بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى ۋە ئۆزىنىڭ كۆز - قارىشىنى سۆزلەپ بەردى. مەنمۇ شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە قىلىنغان بىر قاتار ئىسلاھاتلارنى سۆزلەپ بەردىم. مەسىلەن، كونا غەللە - پاراق دەپتەرلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇيغۇر يېزىقىدا يىغى غەللە - پاراق دەپتەرى ۋە تالوننى تۈزۈپ چىقتۇق. پاراق ئېلىشتىن بۇرۇن ھەر بىر يۇرتتىن ۋەكىل چاقىرىپ، پاراق ئېلىش قائىدىلىرىنى مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتتۇق. شۇنداقلا ئېلىنىپ كېلىۋاتقان ئۆشەرنىڭ يېرىمىنى پاراققا ھېساب قىلىپ ئېلىپ غەللە - پاراقنىڭ يېرىمىنى قىسقارتىۋەتتۇق. ئاندىن، غەللە - پاراق يىغىدىغان دوۋان بېگىنى ھەر بىر يۇرت سايلاپ چىقىشنى يولغا قويدۇق، شۇنداقلا ناھىيە بويىچە ھەر بىر ساھەدىن تەركىب تاپقان 15 كىشىلىك غەللە - پاراق ئېلىشقا نازارەت قىلىش ھەيئىتى تەشكىل قىلدۇق. ئۇلار ئۈچتىن بۆلۈنۈپ يېزىلارغا بېرىپ غەللە - پاراق ئېلىشقا نازارەت قىلىپ ماڭدى.

ئىككىنچى، مائارىپ - ئاقارتىش ئىشىنى يولغا قويدۇق. ناھىيە بازىرىدا بىر يېڭى مەكتەپ ئېچىپ، ئۇنىڭغا 100 دەك بالا قۇبۇل قىلىپ، يېڭىچە ئوقۇتۇش تۈزۈمىنى ئورناتتۇق، بۇلارنى ئاڭلاپ شامەنسۇر رازى بولغانلىقىنى بىلدۈردى. ئەتىسى شامەنسۇر قەشقەر يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىش ئۇرۇشىغا يۈرۈپ كەتتى. ئۇ، ئالدىدا 100 دەك ئەسكەرنى ماڭدۇرغانىكەن. ئۇلار يېڭىشەھەر ئەتراپىغا يېتىپ بارغاندا قەشقەر يېڭىشەھەردىكى ماجەنساڭ بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، 300 دەك ئەسكەرنى ئۇرۇشقا چىقىرىدۇ. ئىككى تەرەپ ئۇرۇشۇپ، شامەنسۇرنىڭ ئەسكەرلىرى يېڭىلىپ، يېڭىسارنىڭ سېپىتلە دېگەن يېرىگە چېكىنىپ كېلىدۇ، بۇ 33 - يىلى 12 - ئاي ئىدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان شامەنسۇر يېڭىسارنى تاشلاپ قىزىلغا چېكىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن شامەنسۇر ياپچاندېكى ئەسكەرلىرىنى چاقىرتىپ 200 دەك ئەسكەرنى يېڭىساردا قالدۇرۇپ، ئۆزى يەكەنگە قايتىدۇ، ئارقىدىن يەكەندىن نۇرمۇھەممەت ئەمەر ساھىبىنى قۇراللىق - قورالسز بۇلۇپ 500 دەك ئەسكەر بىلەن يېڭىساردا تۇرۇشقا ئەۋەتتى.

خوجىنىياز ھاجىمنىڭ قەشقەرگە كېلىشى

خوجىنىياز ھاجىم ئاقسۇدا بىر مەزگىل تۇرۇپ، ئۆز قىسىملىرىنى رەتكە سالدى. بۇ جەرياندا ئۇچتۇرپان قارقۇل ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئاقسۇدىن توپلانغان 80 مىڭ قوي بەدىلىگە 1000 تال بەش ئاتار مىلتىق ئالدى. بۇ قوراللارنى قىسىملارغا تەقسىم قىلىپ بەردى. شۇ كۈنلەردە ماجۇڭخېيڭ قىسىملىرى كۇچارىدىن چىقىپ ئاقسۇغا كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنى توسۇش ئۈچۈن پۈتۈن قىسىملار قارا يۇلغۇنغا توپلىنىپ، بىر مەيدان جەڭ قىلدى. بۇ ئۇرۇشتا ئاقسۇدىكى باي سىجاڭغا ئوق تەگدى. خوتەن قىسىملىرى نۇرغۇن چىقىمغا ئۇچرىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش ئۇزۇن داۋام قىلالماي ھاجىم تەرەپ چېكىندى. خوجىنىياز ھاجى چېكىنىپ ئۇچتۇرپانغا كېلىپ قاقشال يولى ئارقىلىق قەشقەرگە كەتتى. ساۋۇت داموللام ئاتۇشقا چىقىپ ھاجىمنى قارشى ئالدى.

خوجىنىياز ھاجى 1934- يىلى 1- ئاينىڭ 12- كۈنى ئاتۇشتىن قەشقەرگە كىردى. پۈتۈن ھۆكۈمەت ئەزالىرى ۋە شەھەر ئاھالىسى ناغرا سۇنايلارنى چېلىپ ناھايىتى قىزغىن قارشى ئالدى. چۈنكى ھاجىمنىڭ نامىنى ئاڭلىغان پۈتۈن خەلق ئۆزىنى كۆرۈشنى كۆپ ئارزۇ قىلاتتى.

خوجىنىياز ھاجىغا خوجا چوڭنىڭ قۇملۇقى دېگەن يەرگە چۈشكۈن (چاچاڭ) راسلانغان بۇلۇپ، شۇ يەردىن شەھەرگىچە بولغان ئارىلىقتا يولنىڭ ئىككى قاسنىغا پۈتۈن شەھەر ئاھالىسى سەپ تارتىپ تۇراتتى. خوجىنىياز ھاجىم باشلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرى، ئۇنىڭدىن كىيىن ئەسكەرلەر يولدىن ئۆتكەندە ئاھالىلەر «ئامىن، ئامىن» دەپ توۋلاپ ئۇلارغا نۇسرەت تىلەشتى. خوجىنىياز ھاجىم قەشقەردە ئىككى كۈن ئارام ئالغاندىن كىيىن، ماخمۇت مۇھىتى پۈتۈن ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىش ئۇرۇشىغا چىقىپ كەتتى. خوجىنىياز ھاجىم ئۆزى بىلەن بىرگە ئېلىپ كەلگەن 1300 ئەسكەردىن 300 نى ئۆزىنىڭ مۇھاپىزىتىگە قالدۇرۇپ 1000 ئەسكەرنى يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىشقا چىقاردى. ئۇلارنىڭ قولىدىكى پىلىمۇت- مىلتىقلار يېڭى بۇلۇپ ھەممىسى سوۋېت قوراللىرى ئىدى. ماخمۇت مۇھىتى يېڭىشەھەرگە چىقىپ مۇھاسىرە ئۇرۇشىنى غەلبىلىك ئېلىپ باردى. سېپىلغا خېلى يېقىنلا قالغانىكەن، مېنى ساۋۇت داموللام قوي، قەن- گېزەك قاتارلىق بۇيۇملار بىلەن ماخمۇت مۇھىتىدىن ھال سوراپ كىرىشكە چىقاردى. چىقسام ماخمۇت مۇھىتى ئۆزىنىڭ چېدىرىدا ئىكەن. بىزنى قىزغىن كۈتۈۋېلىپ، ئۇرۇش ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى ھەم ساۋۇت داموللامغا رەھمەت ئېيتتى.

روزا ھېيت كۈنى ماخمۇت سىجاڭ باشلىق لۇيچاڭلار قەشقەر شەھىرىگە روزا ھېيت نامىزىنى ئوقۇپ قايتىشقا چاقىرىلدى. نامازدىن كىيىن، ساۋۇت داموللام ئاممىغا نۇتۇق سۆزلەپ پۈتۈن خەلقنى

يېڭىشەھەر ئۇرۇشىغا ياردەم بېرىشكە چاقىردى. خەلق ئارقا-ئارقىدىن ئامىن، دەپ ئۈنلۈك توۋلاپ، داموللامنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇلدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىدىن سوۋېت ھۆكۈمىتىگە ۋەكىل بارغانلىقى

1934-يىلى 1-ئاينىڭ ئاياغلىرى ئىدى. شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى بىر ھەيئەت تەشكىللەپ ئۇلارنى تاشكەنتكە ئەۋەتتى. ھەيئەت باشلىقى مۇسۇل ھاجىم (ماخمۇت سىجاڭنىڭ ئاكىسى) مۇئاۋىنى ئەمەت پاختا، ئەزالىرى قەشقەر شەھىرىدىكى ھەر بىر ساھەدىن ئۈچ كىشى (ئۇلارنىڭ ئىسمىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن) قاتارلىق بەش كىشى ئىدى. بۇ ھەيئەتنىڭ مەقسىتى:

(1) سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنى ئېتىراپ قىلىشنى تەلەپ قىلىش؛

(2) سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قورال سېتىۋېلىش؛

(3) سودا توختىمى ئىمزالاش.

سوۋېت ھۆكۈمىتىگە يېزىلغان خەتكە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەزلۇم مىللەتلەرنى ئىنقىلابغا خالىسا ياردەم بېرىمىز دېگەن ئىبارىلىرى كىرگۈزۈلگەن ئىدى ھەم بۇ ھەقتە خوتەنگە مالىيە نازىرى ئېلى ھاجىم، كۇچالىق سادىق ھاجىم (خوجىنىياز ھاجىمنىڭ قېيىن ئاتىسى) ئەۋەتىلىپ مەتتىمىن ھەزرەتلەر خەۋەردار قىلىندى ھەم قورال سېتىۋېلىشقا 500 سەر ئالتۇن بېرىش تەلەپ قىلىندى (بۇنىڭغا 300 سەر ئالتۇن بېرىپتۇ).

مافۇيەنگە قارشى ئەسكەر چىقىرىش ۋە خوجىنىياز ھاجىمنىڭ شەھەرنى

تاشلاپ چىقىپ كېتىشى ۋە شەھەردىكى قىرغىنچىلىق

خوجىنىياز ھاجىم قەشقەرگە كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا مافۇيەن قىسىملىرىنىڭ ئاقسۇدا بىر مەزگىل تەييارلىق قىلىپ قەشقەرگە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر كەلدى. قەشقەر تەرەپ كىچىك ئاخۇن تۈەنجاڭنىڭ قولىدىكى ئابدۇرۇشت لېيەنجاڭنى مافۇيەن ئەسكەرلىرىنى توسۇش ئۈچۈن مارالبېشىغا ئەۋەتتى. ئابدۇرۇشت لېيەنجاڭ مارالبېشى تۇمشۇقىغا بېرىپلا مافۇيەنگە تەسلىم بۇلۇپ، ئۇنىڭ قوشۇنىغا ئۆتۈپ كەتتى.

ئۇنىڭدىن كېيىن شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى يېڭىساردا تۇرۇۋاتقان ئىمىر سايتىنى 300 ئەسكەر بىلەن مارالبېشىغا ئەۋەتتى. ئۇلار مارالبېشىغا بېرىپ مافۇيەن قىسىملىرى بىلەن بىر مەيدان قاتتىق جەڭ قىلدى. نەتىجىدە تەڭ كېلەلمەي تۇڭگان مازار، ئۆدەكلىك ئارقىلىق چېكىنىپ پەيزاۋاتقا كەلدى. ئىمىر ساھىب- نۇرمۇھەممەتنىڭ نۇرغۇن ئادىمى ئۇرۇشتا ئۆلدى. مۇشۇنداق ھالقىلىق پەيتتە خوجىنىياز ھاجى ئىمىر نۇرمۇھەممەتكە ئۆزى ياردەم بېرىدىغان بۇلۇپ يولغا چىقتى (بۇ چاغدا ئىمىر ساھىب پەيزاۋاتتا بىر مەيدان ئۇرۇش قىلىپ، ۋاقتىدا ياردەم كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن يېڭىسارغا كەتكەنلىكى). خوجىنىياز ھاجىم ئۆز يېنىدىكى 300 چە ئەسكەرنى ئېلىپ، «بۇ لومودىلەرنىڭ ئەدىبىنى ئۆزۈم بەرمىسەم بولمايدۇ» دەپ چوكانىيارغا كەلدى. بۇ 1934- يىلى 2- ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئىدى. خوجىنىياز ھاجىم شەھەردىن چىقىپ يېڭىئۆستەڭ بىلەن ئاققاشقا يەتكەندە 100 ئادىمىنى ئۆز يېنىدا قالدۇرۇپ قالغان، 200 ئەسكەرنى چوكانىيارغا ئەۋەتتى. ئۇلار چوكانىيارغا بېرىپ يولنىڭ ئىككى قاسنىقىغا بۆكتۈرمە بولۇپ چوڭ يول بىلەن كەلگەن مافۇيەن قىسىملىرىغا قاتتىق زەربە بىرىدۇ، لېكىن مافۇيەن قىسىملىرى سان جەھەتتىن كۆپ بولغاچقا ئۇرۇشتا ئۈستۈنلۈكنى ئالدى. خوجىنىياز ھاجىمنىڭ ئەسكەرلىرى چېكىندى. مافۇيەن قىسىملىرى چوڭ يول بىلەن ماڭغانچە ئۇدۇل يېڭىشەھەرگە كېرىپ ماجەنساڭ قىسىملىرى بىلەن قۇشۇلدى، خوجىنىياز ھاجى چېكىنگەن ئەسكەرلىرىنى باشلاپ يېڭىئۆستەڭگە كەلگەندە يېڭىشەھەر مۇھاسىرىسىنى بوشتىش توغرىسىدا مامۇت سىجاڭغا خەت ئەۋەتتى. ھەمدە ساۋۇت داموللام باشلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى يار باغقا چاقىرىپ: «مافۇيەن قىسىملىرىنى ئۇرۇش قىلىپ يەڭگىلى بولمىدى. شۇڭا مۇھاسىرىنى بوشتىش شەھەر سىرتىدا ئەسكەرلەرنى قايتا تەرتىپكە سالغاندىن كېيىن چەتنەپ يۈرۈپ ئۇرۇش قىلىڭلار. ئۇنداق قىلمىغاندا شەھەردە ئادەم كۆپ، قىيىنچىلىق بۇلۇپ كېتىشى مۇمكىن» دەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ساۋۇت داموللام ھۆكۈمەت ئورگىنىنى يېڭىسارغا كۆچۈرۈشكە مەجبۇر بولىدۇ.

ھەممىنىڭ ئالدىدا مامۇت سىجاڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ يېڭىسارغا كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن خوجىنىياز ھاجى يولغا چىقىدۇ، ئۇراز بېك ئەسكەرلىرى بىلەن سەمەن مۇچتا، زەيدىن كارۋان، كىچىك ئاخۇنلار دۆلەت باغ قۇرغان تەرەپتە، يۈسۈپجان قۇربېشى 300 ئەسكەر بىلەن توققۇزاتقا تۇرىدىغان بولىدۇ. ئىشلار مۇشۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇلغاندىن كېيىن ھۆكۈمەت ئەزالىرى يېڭىسارغا بارساق خوجىنىياز ھاجىم بىلەن مامۇت سىجاڭلار پۈتۈن ئەسكەرلىرىنى باشلاپ يېڭىساردا توختىماي يەكەنگە كېتىپتۇ. يېڭىساردا پەقەتلا ئىمىر ساھىب 200 دەك ئەسكەر بىلەن قالغان ئىكەن.

خوجىنىياز ھاجىم ئەركەشتامغا بارغۇچە بولغان ۋەقەلەر

خوجىنىياز ھاجىم ئەركەشتامغا كېتىۋېتىپ ئاتۇشقا يېتىپ بارغاندا، قەشقەر كونسىتەھەردىكى مافۇيەنىڭ ئەسكەرلىرى كەينىدىن قوغلايدۇ. ئۇ كاتتايلاقنىڭ باچاڭ دېگەن يېرىدە مافۇيەن ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇ. دە، ئوتتۇرىدا قاتتىق جەڭ بولىدۇ. خوجىنىياز ھاجىم چېكىنىپ باچاڭ بىلەن ئاغۇنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ئۇ يەردىن بوغۇز بىلەن كۆكتام دېگەن يەرگە بارغاندا، مافۇيەن ئەسكەرلىرى يەنە يېتىشىۋېلىپ، تەڭگە تار تېغىدا ئۇرۇشىدۇ. بۇ چاغدا، خوجىنىياز ھاجى تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ، شىراقلىق مىللىتى بىلەن مافۇيەن ئەسكەرلىرىنى بىر-بىرلەپ دومىلىتىپ، ئاخىرى ئۇلارنى چېكىندۈرىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، خوجىنىياز ھاجىم تېرەك، قىزىلبوي، ئۇلۇغچات ئارقىلىق سىمخانىغا يېتىپ بارىدۇ. مافۇيەن ئەسكەرلىرى ئاتۇشقا قايتىپ كېلىپ ساۋۇت داموللام ۋە ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ ئۆيلىرىگە ئوت قويۇپ، بالا-چاقىلىرىنى ئۆلتۈرۈپ بۇلاڭ-تالاڭ قىلىۋاتقاندا، قەشقەر كونسىتەھەردىن ئۇلارنى چاقىرغىلى ئادەم كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مافۇيەن ئەسكەرلىرى ناھايىتى تېز قايتىدۇ.

شەھەردىكى قىرغىنچىلىق

قەشقەر كونسىتەھەردىكى مافۇيەن ئەسكەرلىرىنىڭ بىر قىسمى خوجىنىياز ھاجىنى قوغلاپ ئاتۇشقا كەتكەندىن كېيىن، ئوپال، تاشمىلىقتىكى يۈسۈپجان قۇربېشى قەشقەر كونسىتەھەردە ئازغىنە ئادەم قالغانلىقىنى ئاڭلاپ، 300 ئەسكەر بىلەن شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىدۇ. مافۇيەن ئەسكەرلىرى تۇيۇقسىز ھۇجۇمدىن قاتتىق زەربىگە ئۇچراپ، چېكىنىشكە مەجبۇر بولىدۇ. شۇ ئارىلىقتا يۈسۈپجان قەشقەر شەھىرىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ، بۇ چاغدا قەشقەر يېڭىشەھەردىكى ماجەنساڭ (مازىخۇي) بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، 1000 دەك ئەسكەر ئەۋەتىپ مافۇيەن قىسىملىرىغا ياردەملىشىپ يۈسۈپجان بىلەن ئۇرۇشىدۇ. شەھەردە قاتتىق ئۇرۇش بولىدۇ. بۇ ئارىلىقتا ئاتۇشقا كەتكەن مافۇيەننىڭ 300 دەك ئەسكىرىمۇ قايتىپ كېلىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىدۇ. يۈسۈپجانلارغا باشقا تەرەپتىن كېلىدىغان ياردەم بولمىغانلىقتىن شەھەرنى تاشلاپ چېكىنىپ چىقىپ كېتىدۇ. نەتىجىدە قەشقەر شەھىرى پۈتۈنلەي ماجەنساڭ بىلەن مافۇيەننىڭ قولىغا قالىدۇ. شەھەردە قىرغىنچىلىق بولىدۇ. بۇ قىرغىنچىلىقنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالى تۆۋەندىكىچە:

34- يىل 2- ئاينىڭ 6- كۈنى مافۇيەن قىسىملىرى ئۆزىچىلا ئەسكەر تارتىپ ئاتۇشقا ماڭىدۇ. كونسىتەھەردە ئازغىنە ئەسكەر قالغانىدى. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان يۈسۈپجان قۇربېشىنىڭ قوچقار باي دېگەن ئادىمى ئۆز بېشىچىلىق قىلىپ 100 دەك ئادىمى بىلەن شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىپ ئۇرۇش قىلدى. ئۇنىڭغا بىرمۇنچە خەلق ئامىن دەپ مەدەت بېرىشتى. مافۇيەن بەشكېرەم

ئېغىزىدىكى ئۇزۇن سايغا يەتكەندە، ئۇنىڭ كەينىدىن بىر چاپارمەن كېلىپ شەھەر ئەھۋالىدىن خەۋەر يەتكۈزىدۇ. ئۇ دەرىھال شەھەرگە قايتىدۇ. شەھەر ئىچىدە قوچقار باي باشچىلىقىدىكى پىدا ئايىلار شەھەر ئىچىدىكى مافۇيەنىڭ بىرىگادا شتابنى ئىشغال قىلىپ دوتەي يامۇلغا ھۇجۇم قىلىۋاتقاندا مافۇيەن باستۇرۇپ كېلىدۇ. يېڭىشەھەردىكى چولاق زىخۇيمۇ مۇگدەك ئادەم ئەۋەتىپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قوچقارباي باشچىلىقىدىكى پىدا ئايىلارنى مەغلۇپ قىلىپ شەھەرنى قايتا ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ئۇچۇق ھەربىي ھالەت ئېلان قىلىپ قىرغىن (چاپ - چاپ) قىلىدۇ. بۇ ئۈچ كۈنلۈك قىرغىندا 4000 دىن ئارتۇق ئادەم ئۆلتۈرۈلۈدۇ.

ئەركەشتامدىكى سۆھبەت

مەن ساۋۇت داموللىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە 3- ئاينىڭ 28- كۈنى ئىككى ئەسكەر بىلەن سىمخانىغا بېرىپ خوجىنىياز ھاجىم بىلەن كۆرۈشۈپ، ساۋۇت داموللىنىڭ يازغان خېتىنى ۋە ئاغزاكى سۆزىنى ئەگەر (سۆھبەتتە قۇرال ھەل بۇلۇپ قالسا، ئالتۇن دېسە ئالتۇن، باشقا قانداق نەرسە دېسە شۇنى دەرىھال ئەۋەتىپ بېرىمىز دېگەن سۆزىنى) يەتكۈزدۈم، ئۇ خەتنى كۆرۈپ خوشال بولدى. يۈسۈپجاننىڭ ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىپ، قىيىنچىلىقنىڭ يۈز بېرىشىگە سەۋەبچى بولغانلىقىغا ئېچىندى.

مەن بارغىچە خوجىنىياز ھاجىم ئەركەشتام سۆھبىتىنى تېخى ئۆتكۈزۈلمىگەنلىكىنى. ئەۋەتلىگەن خەتكە ئۇ تەرەپتىن تېخى جاۋاب كەلمىگەنلىكىنى. شۇڭا مەن بېرىپ ئەتسى (3- ئاينىڭ 29- كۈنى) مېنى خەت بىلەن ئەركەشتامغا ئەۋەتتى. مەن ئەركەشتامدىكى سوۋېت قاراۋۇللۇق ئورنىغا بېرىپ، ناچالنىڭ بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىمنى ئېيتىۋېدىم، تېلېفوندا سوراپ، مېنى ناچالنىڭ ئىشخانىسىغا باشلاپ قويدى، مەن ناچالنىڭ خوجىنىياز ھاجىمنىڭ خېتىنى بەردىم. ئۇنى بىر قىرغىز كىشى تەرجىمە قىلىپ بەردى، ناچالنىڭ تاشكەنتتىن سوراپ جاۋاب بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى ۋە شۇ ھامان تېلېفوندا سۆزلىشىپ، ماڭا مۇنداق دېدى: «ھازىر سىلەرگە قورال سېتىپ بېرىلمەيمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن بىر مەزگىل كۈتۈپ تۇرۇڭلار، خوجىنىياز ھاجىمغا ئۈرۈمچى تەرەپتىن ياردەمگە ئادەم كېلىدۇ، شۇلارنى ساقلاپ تۇرۇڭلار، سىلەرنىڭ قەشقەردىن تاشكەنتكە ئەۋەتكەن ۋەكىللىرىڭلار يېقىندا قايتىپ كېلىدۇ، قالغان گەپنى شۇلاردىن ئاڭلاڭلار...»

مەن بۇ جاۋابنى ئېلىپ، ئەركەشتامدىن سىمخانىغا قايتتىم.

3- ئاينىڭ 31- كۈنى تاشكەنتكە كەتكەن مۇسۇل ھاجى، ئەمەت پاختا باشچىلىقىدىكى بەش

كىشىلىك ۋەكىللەر قايتىپ كېلىپ، سىمخانغا چۈشتى. ئۇلارنى خوجىنىياز ھاجىم بار ئۆيگە چۈشۈرۈپ مەخپى سۆھبەت ئۆتكۈزۈشتى، سۆھبەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق بولغان: «خوجىنىياز ھاجىم، ساۋۇت داموللام باشچىلىقىدىكى شەرقى تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرىنى ئېلىپ ئاقسۇغا قايتسۇن، بىزنىڭ ياردىمىمىز شۇ يەردىن بولىدۇ. ئاندىن بىز جىمىساردا بەرگەن ۋەدىمىزگە ئەمەل قىلالايمىز.»

ئەركەشتامدىن قايتىش

تاشكەنتكە ئەۋەتكەن ۋەكىللىرىمىز ھەم خوجىنىياز ھاجى بىرلىكتە 1934- يىلى 4- ئاينىڭ 1- كۈنى سىمخاندىن قايتتۇق. بىز ئوپالغا كەلگەن چېغىمىزدا، يۈسۈپجان قۇربېشى 3- ئاينىڭ 27- كۈنى ماجەنساڭنىڭ يېڭىسارغا ھۇجۇم قىلغانلىقىنى، ئەمىر نۇرمۇھەممەتنىڭ بەرداشلىق بېرەلمەي، دەرۋازىنى تاقاپ، سېپىلنىڭ ئىچىگە كىرىۋالغانلىقىنى، شۇ ئارىلىقتا مامۇت سىجاڭ بىلەن شامەنسۇر يېڭىسارغا كېلىپ، ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىنى قورشىۋېلىپ، ئۇلار بىلەن قاتتىق ئۇرۇشۇۋاتقاندا، شامەنسۇرغا ئوق تەگكەنلىكىنى، خوتەن ئەسكەرلىرى ئۇرۇشتىن توختاپ، ئۇنى كۆتۈرۈپ، ئۇرۇش مەيدانىدىن چېكىنىپ چىققانلىقىنى، ساۋۇت داموللامنىڭ بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ، كېچىلەپ ئوپالدىن يېڭىسارغا يۈرۈپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. ساۋۇت داموللام ئوپالغا ئەھۋال ئىگىلەش ئۈچۈن كەلگەنكەن. بىزمۇ ئوپالدا توختىماي، يېڭىسارغا كەلسەك ئۇرۇش بۇلىۋېتىپتۇ. خوجىنىياز ھاجى كېلىپلا مامۇت سىجاڭ بىلەن بىر سائەتتەك سۆزلەشكەندىن كېيىن (نېمە توغرىلىق سۆزلەشتى، ئۇنى بىلىمدۇق) شۇ كۈنى يەنى 4- ئاينىڭ 7- كۈنى يەنە يەكەنگە يۈرۈپ كەتتۇق. مامۇت سىجاڭمۇ يېڭىسار سېپىل ئىچىدىكى ئەمىر نۇرمۇھەممەتنى 500 ئەسكەر بىلەن قامالدا قالدۇرۇپ يەكەنگە قاراپ يولغا چىقتى.

بىز شۇ كۈنى يېڭىساردىن چىقىپ قىزىلدا قونۇپ، 8- ئاپرىل كۈنى كۆك راۋاتقا يېتىپ كەلدۇق.

خوجىنىياز ھاجىمنىڭ يەكەنگە كېلىشى، شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ئەزالىرىنىڭ نەزەربەند قىلىنىشى

بىز ئەركەشتامدىن ئوپال، يېڭىسارلارنى بېسىپ، كۆك راۋاتقا كەلگەندە، خوتەن- مەمتىمىن ھەزرەتتىن ئالتۇن ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتكەن ئېلى ھاجى، كۇچالىق سادىق ھاجىلار شۇ يەردە ئىكەن. ئۇلار مەمتىمىن ھەزرەتنىڭ 300 سەر ئالتۇن بەرگەنلىكىنى، يەنە تەييارلاپ بېرىمەن دېگەنلىكىنى، بۇ ئالتۇنلارنى ساۋۇت داموللامنىڭ خوجىنىياز ھاجىمغا ئۆزۈم بېرىمەن دەپ، ئېلىپ قالغانلىقىنى

سۆزلەپ بەردى. بۇنى ئاڭلاپ خوجىنىياز ھاجىم خاپا بولدى ھەم ساۋۇت داموللىنىڭ غەربى باشقا دەپ قاتتىق چېچىلىشقا باشلىدى. ۋەكىللەر: «داموللامنىڭ غەربى باشقا ئەمەس، مەنمەن ھەزرەت ئالتۇنى بىزدىن يولغا سېلىۋېتىپ، ئارقىسىدىنلا ساۋۇت داموللىغا ھاجىم سوۋېتتىن قۇرالى ئالماپتۇ، شۇڭا ئالتۇنى ئېلىپ قويسىلا دەپ تاپىلاپتۇ، بەلكىم داموللام شۇ خەتكە ئاساسەن ئېلىپ قويغان بۇلۇشى مۇمكىن» دەپ چۈشەندۈرسىمۇ، ھاجىم ئۇنىمىدى. مەن ئارلىقتا گەپ قىستۇرۇپ: «داموللىنىڭ سىلىگە ئىخلاسى چوڭ، ھەرگىز سىلىدىن بىسۇراق ئىش قىلمايدۇ، بەتئىيەت ئادەم ئەمەس» دېۋىدىم، سەنلەر «(ئېلى ھاجىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) ھەممىڭ بىر ئاتۇشلۇق، گېپىڭ بىر» دەپ سۆزۈمنى كېسىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن ھەممىمىز شۇك بۇلۇپ قالدۇق.

ئەتسى ھەممىمىز سائەت توققۇزلاردا كۆك راۋاتتىن يەكەنگە يۈرۈپ كەتتۇق.

خوجىنىياز ھاجىم يەكەنگە بارغان كۈنلا ھۆكۈمەت مەھكىمىسىدە: «خوتەنلىك لومودىلار ھەممىڭ يېڭىسارغا بېرىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىسەن» دەپ بۇيرۇق قىلدى. شۇ چاغدا يەكەندە قوراللىق- قورالسىز بۇلۇپ، 500 دەك ئەسكەر بار ئىكەن. بىرسى قالماي، ئاتلىق، پىيادە يۈرۈپ كەتتى (ئۇلار ئەمەلىيەتتە يېڭىسارغا بارماي قاغىلىققا چىقىپ كەتكەن). ۋەكىللەر باشقا يەرگە ئورۇنلاشتى. مەن، خوجىنىياز ھاجىم ۋە نازىرلار بار ھەربىي ئورۇنغا كىرىشىمگە، بىرسى ھاجى ئەپەندىم! دەپ مېنى چاقىردى. قارىسام، زىرىپ قارى ھاجى ئىكەن، بېرىپ كۆرۈشتۈم، ئۇنى ھويلىدىكى بىر ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپ قۇيۇپتۇ. يېنىدا ئىككى ئەسكەر ئۆرە تۇرۇپتۇ. نېمە بولدى دەپ سورىسام، ئۇ: «خوجىنىياز ھاجىم بىزنى ھازىرلا (زىرىپ قارى ھاجى، شەمشىدىن داموللا، ئابلاخان، سۇلتان بەگ) نەزەربەند قىلىپ قويدى» دېدى.

ئۇ يەردىن ئىچكىرىكى قورۇغا- خوجىنىياز ھاجىمىڭ قېشىغا كىرسەم، ئۇ: «ساۋۇت داموللام ھازىر مەن بىلەن كۆرۈشۈپ چىقىپ كەتتى. مەن يوق ئىكەن، شۇڭا چىقىپ دەپ قويۇڭ، ئۆزىگە راسلانغان باغدا دەم ئالسۇن» دېدى ۋە ئېلى ھاجىمىڭ قەيەردە قالغانلىقىنى سورىدى. مەن بار يېرىنى دەپ بەردىم. ئۇنىڭ ئالدىدىن چىقىپ (ساۋۇت داموللامنىڭ ئىشخانىسى خوجىنىياز ھاجىمىڭ ئىشخانىسىغا ئۇدۇلمۇ- ئۇدۇل ئىكەن) داموللىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ، ئۇنىڭغا خوجىنىياز ھاجىمىڭ تاپشۇرۇقىنى يەتكۈزدۈم.

ساۋۇت داموللام ئەكەشتامدا بولغان سۆھبەتنى سورىدى. مەن ئەركەشتامدا ناچالنىڭ بىلەن بولغان سۆھبەتنى، تاشكەنتتىن كەلگەن ۋەكىللەرنىڭ ئېلىپ كەلگەن سۆزىنى (يۇقىرىدا ئېيتقانلارنى) قالدۇرماي سۆزلەپ بەردىم. ئاندىن: زىرىپ قارى ھاجى باشلىق تۆت نەپەر ھۆكۈمەت ئەزاسىنىڭ نەزەربەند قىلىنغانلىقىدىن خەۋەرلىرى بارمۇ؟ دەپ سورىۋىدىم، ئۇ، خەۋرىم بار دېدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ساۋۇت داموللام مەپىگە ئولتۇرۇپ، مەلەئزىسىنى ياپتۇرۇپ (ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ)، ئۆزىنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن ئۆزىگە راسلانغان باغقا چىقىپ كەتتى (20 دەك مۇھاپىزەتچى بار ئىدى).

ئەتسى خوجىنىياز ھاجىم مىنى چاقىرتىپ: «سز ساۋۇت داموللىغا ئېيتىڭ، بۈگۈن قاغلىققا چىقىپ كەتسۇن، ئەتە مەن چىقىمەن» دېدى.

مامۇت سىجاڭنىڭ باش ۋەكىل (باش مىنىستىر) ساۋۇت داموللىنى قولغا ئېلىپ، شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنى ئاغدۇرۇشى

مامۇت سىجاڭ يېڭىساردا ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشماي، ئەمىر نۇرمۇھەممەتنى سېپىلىنىڭ ئىچىدە قورشاۋدا قالدۇرۇپ، يەكەنگە بېرىپ، 4- ئاينىڭ 13- كۈنى 200 دەك ئەسكەرنى ساۋۇت داموللامنى تۇتۇپ كېلىشكە ئەۋەتدۇ. ئۇلار بېرىپ، باغنى قورشىۋالدى. بۇ چاغدا، ساۋۇت داموللىنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى ئۆگزىگە چىقىپ ئۇرۇشۇشقا تەييارلىنىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان داموللا مۇھاپىزەتچىلەرنى ئۇرۇشماسلىققا، قوراللىرىنى تاپشۇرۇپ بېرىشكە كۆندۈرۈپ، ئۆزى كىيىم- كېچەكلىرىنى كىيىپ، تۇتقىلى كەلگەنلەرنىڭ ئالدىغا چىقىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مامۇت سىجاڭ ئەۋەتكەن ئەسكەرلەر داموللامنى تۇتۇپ مامۇت سىجاڭنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىدۇ. مامۇت سىجاڭ ساۋۇت داموللام، زىرىپ قارى ھاجى ۋە سۇلتان بەگلەرنىڭ پۇتغا كىشىن سالدۇرۇپ، ئۈچ مەپىگە ئولتۇرغۇزۇپ 10 ئەسكەر بىلەن قاغلىققا يولغا سالدۇ.

شۇ كۈنى مامۇت سىجاڭ خوتەنلىك مەمتىمىن ھەزرەتتىمۇ تۇتۇپ كېلىشكە 100 ئەسكەر ئەۋەتكەن، لېكىن ئۇ بۇنى تۇيۇپ قالغانلىقتىن، خوتەنگە قېچىپ كېتىدۇ. مۇشۇنىڭ بىلەن شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ئاخىرلىشىدۇ. بۇ 1934- يىلى 4- ئاينىڭ 13- كۈنى ئىدى. شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى 1933- يىلى 11- ئاينىڭ 10- كۈنى قۇرۇلۇپ، 1934- يىلى 4- ئاينىڭ 13- كۈنى ئاخىرلاشتى. ئۇ، پەقەت ئالتە ئايلا ئۆمۈر كۆردى.

مەن شۇ چاغدا پوسكامنىڭ ئىككىسى دېگەن يېرىدە ئىدىم. ساۋۇت داموللامنى مەپىلىك ئىككىسى بازىرىغا ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ بازارغا كۆرۈشكىلى كىرسەم، قاغلىققا ئېلىپ كىتىپتۇ. ئۇلار قاغلىققا بېرىپ ئىككى كۈن بولمايلا، مامۇت سىجاڭ خوجىنىياز ھاجىمغا خەت يېزىپ، مەھبۇسلارنى مەكتەككە يۆتكەشنى ئېيتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن خوجىنىياز ھاجىم ئۆزىنىڭ 200 دەك مۇھاپىزەتچى ئەسكىرىنى ئېلىپ، مەكتەت ئارقىلىق ئاقسۇغا يولغا چىقىدۇ. ساۋۇت داموللام باشلىق مەھبۇسلارنى ئون

ئەسكەر يالاپ ماڭدۇ، خوجىنىياز ھاجىم مامۇت سىجاڭ بىلەن مەكتتە ئۇچرىشىدۇ. يېڭىساردىكى ئەمىر نۇرمۇھەمەت بىلەن ماجەنساڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشتىن ھېچكىمنىڭ كارى بولمايدۇ. ماجەنساڭ يېڭىسار سېپىلىنى پارتلىتىپ، ئەمىر نۇرمۇھەمەتنىڭ تىز پۈكمىگەن قوراللىق- قورالسىز بۇلۇپ بەش- ئالتە يۈزدەك ئەسكىرىنى قىرىپ تاشلاپ، سىرتتا قېلىپ قالغان بىرقانچە يۈز خوتەنلىك قورالسىز ئەسكىرىنى ئۆزىنىڭ ئەسكىرىگە قوشۇپ، 1500 چە ئەسكەر بىلەن مامۇت سىجاڭ ۋە خوجىنىياز ھاجىمنى قوغلاپ يەكەنگە بارىدۇ. شۇ چاغدا باي ئاخۇن يەكەندە ھاكىم ئىدى. ئۇ، ماجەنساڭنىڭ مامۇت سىجاڭنى قوغلاپ يەكەنگە كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، مىشا دېگەن يەرگە چۈشكۈن راسلاپ، شەھەرنىڭ باي- موللىرىدىن بۇلۇپ بىر قانچە يۈز كىشى بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىدۇ. (ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، باي ئاخۇن بىلەن ماجەنساڭنىڭ تونۇشلۇقى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ھاكىملىقىغا تەگمىگەن.) ماجەنساڭ مامۇت سىجاڭ، خوجىنىياز ھاجىملارنىڭ يەكەندىن كەينىگە يېنىپ، مەكتتە كېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ مەكتتە بارىدۇ. بۇ يەردە ماجەنساڭ بىلەن خوجىنىياز ھاجىم ئوتتۇرىسىدا خېلى قاتتىق جەڭ بولىدۇ. ئاخىرى خوجىنىياز ھاجىم ماجەنساڭنىڭ ئەسكەرلىرىگە تەڭ كېلەلمەي، يەكەن دەرياسىنىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپ ئاقسۇغا قاراپ يول ئالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى قوغلاشنى توختىتىپ، ئارقىسىغا قايتىدۇ.

شۇ نۆۋەتتە خوجىنىياز ھاجىم ئاقسۇغا ساۋۇت داموللام، زىرىپ قارى ھاجىلارنىمۇ بىللە ئېلىپ كېلىدۇ.

يەكەندىن ئاقسۇغا كەلگۈچە بولغان ۋەقەلەر

ساۋۇت داموللام، زىرىپ قارى ھاجى، سۇلتان بېكلەر مەپلىك مەكتتە ئېلىپ كېلىنىۋاتقاندا، ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى خوجىنىياز ھاجىمنى قوغلاپ يىتىپ ئىككى ئوتتۇرىدا قاتتىق جەڭ بولىدۇ. بۇ چاغدا، ساۋۇت داموللىنى ئېلىپ ماڭغان ئەسكەرلەر مەپلىنى تاشلاپ قېچىپ كېتىدۇ. شۇ يەردىكى دېھقانلار ساۋۇت داموللىنى كۆرۈپ قېلىپ ئۇنى مەپلىدىن چۈشۈرۈپ، پۈتتىدىكى كىشەننى چىقىپ تاشلاپ، ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ باقىدۇ. شۇ ئارىلىقتا سۇلتان بېك قېچىپ كېتىدۇ. پەقەت ساۋۇت داموللا بىلەن زىرىپ قارى ھاجى قېپقالىدۇ.

خوجىنىياز ھاجىم شۇ ماڭغانچە مارالبېشىنىڭ شاقۇ دېگەن يېرىگە كەلگەندە ئاندىن كۆڭلى تىنىدۇ ۋە ساۋۇت داموللىنى يادىغا ئالىدۇ. سۈرۈشتۈرسە ھېچ كىشى بىلمەيدۇ. ئۇ قاتتىق چىچىلىپ ھەر تەرەپكە ئادەم چاپتۇرىدۇ. ئىزدىگۈچىلەر سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ ئاخىرى مەكتىنىڭ ئېغىزى دېگەن يېرىدىن

تاپىدۇ.

مەن (قادىر ھاجى) ئىككىسۇدىن قاغىلىققا بارسام، خوجىنىياز ھاجىلار، مەكتىكە كېتىپ قالغان ئىكەن. مەن ئىلگىرىكى نىشان بويىچە قاغىلىقتىن خوتەنگە قاراپ يولغا چىقتىم. قاغىلىقتىن تارتىپ خوتەنگىچە بولغان گۇما، قاراقاش، زاۋا قاتارلىق جايلارنىڭ ھەممىسىگە مەتىمىن ھەزرەتنىڭ قوراللىق- قورالسىز ئەسكەرلىرى توشۇپ كېتىپتۇ. (ئۇلار ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىگە قارشى توپلانغانىكەن) ئادەمنىڭ كۆپلىكىدىن سارايلارمۇ توشۇپ كېتىپتۇ. ئىلاجى بولماي، قۇربان ھاجى دېگەن بىر كىشىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن خوتەننىڭ بىر يېزىسىغا بېرىپ ئورۇنلاشتىم. بىز ئىككى ئەسكەر قوشۇلۇپ ئۈندەك ئادەم ئىدۇق. ئەتىسى قۇربان ھاجى خوتەننىڭ ۋالىيسى مەھمەتتىياز ئەلەمنىڭ قېشىغا باشلاپ باردى. ۋالىي مەندىن قەشقەر، يېڭىسار، يەكەنلەرنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى، مەن قىسقىچە سۆزلەپ بەردىم. ئۇ كىشى ساۋۇت داموللام ھەققىدە خوجىنىياز ھاجىدىن رەنجىدى. 3- كۈنى مېنى مەتىمىن ھەزرەت قۇبۇل قىلدى. ئۇ ئادەمنىڭ ھەممە ئىشلاردىن خەۋىرى بار ئىكەن. مەندىن بەزى نەرسىلەرنى سۈرۈشتۈرگەندىن كېيىن مۇنداق دېدى: «ساۋۇت داموللام خوجىنىياز ھاجىغا قارشىلىق بىلدۈرۈشى ياكى خوتەنگە كېلىشى كېرەك ئىدى. ئەگەر خوجىنىياز ھاجىم، مامۇت سىجاڭ، ساۋۇت داموللام بىرلىكتە خوتەنگە كەلگەن بولسا، بىز ماجۇڭيىڭنىڭ ئەسكەرلىرىگە تاقابىل تۇرالايتتۇق».

ماخۇسەننىڭ خوتەنگە بېسىپ كېلىشى

خوجىنىياز ھاجىم بىلەن مامۇت سىجاڭ يەكەندىن چىكىنىپ مەكتى ئارقىلىق ئاقسۇغا كەتكەندىن كېيىن ماخۇسەن ماجۇڭيىڭنىڭ ھەممە قوشۇنلىرىغا سىجاڭ بۇلۇپ خوتەنگە قاراپ ماڭىدۇ. يەكەن، پوسكام، قاغىلىقلارنى ئېلىپ گۇمغا كەلگەندە مەتىمىن ھەزرەتنىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن بىر كۈندەك قاتتىق ئۇرۇش قىلىدۇ. خوتەن قوشۇنلىرىنىڭ كۆپ قىسمىدا قورال بولمىغانلىقى، قورال بولسىمۇ ناچار قورال بولغانلىقى ئۈچۈن، چىكىنىپ زاۋىغا قايتىدۇ. بۇ 1934- يىلى 5- ئاينىڭ ئاياغلىرى ئىدى. ئۇلار زاۋىدىكى ئەسكەرلەر بىلەن بىرلىشىپ، ماخۇسەننىڭ ئەسكەرلىرىگە قارشى ئىككى كېچە- كۈندۈز قاتتىق ئۇرۇشىدۇ. ئاخىرى بولالماي خوتەنگە چىكىنىدۇ. ماخۇسەن خوتەن ئەتراپىغا بېسىپ كېلىدۇ.

بۇ چاغدا مەتىمىن ھەزرەت ئۆز ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئېلىپ ھىندىستانغا قېچىپ كېتىش تەييارلىقىنى كۆرۈۋاتاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن خوتەن مۇداپىئەسىز قالغان ئىدى. ماخۇسەن ئەسكەرلىرى خوتەن شەھىرىگە يېقىنلاشقاندا، خوتەن ۋالىيسى مەھمەتتىياز ئەلەم شەھەرنىڭ موللا، يۇرت

كاتتىلىرىنى ئېلىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ، ئۇلارنى شەھەرگە باشلاپ كىرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن خوتەن ماخۇسەننىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتدۇ.

مەن (قادىر ھاجى) مەتسىن ھەزرەتتىن كىيىن يۇرۇڭقاش ئاڭگىتلىق دېگەن يۇرت بىلەن يۈرۈپ ئىسلام ئاۋاتقا بېرىپ، ئۇ يەردىن خوتەن دەرياسىنى بويلاپ مېڭىپ، ئون كۈن بولغاندا، ئاقسۇ ئاۋاتنىڭ غورو چۆل دېگەن يېرىگە يېتىپ كەلدىم. شۇ چاغدا ئاقسۇ ئاۋاتتا 6- شى (شېڭ شىسەي مامۇت سىجاڭنىڭ شىسىنى 6- شى قىلىپ ئۆزگەرتىپ، مامۇت مۇھىتىنى سىجاڭلىققا تەيىنلىگەنلىكى) 1- تۈەننىڭ تۈەنجاڭى سەمەت ھاجى بار ئىكەن. مامۇت سىجاڭنىڭ يېڭىدىن بەلگىلەنگەن خىزمەت ئورنى قەشقەردە بولغانلىقتىن، قەشقەرگە كېتىپ قاپتۇ. مەن غورو چۆلدا ئىككى كۈن تۇرۇپ، ئاقسۇ ئاسۇققا باردىم، 3- كۈنى خوجىنىياز ھاجى بىلەن كۆرۈشتۈم. خوجىنىياز ھاجى ماڭا مېنى شېڭ شىسەي شىجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە بەلگىلەپ ئۈرۈمچىگە چاقىرتىپتۇ دەپ سۆزلەپ بەردى.

ماجۇڭيىنىڭ سوۋېتقا كېتىشى

1934- يىلى ماجۇڭيىنىڭ شېڭ شىسەي تەرىپىدىن ئۈرۈمچى ئەتراپىدىكى ئۇرۇشتا يېڭىلىگەندىن كېيىن جەنۇبقا سۈرۈلۈپ، بىر تەرەپتىن، شېڭ شىسەي بىلەن يەنە بىر تەرەپتىن، خوجىنىياز ھاجى بىلەن ئۇرۇشۇپ، 5- ئاينىڭ باشلىرىدا قەشقەرگە يېتىپ كەلدى. قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن ئۇ پەقەت چىقىش يولى تاپالماي، (ئۇ ئەسكەرلىرى بىلەن يا ئارقىغا قايتالماي، ياكى باشقا ياققا چىقىپ كېتەلمەي) مادوتەي ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قەشقەردىكى كونسۇلى بىلەن ئالاقىلىشىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا بارىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەي ماجۇڭيىنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنى قوغلاشنى مارالبېشىدا توختاتتى. شۇنداق قىلىپ 1934- يىلى 7- ئاينىڭ باشلىرىدا ماجۇڭيىنىڭ 200 چە ئەسكىرى بىلەن قەشقەردىن ئەركەشتام ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى ماخۇسەن باشچىلىقىدىكى ئەسكەرلەرنىڭ خوتەندە تۇرۇشىغا رۇخسەت قىلىندى.

مامۇت سىجاڭنىڭ 2- قېتىم قەشقەرگە كېلىشى

خوجىنىياز ھاجى بىلەن مامۇت سىجاڭلار يەكەندىن تارىم ياقىلاپ مېڭىپ ئاقسۇغا كەلگەندىن

كېيىن، ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى خوجىنىياز ھاجىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە، مامۇت سىجاڭنى جەنۇبى شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ مۇئاۋىن سىلغى، قۇشۇمچە 6- شىنجاڭ سىجاڭلىقىغا بەلگىلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن خوجىنىياز ھاجىم ئۈرۈمچىگە قاراپ ماڭدۇ. مامۇت سىجاڭ ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ 1934- يىلى 7- ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قەشقەرگە كېلىپ ئەسلى ئورنى يۇمىلاق شەھەر كۆلىپىشىغا ئورۇنلىشىدۇ. بۇ چاغدا ماجۇڭخېيىنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرى ماخۇسەن باشچىلىقىدا خوتەنگە كېتىدۇ. پوسكام ناھىيىسى ئوتتۇرىدىكى چىگرا بۆلۈپ بېكىتىلىدۇ. ماشاۋۇۇ قەشقەرگە قايتىدىن ۋەلى بۆلۈپ بەلگىلىنىدۇ.

مامۇت سىجاڭنىڭ چەتئەلگە قېچىشى

مامۇت سىجاڭ شىسى (دىۋىزىيە) 1934- يىلى 7- ئايلاردا شېڭ شىسەينىڭ 6- شىسىغا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن رېبالىكىن دېگەن بىر ساقاللىق روس مەسلىھەتچى تەرىقىسىدە قويۇلدى. رېبالىكىن دېگەن ئادەم نامدا مەسلىھەتچى بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە 6- شىنىڭ ھەربىي، سىياسى ھوقۇقىنى ئۆز قولىدا تۇتقاندىن تاشقىرى، قەشقەر گۇڭئەنجۇنىڭ ئىشىنىمۇ ئۆز قولىدا تۇتاتتى. شۇڭلاشقا، مامۇت سىجاڭنىڭ سىرتتا كىمەلەر بىلەن باردى - كەلدىسى بار؟ ئۇنىڭ يېنىغا كىمەلەر كېرىپ - چىقىدۇ؟ بۇلارنىڭ ھەممىسى رازۇپ قىلىپ تۇراتتى. قەشقەر گۇڭئەنجۇنىڭ باشلىقى قادىر ھاجى، گۇڭئەنجۇ ساقچى ئەترەت باشلىقى ئېسھاق بەگلەرمۇ رېبالىكىننىڭ يوليورۇقى بويىچە ئىش قىلاتتى.

1934- يىلى 11- ئايلاردا مامۇت سىجاڭنىڭ قول ئاستىدىكى يېقىن كىشىلەر ۋە تۇغقانلاردىن قۇربان سەئىدى، قۇرباننىياز، ئابلا ئەپەندى دېگەنلەرنى تاشكەنتكە ئوقۇشقا ئەۋەتتى. ئۇلار بىر يىل ئوقۇپ 1935- يىلى 10- ئايدا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن قۇربان سەئىدى 6- شىنىڭ سەنمۇجاڭلىقىغا، قۇرباننىياز 2- تۈەننىڭ تۈەنجاڭلىقىغا، ئابلا ئەپەندى 4- تۈەننىڭ تۈەنجاڭلىقىغا تەيىنلەندى. قۇربان سەئىدى قىسقا كۇرۇس ئېچىپ لېئەندىن يۇقىرى ئوفېتسىرلارنى تەربىيەلەشكە باشلىدى. يەنە بىر تەرەپتىن شېڭ شىسەي سەمەت ھاجى، غوپۇر تۈەنجاڭ قاتارلىق ئون نەچچە كىشىنى ئۈرۈمچىگە چاقىرتىپ بىر مەزگىل شېڭدۇ بەن نامىدىكى كۇرستا ئوقۇتۇپ ھەربىي، سىياسى جەھەتتىن تەربىيەلدى، نەتىجىدە تاشكەنت ۋە ئۈرۈمچىگە بېرىپ ئوقۇپ كەلگەنلەردە ئىدىيە جەھەتتە مەلۇم ئۆزگىرىش بولدى. 6- شىنىڭ ھەربىي، سىياسى ھوقۇقى ئاشۇ كىشىلەرنىڭ قولىدا بولغانلىقتىن، مامۇت سىجاڭ ئىلگىرىكىدەك ئەركىن بولالمىدى. شېڭ شىسەي مۇ ئۇنى كۆپ قېتىم ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلدى. يۇقىرىقى بىر قاتار ئىشلار مامۇت سىجاڭنىڭ چەتئەلگە قېچىلىشىغا تۈرتكە بولدى. شۇنىڭ بىلەن مامۇت

سجاڭ چەتكە قېقىلىشتىن بىر- ئىككى ئاي ئىلگىرى ئوۋغا چىقىشنى باھانە قىلىپ، قېچىشنىڭ تەييارلىقىغا چۈشتى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، شەھەر كاتتىلىرىنى، ئوقۇغۇچىلارنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ئۈرۈمچىگە بارماسلىق ئۈستىدە نامايىش قىلدۇرۇپ، ئابدۇغۇپۇر ھاجى شاپتۇل سۈيىقەست بىلەن ئۆلتۈرۈپ تاشلاندى (ئابدۇغۇپۇر ھاجى شاپتۇل شېڭ شىسەينىڭ يېنىغا ئۈرۈمچىگە بېرىپ كەلگەندىن كېيىن بىر يىغىندا: «مۇندىن كېيىن پەيغەمبەر كەلمەيدۇ. ئەگەر كېلىدىغان بولسا، شېڭ دۇبەن جانابلىرى كەلگەن بولاتتى» دەپ سۆزلىگەن) ئۇنىڭ قاتلى تېپىلمىدى، بۇنىڭدىن شېڭ شىسەي قاتتىق گۇمانلىنىپ، مامۇت سجاڭغا بىۋاسىتە چېقىلماي، ئۇنىڭ يېقىن كىشىلىرىدىن ئابدۇراخمان ھاجى، ئەمەت قۇل ھاجىلارنى گۇڭئەنجۇ ئارقىلىق قولغا ئېلىپ ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كەتتى. بۇ بىر قاتار ئىشلار مامۇت سجاڭنىڭ قېچىشنى تېخىمۇ تېزلىتىپ، مۇشۇنداق بىر پەيتتە، مامۇت سجاڭ ئۆزىنىڭ ئىشەنچلىك ئادىمى سەمەت ھاجى تۈەنجاڭغا: «ھازىر شېڭ دۇبەن بىزنىڭ دېۋىزىيىنى (ئۇيغۇر ئەسكەرلەرنى) ئۆتكۈزۈۋېلىشقا تەييارلىنىۋاتىدۇ. شۇڭا بىز ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ئۈرۈمچىگە قارشى ھەرىكەتلەنسەك قانداق؟» دەپ مەسلىھەت سالىدۇ. سەمەت ھاجى «ئويلىنىپ باقاي» دەيدۇ. سەمەت ھاجى مامۇت سجاڭنىڭ يېنىدىن چىقىپ، بۇ گەپنى ئۆزىنىڭ يېقىن بىر لىيەنجاڭغا ئېيتىدۇ ھەمدە «بىز نۇرغۇن ئىنقىلاب قىلىپ جاپا چەكتۈق، ئەمدى سىم كارىۋاتقا ئىگە بۇلۇپ خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرەرمىزىكىن دېسەك، سجاڭ يەنە ئىنقىلاب قىلىشنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىدۇ» دەيدۇ. بۇ گەپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا سجاڭنىڭ قۇلىقىغا يېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بۇ گەپنىڭ پاش بۇلۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، سەمەت ھاجىنى قولغا ئېلىپ، ئۇنىڭغا باشقا بىر جىنايەتنى ئارتىپ، شېڭ شىسەيگە مەلۇم قىلىدۇ. (شۇ چاغدا، سەمەت ھاجى مامۇت سجاڭغا سۈيىقەست قىلغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغان دېگەن گەپ تارقالغانىدى. بۇ ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس ئىدى.) شۇ ئارىلىقتا يەنى 1934- يىلى 1- ئايدا شېڭ شىسەي مامۇت سجاڭنى ئۈرۈمچىگە يەنە چاقىرتىدۇ. سجاڭ تۈرلۈك يوللار بىلەن رەت قىلىدۇ. ئاخىرى بولماي، ئۇ ئۈرۈمچىگە بېرىشقا تەييارلىنىۋاتىمەن دەپ ھەر ھەپتەدە ئوۋغا چىقىپ قېچىشنىڭ تەييارلىقىنى كۆرۈۋېرىدۇ. بۇ ۋاقىتتا، 6- شىدىن ئۈرۈمچىگە ئوقۇشقا كەتكەن تۈەنجاڭ، لىيەنجاڭلار قايتىپ كېلىدۇ. ئۇلار شېڭ دۇبەننىڭ مامۇت سجاڭغا يوللىغان سالىمىنى يەتكۈزۈش بىلەن بىللە، ئۇنى ئۈرۈمچىگە بېرىپ كېلىشكە دەۋەت قىلىدۇ. مامۇت سجاڭ ئۇلارغا ئۈرۈمچىگە بارىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. شۇ پەيتتە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ خىزمەت ئورۇنلىرىغا قايتىش ھەققىدە سجاڭغا ئىلتىماس سۇنىدۇ. مامۇت سجاڭ ئۇلارنىڭ، بولۇپمۇ غوپۇر تۈەنجاڭنىڭ ئوقۇشقا بېرىش بىلەنلا ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىنى سىزىپ ئۆز ئورنىغا قايتىپ خىزمەت ئىشلىشىگە يول قويماي، «ھازىرچە دەم ئېلىپ تۇرۇڭلار» دەپ ئۇلارنى دەم ئېلىشقا دەۋەت قىلىدۇ. مامۇت سجاڭ بۇ كىشىلەرگە قىسمىنى

تۇتقۇزماي تۇرۇپ، چەتئەلگە قېچىپ كېتىشنىڭ كويىدا بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئىككى ھەپتە ئوۋغا چىقىشنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئۈچىنچى ھەپتىسى رەسمىي قېچىشقا تەييارلىق كۆرىدۇ. شۇ كۈنى ئۇ، ئاكىسى موسۇل ھاجى، توختى ھاجى باشلىق بىر تۈركۈم كىشىنى يېڭىسارغا يولغا سالدى. ئارقىدىن، سىلىڭبۇدا بۆلۈم باشلىقى بۇلۇپ ئىشلەيدىغان ئۆزىنىڭ رەقەبىلىرىدىن بىرى بولغان ئىدارىسىنى ئۇنىمىغىنىغا قويماي ئوۋغا چىقىمىز دەپ، بىللە ئېلىپ ماڭىدۇ. ئۇ، ئەتىگەن سائەت سەككىزلىرىدە شىبۇدىن يولغا چىقىپ ساۋخۇغا بارغاندا، ئىدارىسىنىڭ يان قورالىنى ئېلىۋېلىپ باغلاپ، ئىككى ئەسكەر بىلەن ئالدىن يېڭىسارغا يولغا سالدى. (ئىدارىسى رۇسچە بىلەتتى ھەم سوۋېت كونسۇلى بىلەن ئالاقە قىلىپ تۇراتتى.) ئارقىدىن ئۆزى يېرىم كېچىدە يېڭىسارغا يېتىپ بېرىپ، 3- تۈەنگە چۈشۈدۇ. 3- تۈەندە ئۆزىنىڭ ئىشەنچلىك ئادەملىرىدىن ئىسمائىل ئاخۇن، مايت ئاخۇنلار بار ئىدى. مامۇت سىجاڭ بۇ يەردە ئەسكەرلەرنى جەڭگىۋار ھالەتتە تۇرغۇزۇپ، 1- لىيەننىڭ لىيەنجاڭنى ئابدۇنىيازنى بىر لىيەن ئەسكەر بىلەن يېڭىشەھەردىن چىقىپ قېلىش ئېھتىمالى بولغان ئەسكەرلەرنى توسۇش ئۈچۈن ياپچانغا ئەۋەتىدۇ. ئارقىدىن مۇئاۋىن تۈەنجاڭ ئىسمائىل ئاخۇن لىيەنجاڭنى كىچىك ئاخۇن بىلەن بوغالتىر ئابلىمىتنى تۇتۇپ كېلىشكە بۇيرۇپ، يېڭىسار باجخانىدىكى پۇلنىڭ ھەممىسىنى ئالدىرۇپ ئېلىپ كېتىدۇ. قىزىلغا بارغاندا مامۇت سىجاڭ ئىدارىسىنى ئېتىپ تاشلاپ، تاشقا باستۇرۇپ قويۇپ، كۆك راۋاتقا قاراپ ماڭىدۇ. 6- شىننىڭ 4- تۈەنى يەكەندە بۇلۇپ، ئۇنىڭ مۇئاۋىن تۈەنجاڭنى بوساق نىيازنى مامۇت سىجاڭ قەشقەردىن بىرگە ئالغاچ كەلگەندى. ئۇنىڭغا 4- تۈەننىڭ تۈەنجاڭنى سايىم، بوغالتىرى ھېكىمجان، يەكەن ھاكىمى ئەخمەتجان (ئەخمەتجان تاشكەنت ئۇيغۇرلىرىدىن ئىدى) لارنى ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇپ، بانكىدىكى پۇلنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ 4- تۈەننى باشلاپ كاجۇڭغا بېرىشنى بۇيرۇق قىلىدۇ. بوساق نىياز يەكەنگە كىرىپ سىجاڭنىڭ بۇيرۇقىنى ئورۇنداپ كاجۇڭغا بارسا، سىجاڭ كاجۇڭدا تۇرماي يەكەن دەرياسىدىن ئۆتۈپ، تاغ بويلاپ مېڭىپ، قاغلىقنىڭ كۆكياردىن لاداخقا يۈرۈپ كېتىپتۇ، ئۆزى بىلەن بىرگە كەلگەن ئەسكەرلەرگە: «سىلەر قايتىپ كېتىڭلار، سىلەرگە ھېچ گەپ يوق، شېڭ دۇبەننىڭ يامان كۆرگەن ئادىمى مەن، مەن چىقىپ كەتسەم، ھەممە غەۋغا بېسىقۇدۇ» دەيدۇ. دە، ھىندىستانغا كېتىدۇ.

مامۇت سىجاڭ بىلەن كۆكيارغا بارغان ئەسكەرلەر قايتىپ، كاجۇڭغا كېلىپ، بوساق نىيازنىڭ ئەسكەرلىرىگە قوشۇلىدۇ.

مامۇت سىجاڭ قەشقەردىن ئايرىلىش ئالدىدا 2- تۈەننىڭ مۇئاۋىن تۈەنجاڭنى ياقۇپقا: تۈەنجاڭ قۇربان نىيازنى ئۆلتۈرۈپ، تۈەننى باشلاپ ئۆزىنىڭ ئارقىسىدىن يېڭىسارغا بېرىشنى بۇيرۇغان. بۇيرۇققا ئاساسەن تۈەنجاڭ ياقۇپ، قۇربان نىياز تۈەنجاڭنى ئاتىدۇ. لېكىن ئوق ئۇنىڭ پۇتىغا تېگىپ

يارلىنىدۇ. ئابدۇنىياز يېڭىشەھەردىن چىقىدىغان ئەسكەرلەرنى توسۇش ئۈچۈن ياپچانغا بارسا، كىچىك ئاخۇننىڭ يېڭىشەھەرگە يوللىغان خېتى قولغا چۈشۈدۇ. ئۇ، بۇ خەتنى دەرھال يېڭىسارغا ئەۋەتىدۇ. لېكىن بۇ چاغدا، مامۇت سىجاڭ كېتىپ قالغان. ئابدۇنىياز ياپچاندا ئىككى كۈن تۇرۇپ ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ يېڭىسارغا قايتىدۇ.

قەشقەردە خىزمەتتە خاتالىشىپ تۇرمىگە كىرىپ قالغان مۆيدىن تەنفۇ (مۇئاۋىن تۈەنجاڭ مۆيدىن) يېڭىساردا تۇرمىدە ئىدى. ئابدۇنىياز ئۇنى تۇرمىدىن بوشتىپ، سىجاڭنىڭ كەينىدىن كىچىككە ئەۋەتىدۇ. ئۇ كىچىككە كەلگەندە، پۈتۈن ئەسكەرلەر ئۇ يەرگە توپلانغانىدى. مۆيدىن تەنفۇ كىچىككە تۇرۇۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ ئوفىتسېرلىرىنى يىغىپ، مامۇت سىجاڭنىڭ ئورنىغا سىجاڭلىققا بىرەيلەننى سايلاشنى ئوتتۇرىغا قويدۇ. نەتىجىدە مۆيدىن تەنفۇنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن ئابدۇنىياز سىجاڭلىققا سايلىنىدۇ.

يۈسۈپجان قۇر بېشى بىلەن سېتىۋالدىجاننىڭ ئاقىۋىتى

يۈسۈپجان قۇر بېشى يۇقۇرىدىكى يەكەن ۋە قەسىدىن كېيىن تاغارما، بۇلۇڭكۆل، بوستان تېرەك ئەتراپلىرىدا ئەسكەرلىرى بىلەن ئايلىنىپ يۈرۈپ، ماخۇسەن قەشقەر يېڭىشەھەردىن خوتەنگە يۆتكەلگەندە يېڭىسار ئەتراپىغا كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن بىر قانچە قېتىم توسۇپ ئۇرۇش قىلغان بولسىمۇ، يەنىلا يېڭىلىپ، تاشقورغاننىڭ تاغارما دېگەن يېرىگە ئورۇنلىشىدۇ. مامۇت سىجاڭ ئاقسۇدىن قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن ئۇلار ئەسكەرلىرى بىلەن مامۇت سىجاڭغا تەۋە بولۇپ شەھەرگە قايتىپ كىرىدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇزاق ئۆتمەي رېبالكىنىڭ كۆرسىتىشى بويىچە مامۇت سىجاڭ يۈسۈپجاننى مارالبېشىدا تۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ، بۇ چاغدا مارالبېشىدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «ئالتايىسى» دەپ ئاتالغان روس قوشۇنى بار ئىدى، ئۇ بېرىپ شۇنىڭ ئىختىيارىدا بولىدۇ. شۇ ئارىلىقتا مامۇت سىجاڭنىڭ ئوسمان ئېلىنى ئەسكەرلىرى بىلەن قۇرالسىزلاندۇرۇپ، قولغا ئالغانلىقىنى ئاڭلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن يۈسۈپجان ۋەھىمگە چۈشۈپ بىر كىچىدىلا ئىككى ئەسكىرى بىلەن مارالبېشىدىن يەكەن تەرەپكە قاچىدۇ، مەكتەككە كېلىپ بىر دېھقاننىڭ ئۆيىدە قونغاندا شۇ كېچىسى ئۆلتۈرۈلدى، كىمىنىڭ ئۆلتۈرگەنلىكى ئېنىق ئەمەس، كېيىنكى ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ئۇنىڭ يېنىدا بىر قىسىم ئالتۇن، كۈمۈش بۇلۇپ ئۇنى ئۆزىنىڭ ئەسكەرلىرى ئۆلتۈرۈپ تاشلىغان دېيىشىدۇ.

سېتىۋالدىجان

سېتىۋالدىجان خوتەندە شامەنسۇرغا قارشى ئۇرۇشقا قاتنىشىپ قايتىپ كەلگەندىن كىيىن خىزمەتتىن بوشاپ قەشقەر شەھرىدە بىكارچى بۇلۇپ قالغان، 1934- يىلى 2- ئايدا تاشقورغان ئارقىلىق ھىندىستانغا چىقىپ كەتكەن. كىيىن ئاڭلىشىمىزچە ئۇ ھىندىستاننىڭ گىلگىتكە بارغاندا، گىلگىتنىڭ يەرلىك ھۆكۈمىتى ئۇنى قولغا ئېلىپ قەشقەر ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقورغاندىكى قاراۋۇللۇق ئورنىغا تاپشۇرۇپ بەرگەن (بۇ چاغ شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنى تىكلەنگەن چاغ ئىدى)، 35- يىلىنىڭ باشلىرىدا لىۋ سىلىڭ تەرىپىدىن يېڭىشەھەردە ئۆلتۈرۈلگەن.

ئوسمان ئېلىنىڭ ئاقىۋىتى

ئوسمان سىجاڭ شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى تەرىپىدىن 1933- يىلىنىڭ ئاخىرىدا يەكەندە نەزەربەند قىلىندۇ.

1934- يىلى 4- ئايدا مامۇت سىجاڭ تەرىپىدىن يەكەندە شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى تارقىتىلىپ، ھۆكۈمەت ئەزالىرى قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن ئوسمان نەزەربەندىدىن بوشاپ ئۆزىنىڭ يۇرتى ئۇلۇغچاتنىڭ قىزىلۇويغا قايتىپ كېتىدۇ، بۇ چاغدا شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت مۇداپىئە نازىرى ئۇرازبېك مەلۇم سەۋەب بىلەن ئۆلۈپ ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى تارقاپ كەتكەن چاغ ئىدى، ئۇ كىلىپلا تاغدا تارقاپ كەتكەن قىرغىز ئەسكەرلىرىنى يىغىپ ئۇلارنىڭ سانىنى 500 گە يەتكۈزىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان مامۇت سىجاڭ رىبالكىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئۇنى ئەسكەرلىرى بىلەن شەھەرگە كىرىپ ئۆزى بىلەن بىرگە تۇرۇشقا خەت چىقىرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ شەھەرگە قايتىپ كىرىدۇ. ئوسمان ئېلى شۇنىڭدىن ئىتبارەن تىنچىپ مامۇت سىجاڭنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئىش كۆرۈپ بىر مەزگىل خاتىرجەم بۇلۇپ قالىدۇ، مانا شۇنداق بىر پەيتتە رىبالكىن مامۇت سىجاڭ ئارقىلىق ئوسمان ئېلىنى سىجاڭنىڭ ئىشخانىسىغا چاقىرىپ كىلىپ (ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان) شۇ يەردە قولغا ئالىدۇ. ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرىمۇ قورالسىزلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى قورالسىزلىنىدۇرۇپ ئائىلىسىگە قايتۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئوسمان ئېلى پۈتۈنلەي تۈگىشىدۇ.

ئاخلاشلارغا قارىغاندا ئوسمان ئېلى بىر قانچە يىلدىن كىيىن ئۈرۈمچىدە شېڭ شىسەينىڭ تۈرمىسىدە ئۆلگەن.

ئابدۇنىيازنىڭ يەكەنگە كىرىشى

مامۇت سىجاڭ ھىندىستانغا چىقىپ كەتكەندىن كىيىن ئابدۇنىياز كىچىك ئۆيلىرىدە تۇرغان ئىكەن. ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسى 1937- يىلى 4- ئاينىڭ 12- كۈنى يەكەنگە كىرىپ ئورۇنلىشىدۇ. بۇ تۆت تۇغۇلغان، ئەسكەرلىرى ئاساسەن يېڭىساردىكى 3- تۇغۇلغان يەكەندىكى 4- تۇغۇلغان، ئازراق بىر قىسمى قەشقەردىكى 1-، 2- تۇغۇلغان ئەسكەرلىرى ئىدى.

يېڭىسار تۇغۇلغان فۇتۇنجاڭ ئىسمايىل ئاخۇن مامۇت سىجاڭنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە يېڭىساردىكى ئىشلارنى تۈگىتىپ 50 نەچچە كىشى بىلەن قاغىلىقنىڭ كۆكيارغا كەلسە سىجاڭ ئاللىقاچان چىگرىدىن ئۆتۈپ كەتكەنكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىكتە بۇ يەردە قونىدۇ، شۇ كېچىسى قاغىلىقتا تۇرۇشلۇق ماخۇسەننىڭ ئەسكەرلىرى بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ 200 دەك ئەسكەر چىقىرىپ ئۇلارنى قورشۇپ ئۇلارغا ماخۇسەننىڭ قاغىلىققا كەلگەنلىكىنى، مامۇت سىجاڭنىڭ ئورنىغا ئابدۇنىياز سىجاڭ بولغانلىقىنى، قورال تاپشۇرسا ئابدۇنىيازغا ئۆتكۈزۈپ بىلىدىغانلىقىنى ئۆتۈرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىسمايىل قوراللىرىنى تاپشۇرۇپ بېرىپ، قاغىلىققا ماخۇسەننىڭ ئالدىغا كېلىدۇ، ماخۇسەن فۇتۇنجاڭ ئىسمايىل بىلەن كامال لىەنجاڭنى قۇبۇل قىلىپ ئۇلارغا: سىلەرنى ھازىر ئەسكەرلىرىڭلار بىلەن يەكەنگە يەتكۈزۈپ بېرىمەن (ئۇ چاغدا قاغىلىقمۇ خوتەنگە يەنى ماخۇسەنگە قارايتتى، قاغىلىقنىڭ بۇ تەرىپى قەشقەرگە قارايتتى) ئابدۇنىياز سىجاڭغا ئېيتىڭلار، مەن خوتەندىن مامۇت سىجاڭ بىلەن كۆرۈشۈپ شېڭ شىسەيگە قارشى ئۇرۇش قىلىشقا مەسلىھەتلىشىش كېلىۋېرىمەن. مامۇت سىجاڭ كېتىپ قاپتۇ. ئەگەر ئابدۇنىياز سىجاڭ قۇبۇل قىلسا بىز ئىتتىپاقلىشىپ شېڭ شىسەيگە قارشى ئۇرۇش قىلساق، دەيدۇ ھەم ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى قوللىرىغا قايتۇرۇپ بېرىپ ئەپۇ سوراپ ئىككىسىمۇ دېگەن يەرگىچە ئۇزۇتۇپ قويدۇ.

ئىسمايىل يەكەنگە كەلگەندىن كىيىن ئابدۇنىياز بىلەن كۆرۈشۈپ ماخۇسەننىڭ پىكىرىنى يەتكۈزىدۇ. ئابدۇنىياز ئويلىنىپ باقايلى دەيدۇ ھەمدە ئىسمايىلنى ئۆزىگە مۇشاۋىر قىلىپ بەلگىلەيدۇ. كامال لىەنجاڭنى تۇغۇلغانلىققا ئۆستۈرىدۇ، ئۇلارنىڭ ئەسكەرلىرىنى لىەنجاڭ تارقىتىۋېتىدۇ، كىچىك ئاخۇن مامۇت سىجاڭدىن قېچىپ قاغىلىققا چىقىۋالغانىكەن، ئۇنى بۇ قېتىم قايتۇرۇپ ئەكىلىپ نەزەربەند قىلىپ قويدۇ، شۇ ۋاقىتتا ئابدۇنىيازغا يەكەن (شۇ چاغدا يەكەن ئىككى ناھىيە ئىدى)، پوسكام، مەكىت بولۇپ تۆت ناھىيە قارايدىغان بولىدۇ.

ئابدۇنىياز سىجاڭ بۇلۇپ يەكەندە تۇرغاندىن كىيىن لىۇ سىلىڭ ئابدۇنىيازغا ئىككى ۋەكىل ئەۋەتىدۇ (بۇلار ئاتۇشلۇق كېرىم ھاجى بىلەن تۇسەنگۇڭسىنىڭ مۇدىرى ئابدۇكىرىمخان). ئۇلار مامۇت

سجائىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى، قەيەرگە كەتكەنلىكىنى، بۇ ھەقتە ئابدۇنىيازنىڭ قەشقەرگە ۋەكىل ئەۋەتىپ بۇ ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈشنى ئېيتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئابدۇنىياز سجاڭ يەكەندىن مېنى (قادىر ھاجى)، موللىلاردىن ئابدۇللا داموللامنى قەشقەرگە ۋەكىل بۇلۇپ بېرىشقا تەيىنلىدى، بۇ چاغدا مەن: قەشقەرگە بارمىسام بۇلاتتى، چۈنكى قەشقەر گۇڭئەنجۇ مېنى رازۇپتكا قىلىۋاتىدۇ. بۇ قېتىم بارسام مېنى تۇتۇپ قېلىشى مۇمكىن دەپ ئۆزۈمنى ئېيتسام ئۇنىمىدى، «ئۇنداق بۇلىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر شۇنداق بۇلۇپ قالسا، بىز ئۇرۇش بىلەن قايتۇرۇۋالغۇمىز» دېدى، شۇنىڭ بىلەن ئائىلاچ يۈرۈپ كەتتىم. ئابدۇنىياز لۇسلىغىغا، سوۋېت كونسۇلىغا خەت يېزىپ بەردى. لۇسلىغىغا يازغان خەتتە مامۇت سجاڭنىڭ چىقىپ كېتىش جەريانلىرى چۈشەندۈرۈلۈپ، مۇنۇ ئۈچ تەلەپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان:

(1) 6- شىنى يەكەندە تۇرۇشقا تەستىقلىسا؛

(2) 6- شىنىڭ تەمىناتى ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن بېرىلسە؛

(3) ئابدۇنىياز 6- شىنىڭ سجاڭلىقىغا بەلگىلەپ بېرىلسە؛

ئەگەر يۇقۇرىدىكى تەلەپ ئورۇندالسا ھۆكۈمەتنىڭ قانداق بۇيرۇقى بولسا ئورۇندايمىز دېيىلگەن. سوۋېت كونسۇلىغا يازغان خېتىدە: سوۋېت ئىتتىپاقى ئىزىلگۈچى مىللەتلەرنىڭ باش پاناھى، شۇڭا شۇ شۇئارىغا ئاساسەن بىزگە ياردەم بەرسە، بىز سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئەمەس، بىز سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست ئۆتۈشنى خالايمىز. سوۋېت ئىتتىپاقى بىزنىڭ يۇرتىمىزدا قانداق سودا- سانائەتنى يولغا قويىسا بىز ئۇنى ھىمايە قىلىمىز ۋە قوغدايمىز دېيىلگەن. بىز 4- ئاينىڭ 20- كۈنى ماشىنا بىلەن يېڭىسارغا بارساق ئۇ يەر پاراكەندە ئىكەن، بازار ئىچى ئەسكەر ۋە ساقچى بىلەن توشۇپ كېتىپتۇ. ساقچىلار ماشىنىنى توستى. بىزنى ئېلىپ كەلگەن ۋەكىللەر ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپتۇ، قۇيۇۋەتتى. بىز قەشقەر يېڭىشەھەر سىلىغۇغا چۈشتۈق ھەم لۇسلىك بىلەن كۆرۈشتۈق. لۇسلىك مامۇت سجاڭنىڭ قېچىپ كېتىش جەريانلىرىنى سورىدى ھەم ئۆزىنىڭ مامۇت سجاڭنىڭ قېچىشىدىن خەۋرى يوقلىقىنى ئېيتتى، بىز ئۇيەردىن ئايرىلىپ ئەتىسى مۇۋەققەت سجاڭ قۇربان سەئىدى بىلەن كۆرۈشتۈق (بىز يولدىن ئۆتكىچە 12- ئاپرېل بايرىمىنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن قىزىلدا راسلانغان سەھنە ۋە باشقا جاھازلارنىڭ شۇ يېتى تۇرغانلىقىنى كۆردۈق، ئۆتكۈزۈلمەپتۇ). قۇربان سەئىدى بىزنى شى شىتابىنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى. ئۆزىنىڭ ئىشخانىسىغا باشلاپ كىرىپ بىز بىلەن پاراڭلاشتى. شۇ ئارىلىقتا (تېلېفون بەرگەن بولسا كېرەك) سوۋېت كونسۇلى ئابدۇللا ئەپەندى (تاتار) كىرىپ كەلدى. ئۇ كىشى بىزدىن يەكەن ئەھۋالىنى سورىدى، ئاندىن ئابدۇنىيازنىڭ كونسۇلىغا يازغان خېتىنى بەردۈق، خەتنى شۇ يەردىنلا ئېچىپ كۆرۈپ: «ھازىر مىنىڭ ئىشىم ئالدىراش، سىلەر قايتىدىغان چاغدا ئابدۇنىيازغا خەت يېزىپ بېرىمەن، ئالغاچ كېتەرسىلەر» دېدى. شۇ بويىچە بۇ كونسۇل ئەپەندىمى ئىككىنچى

كۆرمىدۇق، خەتمۇ يېزىپ بەرمىدى.

مۇۋەققەت سىجاڭ قۇربان سەئىدى سۆزلەپ مۇنداق دېدى: مامۇت سىجاڭ ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتىگە ئىزچىل ئىشەنمەسلىك پوزىتسىيىسىدە بۇلۇپ كەلدى، ئۆزىنىڭ ئادەملىرىگىمۇ ئىشەنمىدى، شېڭ دۈبەن ئۈرۈمچىگە چاقىرتقاندا ماقۇل دەپ قويۇپ بارماي بىر مۇنچە ئاۋارىگەرچىلىكنى تاپتى. مىللەت مەجلىسىگە مائارىپ ساھەسىدىكىلەرنى قوزغاپ خەلق نامىدىن ئەرز يازدۇردى. بۇ ھەقتە مەن سىجاڭنىڭ قېشىغا كىرىپ، «ئاكا، بۇنداق ھەرىكەتلەرنى قىلىپ يۈرمەڭ، ئۇنىڭ پايدىسى يوق، شېڭ دۈبەن چاقىرتقاندىن كېيىن ئۈرۈمچىگە بېرىپ كۆرۈشۈپ كېلىڭ، ھېچقانداق خەۋپسىزەيدىغان ئىش يوق، ئەگەر باشقىچە تەلەپلىرىڭىز بولسا كونسۇل بىلەن كۆرۈشۈپ شۇنىڭغا ئەھۋالىڭىزنى ئېيتىڭ، كونسۇل (سوۋېت كونسۇلى) ئوتتۇرىدا تۇرۇپ ھەل قىلىپ قويدۇ. ئەڭ ياخشىسى ئۈرۈمچىگە بارغىنىڭىز تۈزۈك، شېڭ دۈبەن بىلەن ئۆزىڭىز كۆرۈشكىنىڭىز ياخشى» دېدىم. مامۇت سىجاڭ مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاپ بۇلۇپ، «ئۇكام، سېنىڭ سۆزۈڭ توغرا، ئوقۇغان ئادەمنىڭ زېھنى ئۆتكۈر كېلىدۇ، ئويلاپ ئەتە جاۋاب بېرى» دېدى. ئەتەسى سىجاڭ مېنىڭ ئىشخانىمغا كىرىپ، «سېنىڭ سۆزۈڭ توغرا ئىكەن، مەن ئەمدى ئۈرۈمچىگە بېرىشقا تەييارلىق قىلىمەن» دېدى. لېكىن ئۇ شۇ كۈندىن تارتىپ قېچىشقا تەييارلىق قىلغانىكەن، ئەگەر مەن ئۇنى بىلىپ قالغان بولسام ئۆگزىگە پىلىمۇت قۇرۇپ قۇيۇپ ئۇنى مىدىراتىمىغا بۇلاتتىم، دەپ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، بىزنى 1- تۈەننىڭ تۈەنجاڭى ئەمەت مەخسۇمنىڭ ئىدارىسىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى. بىز شۇ يەردە ئەمەت مەخسۇمنىڭ فۇگۇەنى مەمەتجان بىلەن بىرگە تۇردۇق. بىز يەكەندىن كېلىپ 4- كۈنى ئۈرۈمچىدىن بىز بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزگىلى مالىيە نازارىتى سەيتىنجاڭ، ئىچكى ئىشلار نازىرى، خەلق ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بۇلۇپ (كىيىنكى ئىككى كىشىنىڭ ئىسمى ئىسمىدىن چىقىپ قاپتۇ) جەمئى ئۈچ كىشى كەلدى. ئۇلار يېڭىشەھەرگە چۈشكەنكەن، بىزمۇ شۇ يەرگە چىقىپ سۆھبەتلەشتۇق، ئۇلار يەكەن ئەھۋالىنى سورىدى. بىز ئەھۋال تۇنۇشتۇرۇپ ئابدۇنىيازنىڭ ھۆكۈمەتكە قارشى ئەمەسلىكىنى، ھۆكۈمەتكە قۇيىدىغان بىر قانچە تەلپىنىڭ بارلىقىنى يەتكۈزدۇق. ئۇلار مۇنداق دېدى: بۇ تەرەپلىرىڭلار ئورۇندىلىدۇ. لېكىن مامۇت سىجاڭنىڭ ئورنىغا ئولتۇرۇپ يەكەن، قەشقەرلەردىكى ئۇيغۇر ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزى باشقۇرۇش كېرەك. ئۇنداق بولمىغاندا تىنچلىق ئورنىتىلمايدۇ.

بىز ئۇلارغا: بىزنىڭ ھېچقانداق پىكرىمىز يوق، بىز ۋەكىل. سىلەرنىڭ سۆزۈڭلارنى ئەينەن يەتكۈزۈمىز، دېدۇق ھەم شۇ كۈنى قەشقەر كونسۇسىگە رەگە قايتىپ كىردۇق.

بىزنى قۇربان سەئىدى قۇبۇل قىلىپ يېڭىشەھەردە بولغان سۆھبەتنى سورىدى. بىز ئېيتىپ بېرىۋىدۇق،

«ياخشى بوپتۇ، ئابدۇنىياز كەلسە مەن پۈتۈن ئەسكەرلىرىمنى ئۆتكۈزۈپ بېرىمەن، ياردەملەشكەن دېسە ياردەملىشىمەن» دېدى.

قەشقەر شەھرىدە ماشىنا يوق 10 كۈن تۇرۇپ قالدۇق. بىرىنچى ماي كۈنى بىر ماشىنا شېبۇغا كىردى. بىز شۇ ماشىنا بىلەن قايتىدىغان بولدۇق. ماشىنىغا چىقىدىغان چاغدا بىزگە دېھقان سۈپەت ئىككى ئادەمنى قوشۇپ قويدى ھەمدە قۇربان سەئىدى شوپۇرغا «بۇ ئىككى ئادەم يەكەنلىك ئىكەن، يول تۇسۇلۇپ قېلىپ كىتەلمەي قىيىنلىق قاپتۇ، ئالغاچ كېتىڭ» دەپ قويدى. ئۇلارمۇ يەكەنگە يېقىن قالغاندا ماشىنىدىن چۈشۈپ قالدى، ئۇ ئىككىسىنى ئىشپونىمىكىن دېيىشتۇق. بىز يەكەنگە شۇ كۈنى باردۇق. يەكەن سىلىڭبۇغا كىرسەك، شېبۇنىڭ ئىچى خېلى جىددىيلىشىپ قالغانىكەن. مەن (قادىر ھاجى) قەشقەرگە ۋەكىل بۇلۇپ كەتكەندە ماخۇسەن ئابدۇنىيازنى قاغىلىققا چاقىرىپ سۆھبەت ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئابدۇنىياز بىلەن ماخۇسەننىڭ بىرلىشىپ قىلغان ھەرىكىتى

1937- يىلى 5- ئايدا ئابدۇنىياز بىلەن ماخۇسەن قاغىلىقتا سۆھبەت ئۆتكۈزۈلدى. سۆھبەتتە ھەر ئىككى تەرەپ ئىتتىپاقلىشىپ شىڭ شىسەيگە قارشى ئۇرۇش قىلماقچى بولدۇ. شۇ چاغدا ماخۇسەن مۇنداق دەيدۇ: «ماڭا شىڭ شىسەيدىن دىيەنباۋ كەلدى، سەن ئابدۇنىياز بىلەن ئۇرۇشۇپ، ئۇنى قورالسىزلىنىدۇرۇساڭ، مەن ساڭا ياردەم بېرىمەن، دەپتۇ. مەن ئۇنىڭغا ماقۇل دەپ قويدۇم، ئۇنىڭ ئەكسىچە مەن سەن بىلەن پۈتۈشتۈم، ئەگەر ئىككىمىز بىرلىشىپ شىڭ شىسەيگە قارشى تۇرساق ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرالايمىز»، شۇنداق قىلىپ ماخۇسەن خىل قوراللانغان ئەسكەرلىرىدىن 300 نى ئابدۇنىيازنىڭ ئىختىيارىغا بەرمەكچى بولدۇ. ئابدۇنىياز ئۆزىنىڭ قولىدىكى 1000 ئەسكەر قوشۇلۇپ جەمئى 1300 ئەسكەر بىلەن قەشقەر كۈنئەھەرگە، ماخۇسەن ئۆزىنىڭ 1500 ئەسكىرى بىلەن قەشقەر يېڭىشەھەرگە تەگمەكچى بۇلۇپ پۈتۈشۈدۇ.

ئابدۇنىياز ماخۇسەن بىلەن پۈتۈشكەن كېلىشىم بويىچە ئۆزى يەتتە يۈز ئەسكەر بىلەن قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. مۆيدىن 600 ئەسكەر بىلەن تېرىم ئارقىلىق قەشقەر كۈنئەھەرگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. بۇ 5- ئاينىڭ 25- كۈنى ئىدى. مەن شۇ چاغدا يەكەندە مائارىپ خىزمىتىگە مەسئۇل ئىدىم. ئابدۇنىياز مېنى چاقىرىتىپ ئۆزىگە مۇشاۋىر قىلىۋالدى. شۇنداق قىلىپ مەن ئىككىنچى قېتىم ھەربىي خىزمەتكە ئالمىشىپ ئابدۇنىيازنىڭ يۈرۈشىگە قاتناشتىم.

ئابدۇنىياز، مۆيدىنلەر ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقىپ 1937- يىلى 29- ماي

كۈنى قەشقەرگە يېتىپ كەلدۇق. بىز دۆلەتباغ تەرەپتىن كېلىپ دەريانى بويلاپ كېرەمباغقا كەلگەندە قەشقەر گۇڭئەنجۇنىڭ ئەسكەرلىرى سىزىپ قېلىپ، بىزگە قارشى ئوق چىقاردى. لېكىن ئارىلىقىمىز يىراق بولغاچقا ئادەم چىقىم بولمىدى. شۇ چاغدا قەشقەر گۇڭئەنجۇنىڭ 300 دەك ئەسكىرى بۇلۇپ، ئۇنىڭغا ئىسھاق بېك قوماندانلىق قىلاتتى. بىز ئەتسى ئەتتىگەنلىكتە يۇمىلاق شەھەرنى قورشۇۋالدۇق. يۇمىلاق شەھەردىكى مامۇت سىجاڭنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرى قۇربان سىجاڭنىڭ قوماندانلىقىدا سېپىلغا چىقىپ بىزگە قارشى ئوق چىقىرىشقا باشلىدى. بىر قانچە كۈندىن كېيىن بىزنىڭ ئەسكەرلەرنىڭمۇ يەكەندىن كەلگەن مامۇت سىجاڭنىڭ ئەسكەرلىرى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، «ھەر ئىككىمىز مۇسۇلمان تۇرۇپ، بىر- بىرىمىزگە ئوق چىقىرىشتۇق» دېيىشىپ بىرلەپ- ئىككىلەپ سېپىلدىن چۈشۈپ بىزگە قوشۇلۇپ سانىمىز غولداشقا باشلىدى. شۇڭا سوۋېت كونسۇلى ئالدىراپ- تېنەپ ئابدۇنىياز بىلەن قۇربان سەئىدىنى كېلىشتۈرۈشكە ھەرىكەتلەندى ھەم بۇنىڭدىن ئۈنۈم ھاسىل قىلدى.

كونسۇلنىڭ كېلىشتۈرۈشى بويىچە: يۇمىلاق شەھەردىكى قۇربان سەئىدىنىڭ ئەسكەرلىرى يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىش، ئابدۇنىيازنىڭ ئەسكەرلىرى يۇمىلاق شەھەردىكى سىلېڭبۇغا كىرىپ ئورۇنلىشىش، بۇنىڭغا ئابدۇنىياز بىلەن ماخۇسەن قول قويغان. شۇ چاغدا بۇ كېلىشىمنىڭ ئارقىسىدا نېمە يوشۇرۇنغانلىقىنى سەزمەپتۇق. بۇ كېلىشىم ئاساسەن: ① قۇربان سەئىدىنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئابدۇنىيازغا قوشۇلۇپ كېتىشىدىن ساقلىنىش؛ ② ئۈرۈمچىدىن كېلىدىغان شىڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرى يېتىپ كەلگۈچە قەشقەرنى تۇتۇپ تۇرۇشتىن ئىبارەت ئىكەن. كېيىنكى ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلىدى.

بىز كېلىشىم بويىچە ماخۇسەن، ئابدۇنىياز باشچىلىقىدىكى قىسىملار قەشقەر يۇمىلاق شەھەر شېبۇغا ئورۇنلاشتۇق. لېكىن شۇ ئارىلىقتا بىز كېلىشىمگە ئەمەل قىلىپ ھېچ ئىشقا ئارىلاشماي جىم تۇرۇپتۇق. ئەمما گۇڭئەنجۇدىكى قادىر ھاجى گۇڭئەنجۇ تۈرمىسىدىكى 300 دىن ئوشۇق مەھبۇسنى تۈرمىگە كىرىسەن چىقىپ ھەممىسىنى كۆيدۈرۈپ تاشلاپ، ساقچىلىرىنى ئېلىپ يېڭىشەھەرگە كۆچۈپ كېتىپتۇ. ئابدۇنىياز قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن يەنە مېنى ئۆتكەندە كونسۇلغا يازغان خەتنىڭ جاۋابىنى ئېلىشقا چىقاردى. مەن كونسۇلخانغا چىقسام، مەن خەت تاپشۇرغان تاتار كونسۇل ئابدۇللا ئەپەندى كېتىپ ئۇنىڭ ئورنىغا بىر روس كونسۇل كەپتۇ. مېنىڭ سۆزۈمنى ئۇنىڭغا مۇئاۋىن كونسۇل تەرجىمە قىلىپ بەردى. ئۇ مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاپ بۇلۇپ، بىزگە ھېچ قانداق ياردەم بېرىلمەيدىغانلىقىنى، ئىككى ئوتتۇرىدىكى ماجرا ئۆز ئاراڭلاردىكى ماجرا، شۇڭا بۇنىڭغا ئارىلاشمايدىغانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ خالىس ئادەم ئىكەنلىكىنى، ھېچقايسى تەرەپكە يان

باسمايدىغانلىقىنى شۇنداقلا سوۋېت پۇقرالىرىنىڭ ھەم ئۆزلىرىنىڭ ھېچ قانداق دەخلى - تەرۇزغا ئۇچرىماسلىقىنى تەكىتلەپ سۆزىنى تۈگەتتى. مەن بۇ ئەھۋالنى ئابدۇنىيازغا دوكلات قىلدىم. ئابدۇنىياز: «مەن ئۇلارنى بىلەتتىم، ئۇلار بىزگە ياردەم بەرمەيدۇ. شىڭ شىسەيگە بېرىدۇ، شۇنداق بولسىمۇ بىز سىناپ باقتۇق، ئۇنىڭ زىيىنى يوق» دېدى. شۇ ۋاقىتتا ئۈرۈمچىدىن بىزگە قارشى 10 ماشىنا ئەسكەرنىڭ ئاقسۇغا چۈشكەنلىكى توغرىسىدا خەۋەر كەلدى. بۇ ھەقتە ماخۇسەن بىلەن ئابدۇنىياز مەسلىھەتلىشىپ، قەشقەردە ماخۇسەن قېلىپ قېلىپ يېڭىشەھەر مۇھاسىرىسىنى باشلاش، ئابدۇنىياز خۇيزۇ، ئۇيغۇر بۇلۇپ 1400 دەك ئەسكەر بىلەن مارالبېشىغا بېرىپ ئۈرۈمچىدىن كېلىۋاتقان ئەسكەرلەرنى توسۇش قارار قىلىندى.

بىز 37 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى قەشقەردىن يولغا چىقىپ 7 - كۈنى مارالبېشىغا يېتىپ باردۇق. بىز بارساق ئۈرۈمچىدىن كەلگەن ئەسكەرلەر بىزنىڭ كېلىۋاتقانلىقىمىزنى ئاڭلاپ مارالبېشى سېپىلىنىڭ ئىچىگە كىرىپ دەرۋازىنى تاقاپ، سېپىلغا چىقىۋالغانىكەن. بىز بېرىپلا سېپىلنى قورشاپ ئىككى كۈن ئۇرۇشتۇق. شىمال تەرەپتىكى دەرۋازىنى ئوت قۇيۇپ، ئۆچۈرۈۋەتكەندىن كېيىن، ئۇلار بىزگە ئۇرۇشنى توختاتساق، بىزگە ئىككى كۈن مۆھلەت بېرىلسە، قۇرالى ئاندىن تاپشۇرساق، دەپ ۋەكىل چىقاردى. بىز ئۇلارنىڭ شەرتىگە كۆندۈك. لېكىن ئۇلار ئىككى كۈنگىچە قېچىش تەييارلىقىنى كۆرگەننىكەن. مۇددەت توشقان كۈنى ئۇلار ماشىنىنىڭ ئۈستىگە پىلىموتلىرىنى تىكلەپ قۇيۇپ ماشىنىلىرىنى ھەيدەپ، بىزگە قارىتىپ پىلىموت ئېتىپ قېچىشقا باشلىدى. دەرۋازا ئېتىكىلىك بولغاچقا ئىچىدىكى تەييارلىقتىن پەقەت خەۋىرىمىز بولماپتۇ. بىزمۇ ئارقىدىن ئوق چىقاردۇق. لېكىن ئۇنىڭ ئۈنۈمى بولمىدى. ئەمما ئۇلار قېچىپ قۇتۇلۇپ كېتەلمىدى. بىز مارالبېشىغا كېلىپلا تۇمشۇققا ئەۋەتكەن بىر يەن ئەسكىرىمىز، ئۇلارنىڭ ماشىنىسىدا قېچىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئوق چىقىرىپ ئىككى ماشىنىنى توختىتىپ قالغان. ئۇنىڭدىكى 70 ئادەمدىن 18 ى ئۆلگەن 52 سى ئەسەر چۈشكەن. 70 دانە مىلتىق، بىرقانچە ساندۇق ئوق غەنىمەت ئالغان.

بىز تۇمشۇققا كەلگەندە ئابدۇنىياز بۇ ليەننى تەقدىرلىدى. بىز تۇمشۇقتىن يۈرۈپ كەلپىنىڭ سايۋاغ دېگەن يېرىگە بارغان چېغىمىزدا ئىككى ئايروپىلان ئۈستىمىزدە پەسلەپ ئۇچۇپ بىزگە پىلىموتتىن ئوق ئاتتى، بىزمۇ ئوق چىقاردۇق. بىرسىگە ئوق تىگىپ تاغ تەرەپكە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ يەرگە ئادەم ئەۋەتسەك، ئايروپىلاندىكى ئىككى ئادەمدىن بىرىنى ئۆلۈپتۇ. ليۇتچىك ساق قاپتىكەن، ئۇنى ھەيدەپ كەپتۇ. ئۇنى بىر دېھقاننىڭ ئۆيىدە قۇيۇپ ئۇنى ساقلاشقا بىر ئەسكەر قالدۇردۇق.

بىز ئۇ يەردىن ئايكۆلگە بارغاندا ئابدۇنىياز ئەسكەرلىرىنى قايتىدىن تەشكىللىدى. بىر تۆۋەننى قۇمباشقا، بىر تۆۋەننى ئاۋاتقا، بىر تۆۋەننى غورۇچۆلگە، بىر تۆۋەننى دەريا بويىغا ئورۇنلاشتۇردى. بىر

ليەننى ئۇچتۇرپان ئەتراپىغا، ئىككى لىيەننى شتابىنى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئورۇنلاشتۇردى. بىز ئابدۇنىياز باشچىلىقىدا ئاۋاتقا كىرىپ ئورۇنلاشتۇق. ئۈرۈمچىدىن كەلگەن ئەسكەرلەر 2000 دەك بۇلۇپ، ئۇلار ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇلاردىن تەركىب تاپقاندىن. ئۇلار دەريانىڭ ئاقسۇ تەرىپىدە، بىز دەريانىڭ ئايكۆل تەرىپىدە ئورۇنلاشتۇق، ئۇلاردا پىلىمۇت، زەمبىرەك قاتارلىق قوراللارمۇ بار ئىكەن. بىزنىڭ قوراللىرىمىز بەك ئاددى بۇلۇپ، ئوقلىرىمىزمۇ يېتەرلىك ئەمەستى، شۇنداقتىمۇ ئانچە - مۇنچە ئۇرۇشۇپ تۇردۇق.

ئابدۇنىياز ئۈرۈمچى ئەسكەرلىرىنىڭ ئارقا تەرىپىنى پاراكەندە قىلىش ئۈچۈن داۋۇت قارى دېگەن بىر كىشىنى لىيەنجاڭلىققا ئۆستۈرۈپ، ئۇنى پارتىزانلىق ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشقا 100 ئەسكەر بىلەن شاپار، كۇچا ئەتراپىغا يولغا سالدى. ئۇ ئادەم خېلى تەدبىرلىك كىشى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇزاققا بارمايلا ئەسكەرلىرىنى تۆت - بەش يۈزگە يەتكۈزۈۋالغان. ئۇلار كۇچانىڭ ياقا دېگەن يېرىگە بارغاندا ئۈرۈمچىدىن كېلىۋاتقان ئىككى ماشىنا ئەسكەرنى توسۇپ، تەسلىم قىلىپ 80 دەك مىللىتىق، نۇرغۇن ئوق - دورا غەنىيمەت ئالغان. بۇگۈردىمۇ ئۈرۈمچىدىن كېلىۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ ماشىنىلىرىنىڭ چاقىرىغا ئېتىپ ماشىنىلىرىنى توختىتىۋېلىپ 300 دەك قورالغا ئىگە بولغان. شۇنداق قىلىپ ئۈرۈمچىدىن ئاقسۇدىكى ئەسكەرلەرگە بارىدىغان ياردەمنى ئۈزۈپ قۇيۇپ، ئاقسۇدىكى ئەسكەرلەرگە زور خەۋپ يەتكۈزگەن.

شۇڭا ئۈرۈمچى قىسىملىرى قوراللىرى خىل، ئادەم سانى كۆپ بولسىمۇ بىر مەزگىل بىزگە يۈرەكلىك ھۇجۇم قىلالىدى، لېكىن ئاندا - ساندا ئۇرۇش قىلىپ تۇردى. شۇ مەزگىلدە ئابدۇنىياز سىجاڭ ئاۋاتتا مۇشاۋىر ئىسمايىل ئاخۇننى 100 دەك ئەسكەر بىلەن قالدۇرۇپ، ئۆزى 100 دەك ئەسكەر بىلەن دەريا بويىدىكى ئەسكەرلەرنى كۆزدىن كۆچۈرۈپ بۇلۇپ، ئۇچتۇرپانغا چىقىپ كەتتى. دەريا بويىدىكى ئەسكەرلەر ئانچە - مۇنچە ئوق چىقىرىپ ئۇرۇشۇۋاتقاندىن.

بىز ئۇچتۇرپانغا كېلىپ ئۇ يەردە ئوق زاۋۇتى، يەنە بىر كېيىم - كېچەك كارخانىسى قۇردۇق. ئۇلار قىسقىلا ۋاقىت ئىچىدە خېلى كۆپ ئوق قۇيۇپ بەردى ھەم خېلى كۆپ ئۆتۈك، چاپان تىكىپ بەردى. بىز ئۇچتۇرپاندا 20 كۈندەك تۇردۇق.

37- يىل 8- ئاينىڭ 5- كۈنى شىڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرى بىزگە ھۇجۇم باشلىدى. بىز بىرقانچە كۈن ئۇرۇشقان بولساقمۇ، ئۇلار باستۇرۇپ كېلىۋەردى، شۇنداق قىلىپ بىزنىڭ قىسىم ئۇچتۇرپانغا چېكىندى. ئۇلار بىلەن بىزنىڭ ئارىلىقىمىز 10 كىلومېتىرلا قالغاندى، ئۇرۇش جىددىيەشكىلى تۇردى. بىز ئاخىرى بولالماي ئاقچىغا چېكىندۇق. بىزنىڭ چېكىنگەن ئەسكەرلىرىمىز 400 دەك كېلەتتى، قالغانلىرى ئاۋات تەرەپتە قالغاندى. شىڭ شىسەينىڭ بىزنى قوغلاپ كېلىۋاتقان ئەسكەرلىرى 1000

دىن ئاشاتتى ھەم ئۇلارنىڭ قوراللىرى خىل ئىدى. بىز ئاقچىدىمۇ تۇرالماي، تاغ يولى بىلەن يۈرۈپ ئەتىسى كەلپىنگە يېتىپ كەلدۇق. كەلپىندە 10 كۈندەك تۇرۇپ، ئۇ يەردىن يەنە ئاۋاتقا كەتتۇق. قىستۇرما:

(1) ئابدۇنىياز شىسىنىڭ سەنمۇجاڭى مۆيدىن ئاۋاتقا كەلگەندە بىزدىن يۈز ئۆرۈپ ئۇنىڭ شىسى تەرەپكە بىزنىڭ قىسىمىنىڭ ئەھۋالى ھەم قىسىمىنىڭ بىر قىسىم مەخپىيەتلىكلىرى توغرىسىدا يازغان خېتى قولمىزغا چۈشۈپ قالدى. بۇنى نۇرغۇن تەكشۈرۈشلەر ئارقىلىق ئىسپاتلانغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئىقرارىغا ئاساسەن، ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى. (ھېلىقى سوۋېت لىۋتچىكىنىمۇ شۇ قۇيۇپ بەرگەنكەن).

(2) پارتىزانلىق ئۇرۇشقا كۇچا تەرەپكە ئەۋەتىلگەن داۋۇت قارى شىڭ شىسىنىڭ ئەسكەرلىرىنى يولدا تۇسۇپ ئۇرۇشۇپ، خېلى راۋاجلىنىپ، ئەسكىرى 400 گە يەتكەندى ھەم يىڭجاڭلىققا ئۆستۈرۈلگەندى. كېيىنكى چاغلاردا بىز ئاقسۇ، ئۇچتۇرپانلاردا يېڭىلىپ ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئالالماي ھەم يوللۇرۇق بېرەلمەي ئۆزىمىز بىلەن بۇلۇپ يەكەن تەرەپكە چېكىنىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇلارمۇ پارچىلىنىپ، ئەسكەرلىرى تارقاپ كېتىپ، ئاخىرىدا داۋۇت قارى قېچىپ دۇڭخۇاڭ بىلەن لەنجۇغا كىرىپ كەتكەن (مەن كېيىن لەنجۇغا بارغاندا شۇ يەردىكى سودىگەرلەردىن ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئاڭلىدىم).

(3) يۇقىرىدا خوجىنىياز ھاجىم تەرىپىدىن مۇسۇل ھاجىم بىلەن تاشكەنتكە ۋەكىللىككە ئەۋەتىلگەن ئەمەت پاختا دېگەن ئادەم بىلەن يەنە بىر ئاقسۇلۇق ئوسمان ئەپەندىنى ئۇچتۇرپاندا ئۇچراتتۇق. ئەمەت پاختا شۇنىڭدىن كېيىن ئاقسۇدا بانكىغا باشلىق بۇلۇپ شۇ يەردە ئىشلىگەنكەن. ئەمەت پاختا بىزدىن ئايرىلىپ قەشقەرگە كەتتى. كېيىن ئاڭلىساق ھىندىستانغا چىقىپ ئۇ يەردىن تۈركىيىگە كەتكەنكەن.

ئاقسۇ ئاۋاتتىن چېكىنىش

ئابدۇنىياز بىر تۈركۈم ئەسكەرلىرى بىلەن ئاقسۇ دەرياسى بويىدا، ئۇچتۇرپاندا شېڭ شىسىنىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ يېڭىلگەندىن كېيىن ئاقچى ئارقىلىق كەلپىنگە چىقىپ، ئۇ يەردىن ئاۋاتقا بېرىپ، ئۆزىنىڭ چوڭ قوشۇنىغا قوشۇلدى. بۇ چاغدا شېڭ شىسىنىڭ قىسىملىرى سوۋېتنىڭ ئالتايىسىكى رۇس ئەترىتىنىڭ ياردىمى بىلەن دەريادىن ئۆتۈپ، ئابدۇنىيازنىڭ قىسىملىرىغا قارشى ھۇجۇمغا ئۆتتۇ. بۇ، 9- ئاينىڭ 5- كۈنى بۇلۇپ، ئابدۇنىيازنىڭ قۇمباش، ئايكۆلدىكى 100 دەك ئەسكىرى قاتتىق مۇداپىئەدە تۇرىدۇ. قارشى تەرەپ 2000 دەك ئەسكەر بىلەن ھۇجۇم باشلاپ،

ئىككىگە بۆلۈنۈپ، بىر بۆلۈكى غوروچۇل تەرەپكە، يەنە بىر بۆلۈكى ئاۋاتنىڭ ئۆزىگە ھۇجۇم قىلدۇ. غوروچۇلدىكى مۇداپىئەگە ئابدۇنىياز ئۆزى قۇمداندا نىلىق قىلدۇ. بىز ئاۋاتتا بىر كېچە - كۈندۈز ئۇرۇشۇپ، ئاخىرى بۇلالىي، شتابنى ئاۋات بازىرىدىن يۆتكەشكە مەجبۇر بولدۇق. ئاۋات پۈتۈنلەي قورشاۋدا قالدى. بۇ چاغدا ئۇلارغا ياردەمگە ئايروپىلانمۇ كەلمىدى، لېكىن ئاۋات بازىرىغا بېسىپ كىرىشكە پىتىنالمىدى. بىز مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، شەھەردىن چېكىنىپ چىقىپ، شەھەرنىڭ غەرب تەرىپىگە قاراپ، 20 كىلومېتىردەك يول بېسىپ، بىر يېزىغا كېتىۋاتقىنىمىزدا، شىڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرى كۆرۈپ قېلىپ، يىراقتىن ئوق چىقىرىشقا باشلىدى، لېكىن ئارىلىقىمىز يىراق بولغاچقا، بىزنى چىقىمغا ئۇچرىتالمىدى، بىز ماڭغان يول شاللىق ئوتتۇرىسىدىكى يول بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىككى تەرىپى پاتقاق ئىدى. بىز بىر يېزىغا قېچىپ بېرىپ ئەسكەرلىرىمىزنىڭ تىزىملىكىنى ئالساق، بىرىمۇ چىقىم بولماپتۇ. بىز بىلەن بىللە ئورۇش قىلغان ماخۇسەننىڭ بىر تۈەن ئەسكىرى ئالدىمىزدا ئىدى. ئۇلار شۇ ماڭغانچە توختىماي يول يۈرۈپ، مارالبېشى تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بۇ 9- ئاينىڭ 7- كۈنى ئىدى.

غوروچۇلدا ئابدۇنىياز باشچىلىقىدىكى ئەسكەرلەر بىر كۈن قاتتىق ئۇرۇشۇپ، ئاخىرى بۇلالىي يەكەن دەرياسىنى بويلاپ، غەربكە يۈرۈپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ چېكىنىپ پىچاق سىندىغا بېرىشىمىزغا بۇيرۇق قىلىندى. بىز يۇلغۇنلۇق (ھازىرقى ساچىڭزا) غا كېلىپ، كەينىمىزدىن كېلىۋاتقان قىسىملارنى پىچاق سىندىغا بېرىشقا بۇيرۇپ كېتىۋەردۇق. مارالبېشىدىن خەۋەر ئالساق سوۋېتنىڭ تويۇق ئارقىلىق قازاق، قىرغىز بۇلۇپ، 2000 دەك ئەسكىرى مارالبېشىغا كەپتۇ ھەمدە ئۇلاردىن 500 ئاتلىق ئەسكەر بىزنى توسۇش ئۈچۈن مارالبېشىدا ساقلاپ يېتىپتۇ، قالغان 1500 ئەسكەر قەشقەر، يەكەنلەرگە يۈرۈپ كېتىپتۇ. ماخۇسەننىڭ پەيزاۋاتنى ساقلاپ ياتقان مالۇيجان باشچىلىقىدىكى ئەسكەرلىرى سوۋېت كونسۇلىنىڭ خىزمەت ئىشلىشى بىلەن ئىسيان كۈتۈرۈپ، شىڭ شىسەينىڭ ئۆتۈپ كېتىپتۇ ھەم يېڭىشەھەرگە بېرىپ ماخۇسەنگە قارشى ئۇرۇش قىلىۋېتىپتۇ. مۇشۇنداق بىر پەيتتە، سوۋېت ئارمىيىسى قەشقەرگە بېسىپ كىرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ماخۇسەن ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ يەكەنگە چېكىنىدۇ. يېڭىشەھەردىكى قۇربان سەئىدىنىڭ ئۇيغۇر ئەسكەرلىرى يېڭىشەھەردىن كونسۇشەھەرگە قايتىپ كىرىدۇ.

مالۇيجان ماخۇسەننى قوغلاپ يەكەنگە بارىدۇ، ماخۇسەن ئۇ يەردىمۇ تۇرالماي، 100 دەك ئەسكىرى بىلەن قاغىلىققا بېرىپ، ئۇ يەردىن ھىندىستانغا ئۆتۈپ كېتىدۇ. ماخۇسەننىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرى قېچىپ خوتەنگە يېتىپ بارغۇچە، چولاق ساي دېگەن يەردە سوۋېت ئايروپىلانلىرىنىڭ بومباردىمان قىلىشى، پىلىموتقا تۇتۇشى بىلەن كۆپ قىسىمى قىرىلىپ تۈگەيدۇ.

پىچاق سىندى ئەھۋالى

بىز پىچاق سىندىغا توپلانغىنىمىزدا، ئابدۇنىيازنىڭ 1300 ئەسكىرىدىن پەقەت 1000 ئادەم قاپتۇ. قالغانلىرى ئۆلۈپ، قېچىپ تۈگەپتۇ. بىز مارالبېشىدا روس ئەسكەرلىرىنىڭ بارلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، شاقۇردىن ئۆتۈپ، يەكەن دەرياسىنى بويلاپ، ئورمانلىق بىلەن مەكتىكە يۈرۈپ كەتتۇق. كېتىۋاتقىنىمىزدا كۈندە بىر قانچە سوۋېت ئايروپىلانلىرى كىلىپ بومبا تاشلاپ، بىزنى پاراكەندە قىلىپ تۇردى.

بىز يول باشلىغۇچىدىن ئابدۇنىياز سىجاڭنىڭ كۆلىنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىدۇق. ئاندىن بىزمۇ ئۆتمەكچى بولدۇق. بىز 100 دەك ئادەم ئىدۇق، قېيىققا ھەرقېتىمدا تۆتتىن ئۆلتۈرۈپ بىر كۈندە ئاران ئۆتۈپ بولدۇق. شۇڭا ئابدۇنىيازنىڭ ئارقىسىدىن يېتىشەلمىدۇق. ئايروپىلان بىزنى كۆپ قېتىم ئوققا تۇتتى، ئات - ئۇلاغلىرىمىز ئۆلدى، كۈندۈزى مېڭىشقا ئامالسىز قالدۇق.

يولدا كېتىۋېتىپ كىچىك ئاخۇن بىلەن بىرگە بۇلۇپ قالدۇم، ئۇماڭا: «قادىر ھاجىم، بىز ئەمدى يىڭىلدۇق، ئالدىمىزنى سوۋېت ئەسكەرلىرى تۈسۈپ يېتىپتۇ، خوتەنگە ئۆتەلمەيمىز، شۇڭا ئىككىمىز يەكەنگە بېرىپ، روس ئەسكەرلىرىگە تەسلىم بولايلى (ئەل بولايلى)، بىزنى قارشى ئالدىدۇ» دېدى. مەن ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋابەن: «قورشاۋنى بۆسۈپ، خوتەن تەرەپكە ئۆتۈپ كېتەيلى، ئۇ يەردىمۇ تۇرالماستىن، ھىندىستانغا چىقىپ كېتەرمىز. ئەگەر ھازىر ئەل بولساق، ئۇ رۇسلار بىر ئاز كېچىكتۈرۈپ بولسىمۇ بىزنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ» دېدىم.

ئاخىرى كىچىك ئاخۇن ئۆزىنىڭ سوۋېت كونسولى بىلەن مۇناسىۋىتى بارلىقىنى، ماڭا كاپالەتلىك قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن بۇنىڭغا كۆنىدىم، ئاندىن ئۇ: «مېنى كۆرمەسكە سالىسلا، مەن قېچىپ كېتەي» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قېچىپ كەتتى.

كىچىك ئاخۇن ئىلگىرىمۇ بىر قېتىم يەكەندىن قاچقاندا تۇتۇلۇپ قېلىپ، توۋا قىلغاندىن كېيىن ئابدۇنىياز كەچۈرۈم قىلغان. مامۇت سىجاڭ ۋاقتىدا سوۋېت كونسولىغا يازغان خېتى ئاشكارىلىنىپ قېلىپ، توۋا قىلغاندىن كېيىن، ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغانىدى.

كىچىك ئاخۇن يۇشۇرۇن قېچىپ شىڭ شىسەي تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئاخىرقى ھېسابتا يەنە شىڭ شىسەي ئۆلتۈرۈۋەتتى.

ئۇنىڭدىن باشقا، ئابدۇنىيازنىڭ دوختۇرى مۇسا يەكەنگە قېچىپ بېرىپ، سوۋېت ئەسكەرلىرىگە تەسلىم بولدى.

مەن يولدا ھەممىنىڭ ئارقىسىدا قالدىم. مىڭ تەستە ئىككى كۈندىن كېيىن پوسكام دېگەن يېزىدا ئابدۇنىيازغا يېتىشىۋالدىم. ئابدۇنىياز كىچىك ئاخۇن، مۇسا دوختۇر قاتارلىق بىر قانچە ئەمەلدارنى سۈرۈشتە قىلدى. ئۇلارنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ خېلى غەزەپلەندى. ئاندىن بىزگە: «ئادەملەر مۇشۇنداق ۋاقتتا سىنىڭدۇ. شۇڭا ئۇنداق ئادەملەرنىڭ بىزدىن بۇرۇنراق كەتكىنى تۈزۈك. گەپ ئەمدى ئالدىمىزدا، باغ جىگدىگە ئورۇسلارنىڭ 1000 دەك ئەسكىرى توپلىنىپتۇ. ئۇ يەرگە ئۇيغۇر، خۇيزۇ بۇلۇپ 1000 دەك ئەسكەر ئەۋەتتۇق، ئۇلار ئوق چىقارسا بۇلارمۇ ئوق چىقىرىدۇ. بولمىسا، ئاستا ئۆتۈپ كېتىدۇ. بىز بۈگۈن شامدىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يولغا چىقىپ، كېچىلەپ ئۆتۈپ كېتىمىز، ئەگەر ئۇلار توسۇپ ئۇرۇشسا، بىزمۇ ئۇرۇشىمىز. ئەگەر بۆسۈپ ئۆتۈپ كېتەلسەك، قاغىلىققا چىقىپ كېتىمىز، ئۇ يەردە ئورۇسلارغا ئەل بولغان خۇيزۇ قوشۇن بار. ئۇ يەردىنمۇ ئۆتۈپ كېتەلسەك ئاندىن خوتەنگە يېتىپ بارالشىمىز مۇمكىن. ئۇ چاغدا خوتەندىكى خۇيزۇ قوشۇن بىلەن بىرلىشىپ، خوتەننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن تىرىشىمىز. ئەگەر ئۇنىڭغىمۇ بولمىسا، قاراڭغۇ تاغقا چىكىنىپ چىقىپ، شۇ يەرنى بازا قىلىپ ئۇرۇشىمىز. مۇبادا ئۇمۇ ئەپلەشمىسە، ھىندىستانغا چىقىپ كېتەرمىز» دېدى. مەن ئابدۇنىيازنىڭ پىكىرىگە قارىتا: «بۇ قارارلىرى ياخشى بوپتۇ. لېكىن ئۇ روس ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ، بۆسۈپ ئۆتۈپ كېتىش قىيىن. چۈنكى، ئۇلارنىڭ قولىدا زەمبىرەك، پىلىمۇت قاتارلىق خىل قوراللار بار. بىزدە بولسا، ئۇنداق قوراللار يوق، ھەتتا ئوقلىرىمىزمۇ يەرلىك ئوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئەسكەرلەرنىڭ روھى چۈشۈپ كەتتى. شۇڭا بىز مۇشۇ يەردىكى 100 دەك ئەسكەر بىلەن تەكلىماكان ئارقىلىق گۇمغا بېرىپ، سانجۇ ئارقىلىق ھىندىستانغا چىقىپ كەتسەك، قالغان 200 چە ئەسكەرنى باغ جىگدىدىكى قىسىملارغا ياردەمگە ئەۋەتسەك، ئۇلار مۇشۇ يەردە ئۇرۇشۇپ يېڭىلىپ قالسا، تارقاپ كەتمەمدۇ؟» دېدىم.

ئابدۇنىياز: «ئۇ پىكىرىڭىز توغرا ئەمەس، بىز يەكەندىن چىقىپ قەشقەرگە بېرىپ، ئۇ يەردىن ئاقسۇ ئاۋات، ئۈچتۇرپان قاتارلىق جايلاردا غەلبىلىك جەڭ قىلدۇق. ئەمدىلىكتە ئورۇسلار ئوتتۇرىغا چۈشۈپ، بىز مەغلۇبىيەتكە يۈزلەنگەندە، ئۇلارنى تاشلىۋېتىپ، نېمە بولساڭ بول دەپ، ئۆزىمىزنىڭ جېنىنى ئېلىپ چەتكە چىقىپ كەتسەك بىزگە سەت ئەمەسمۇ؟! ھەرگىز ئۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ. نېمە بولساق، ئەسكەرلەر بىلەن بىللە بولىمىز. ئۇرۇشۇپ، شۇلار بىلەن بىرگە قۇربان بولىمىز. مامۇت سىجاڭ چەتكە چىقىپ كېتىپ نېمە نەتىجىگە ئېرىشتى؟ بىر لېگەن پولونى يەپ بىزنىمۇ ئۇنتۇپ قالدى. بىرەر پارچە خېتىمۇ يوق. بىزمۇ چىقساق، شۇنداق بۇلارمىز. چەتنىڭ ياردەم بېرىشىمۇ تايىنلىق. بۇنداق پىكىردىن قايتسالا» دېدى (ئەسلىدە ئابدۇنىياز بىزنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن، ھېچ بولمىغاندا، ھىندىستانغا چىقىپ كېتەرمىز دەپ قويغانىكەن)، ئۇنىڭ ئەسكەرلەرنى تاشلاپ چىقىپ كېتىش نىيىتى

زادى يوق ئىدى. بىز ئۇنىڭ پىكىرىنى ئاڭلاپ بېسىلىپ قالدۇق.

ئابدۇنىياز ئەسكەرلەرنى تەييار بولۇشقا بۇيرۇدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ يېنىدا 300 چە ئەسكەر قالغانىدى. 9-ئاينىڭ 15-كۈنى نامازشام بىلەن باغ جىگدىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتۇق. ئابدۇنىياز ئەسكەرلەرنى تارقاپ كەتمسۇن دەپ، پات-پات ئاتلىق قىسىمنىڭ ئالدى-ئارقىسىغا ئۆتۈپ تەكشۈرۈپ تۇردى. تاڭ ئاتقاندا، بىر چوڭ ئۆستەڭگە دۇچ كەلدۇق. ئابدۇنىياز ئەسكەرلىرى بىلەن ئۆستەڭدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بىز ئىدارە كادىرلىرى توسۇلۇپ قالدۇق. شۇ ئارىلىقتا ئېتىم كۆۋرۈكتىن ئۆتەلمەي ئۆستەڭگە چۈشۈپ كەتتى. مەن ئاتنى سۇدىن چىقىرىپ نەرسە-كېرەكلىرىمنى باشتىدىن جايلاپ بولغۇچە، قىسىم ئۇزاق كېتىپ قالدى. مەن ئەمدى يولنى تەكلىماكانغا سالاي دەپ تۇرسام، ئابدۇنىياز، باش كاتىپ مەھەممەت ئىمىن مەخسۇم بىلەن ئوسمان ئەپەندىنى مېنى چاقىرىپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ. مەن ئۇلارغا: «ئەمدى ئۇرۇشۇشنىڭ ئەھمىيىتى قالدى. بۇ ھەقتە ئابدۇنىياز سىزغا پىكىر بەرسەم قوبۇل قىلىمىدى، شۇڭا بىز ئۈچۈن مۇشۇ يەردىنلا گۇمغا چىقىپ، ئۇ يەردىن ھىندىستانغا ئۆتۈپ كەتسەك» دېدىم. ئۇلار ماڭا قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىز بىر ئادەمگە يول باشلىتىپ، قۇملۇقتا بىر كۈن يول يۈرۈپ مازار قۇم دېگەن يەرگە يېتىپ باردۇق، ئۇ يەردە ئون ئۆيلۈككە ئاھالە بار ئىكەن. ئۇلار بىزنى كۈتۈۋالدى. بىز ئۇ يەردىن ئۈچ كۈنلۈك ئۇزۇق سېتىۋېلىپ، بىر ئادەمنى يول باشلاشقا 100 سەرگە ياللاپ، يولغا چىقتۇق. ئۇ يەردىن قاغىلىق تەۋەسىدىكى چەچ قۇم، قار باسىم، ئىسىمسالا، ئۇششاقباش ئارقىلىق تاغ ئىچىگە كىرىپ، لاداققا بارىدىغان يول بىلەن قارا قۇرۇم داۋىنىدىن ئېشىپ، ھىندىستانغا چىقىپ كەتتۇق.

ئابدۇنىيازنىڭ ئاقىۋىتى

ئابدۇنىياز يەكەندە روس ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ، بۆسۈپ ئۆتۈپ كېتەلمەي، 50-60 ئەسكەر بىلەن يېڭىسارغا چېكىنگەندە، يېڭىشەھەردىن ئىككى ماشىنا ئەسكەر چىقىپ، ساراينى قورشۇۋېلىپ ئۇرۇشىدۇ. ئىككى-ئۈچ سائەت ئۇرۇشقاندىن كېيىن ئوق چىقىش توختايدۇ. كىرىپ قارىسا ئابدۇنىيازنىڭ ئەسكەرلىرى ئۆلۈپ تۈگىگەن ئابدۇنىياز بولسا يارىدار بۇلۇپ ياتقان. يېڭىشەھەردىن چىققان ئەسكەرلەر ئۇنى ماشىنىغا سېلىپ، يېڭىشەھەرگە ئېلىپ بېرىپ، داۋالاپ ساقايتقاندىن كېيىن، ئۇنى ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىپ بىرىدۇ (بۇ، ياپچانلىق كىشىلەرنىڭ ئېيتىپ بېرىشى).

يەنە بىر خەۋەرگە قارىغاندا، باغ جىگدىدە بولغان ئۇرۇشتا بۆسۈپ ئۆتۈپ قاغىلىققا قاراپ ماڭغاندا، پوسكام بىلەن قاغىلىق ئارىلىقىدا شېڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرىگە ئەسەرگە چۈشكەن. شۇنىڭ بىلەن

ئابدۇنىيازنىڭ ئۇرۇشىمۇ ئاياغلىشىدۇ.

قۇربان سەئىدى مامۇت سىجاڭنىڭ ئورنىغا سىجاڭ بۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇمۇ ئۈرۈمچىگە چاقىرتىلىپ، شېڭ شىسەي تۈرمىسىدە ئۆلگەن.

شېڭ شىسەي مامۇت سىجاڭ ۋەقەسى تۈپەيلىدىن، تۈرلۈك بەتناملارنى ئويدۇرۇپ چىقىپ، شىنجاڭدا بىر قانچە 10 مىڭ ئادەمنىڭ بېشىغا چىقتى. بۇنى شىنجاڭ خەلقى ھەرگىزمۇ ئۇنۇتمايدۇ.

تۈگىدى

بايانات : ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار تۈزگەن ھەرقانداق ئېلىكتاپنىڭ ئەسلى ماتېرىيالنىڭ ئاپتۇرلۇق ھۇقۇقى توردىكى ئەسلى ئاپتۇرغا مەنسۇپ ! بۇ ئېلىكتاپلار پەقەت ئىشلىتىش سىرتقى قىزىققۇچىلارنىڭ ئوقۇپ پايدىلىنىشى ، ئۆز-ئارا پىكىر ئالماشتۇرۇش ئۈچۈنلا ئىشلىتىشكە بۇلىدۇ ، ئۇنىڭدىن سىرت سودا ئىشلىرى ياكى باشقا ساھەدە ئىشلىتىشكە بولمايدۇ . ئەگەر باشقا ساھەلەردە قانۇنسىز ئىشلىتىپ بىرەر مەسىلە كۆرۈلسە بارلىق ئاقىۋەتكە ئىشلەتكۈچى ئۆزى مەسئۇل !!!

ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار بۇ جەھەتتە ھېچقانداق مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالمايدۇ !!!!

ئەگەر ئاپتۇرلۇق ھۇقۇقىغا دەخلى يەتتى دېگۈچىلەر بولسا بىۋاستە ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار بىلەن ئالاقىلاشسا بۇلىدۇ . ئېلىكتاپلار توردا تەمىنلەشتىن توختىلىدۇ !!!!! ئۇنىڭدىن باشقا ئەگەر ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار تۈزگەن ئېلىكتاپلارغا نىسبەتەن ھەرقانداق پىكىر-تەكلىپلىرىڭىز بولسا ، ئۇيغۇر ئوغلى --- ھەۋەسكار بىلەن بىۋاستە ئالاقىلاشسىڭىز بۇلىدۇ .

2008 - يىلى 01- ئاينىڭ 27- كۈنى

شەندۇڭ --- جىنەن

